

D-212/6

A MAKÓI TANYAVILÁG KÖZOKTATÁSI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI
HELYZETÉRŐL
/1857-1948/

Doktori disszertáció

Irtta: Nagy Julia

Szeged

-1980-

T A R T A L O M

BEVEZETÉS 3

I. A MAKÓI TANYAVILÁG ISKOLÁI 1867 ELŐTT 6

1. A tanyavilág kialakulása 6
2. Az első tanyai iskolák felállítása 13
3. Hatósági intézkedések a tanyai iskolák ügyében 16
4. A tanyai iskolákra vonatkozó felsőbb rendeletek 18
5. Az első tanyai iskolák kudarca 23
6. Iskolák újbóli létesítése a tanyán 30

II. A TANYAI ISKOLÁK HELYZETE A DUALIZMUS KORÁBAN 36

1. A kötelező népoktatás alapjainak lerakása 36
2. A népoktatási törvény hatása a makói tanyavilág iskoláinak helyzetére 41
3. Állandó jellegű tanyai iskolák létesítése 44
4. Az első községi tanyai iskolák 48
5. Az oktatás tartalmának és a tanulók létszámának alakulása 51
6. A tanyai tanítók életkörülményei 54
7. A hatosztályos elemi- és a három éves ismétlőiskola létesítése 58
8. A községi iskolaszék megalakítása 61
9. A makói oktatásügy fejlesztése 64
10. A tanyai iskoláztatás kiterjesztése 66
11. Újabb községi tanyai iskolák építése 68
12. Tandíjfizetés és iskolafenntartás a tanyai iskolákban 72
13. Az egyházi tanyai iskolák városi kezelésbe vétele 75
14. A községi iskolák államosítása 79
15. Állami iskolák építése a tanyavilágban 84

III. A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM ÉS A PROLETÁR-
DIKTATURA ISKOLAPOLITIKÁJÁNAK HATÁSA A TANYAI
ISKOLÁK ÉLETÉRE 106

1. A háboru évei 106
2. A tanyai iskolák helyzete a polgári demokrati-
kus forradalom idején 107
3. Iskolapolitikai intézkedések a proletárdikta-
tura alatt 112

IV. A HORTHY-KORSZAK MÜVELŐDÉSPOLITIKÁJA ÉS A TANYAI
ISKOLÁK 117

1. A tanyai iskolák az ellenforradalom éveiben 117
2. A neonacionalizmus és a korszak iskolapoli-
tikája 119
3. Iskolaépítési akciók a törvények hatására 124
4. Javaslatok az iskolai oktatásügy és a tanya-
világ szociális és kulturális helyzetének ja-
vitására 129
5. A tanyakérdés 134
6. A tanyai gazdasági olvasóköri 142
7. A világháboru időszaka 147

V. A TANYAI ISKOLÁK A FELSZABADULÁSTÓL AZ ÁLLAMO-
SÍTÁSIG 151

1. A makói Közoktatásügyi Bizottság létrejötte
és működése 151
2. A háboru utáni állapotok a tanyai isko-
láknál 159
3. A demokratikus iskolarendszer alapjainak le-
rakása 164
4. A tanyai iskolák pedagógusai a felszabadulás
után 169
5. Iskolán kívüli népművelés 174
6. Az iskolák államosítása 179

ÖSSZEGEZÉS 181

FORRÁSOK

ÁTNÉZETT IRODALOM

BEVEZETÉS

Hazánkban a sok évszázadon át tartó merev, haladásellenes feudálisban az iskolai oktatás a társadalom azon csekély számú tagjaira terjedt ki, akiknek személyi igénye és anyagi helyzete ezt lehetővé tette. A hatalom birtokosai a szélesebb néprétegek iskolázását teljesen feleslegesnek tartották. A feudalizmus merev szemléletét a felvilágosodás és a reformkor haladó eszméi ingatták meg alapjaiban. A felfrissült szellemi áramlat, a technika fejlődésének megindulása a népnevelés - azon belül az elemi iskolai oktatás - minden társadalmi osztály számára való kiterjesztését vonta maga után. A feudalizmus utolsó fél-évszázadában a nagyobb településeken, így Makón is, a helyi egyházak által fenntartott kétosztályos nemzeti iskolákban egyre szélesebb néprétegekre kiterjedő tanítás volt.

A feudalizmus a gazdasági és társadalmi élet gyökeres változása után összeomlott. A mezőgazdaságban is jelentős változás következett be, a legeltetésen alapuló, hagyományos állattenyésztést - amely főleg a várost környező, nagy kiterjedésű legelőkön történt - árutermelő gazdálkodás váltotta fel. A versenyképesebb termelés érdekében a termelők tekintélyes része távoli földjén lévő szállásra /tanyára/ költözött ki. A tanyán élő emberek számának növekedésével, valamint életkörülményeik fokozatos javulásával és a fejlődéssel együtt járt a tanyai gyerekek iskolai oktatásának a bevezetése is.

Jelen tanulmányban, a mezőgazdasági termelés átalakulását figyelembe véve, a makói tanyai iskolák létesítéséről, fejlesztéséről és fenntartásáról kívánunk áttekintést nyújtani az iskolák államosításáig. Megpróbálunk

képet adni a tanyavilág közoktatási és közművelődési helyzetéről és az azokkal kapcsolatos legfontosabb intézkedésekről. Kutatásunk során választ keresünk arra, hogy:

1. milyen társadalmi igény jelentkezése tette szükségessé a tanyai iskolák létesítését;
2. hogyan változott az iskolák és az ott tanítók helyzete a különböző társadalmi korszakok közoktatáspolitikai koncepciójának a hatására;
3. az egyházak milyen szerepe volt az iskolák életében;
4. milyen szerepet töltött be és hogyan alakult a tanyai iskolák tanítóinak az élete;
5. milyen volt az egyes korszakokban a tanyavilág kulturális és közművelődési lehetősége, milyenek voltak azok formái.

A tanulmány megírásához, az eddigi kutatási eredmények felhasználása mellett, további széles körű levéltári kutatásokat végeztünk. Feldolgoztuk Makó város Tanácsának és Polgármesteri Hivatalának iratait, tanácsülési és képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyveit. Makó város Iskolaszékének és a külterületi iskolák igazgatóságának iratait. Ezen túlmenően Csanád megye Tanfelügyelőségének, valamint Tankerületi Főigazgatóságnak az iratait. Itt kell azt is megemlítenünk, hogy különösen a századforduló utáni időszakra vonatkozó levéltári dokumentumok sok esetben igen hiányosak. Levéltári szabályzat hiányában értékes dokumentumokat semmisítettek meg oly módon, hogy fogalmazvány papírnak használták. Különösen az adatszolgáltatásoknál és statisztikáknál kell pótolhatatlan hiányokkal szá-

molnunk. Legtöbbször csak az összesített adatok voltak találhatóak.

Eppen ezért a téma kutatása még nem tekinthető befejezettnek, lezártnak. Újabb források feltárása és feldolgozása kiegészítheti, módosíthatja az eddig leírtakat. A napjainkig történő feldolgozással - ami egy újabb tanulmány témája lehet - teljes képet kaphatnánk a magyar nép kulturális felemelkedése szempontjából oly jelentős, de megszűnni készülő, oktatási forma történetéről. Ezzel is segítséget nyújtva ahhoz, hogy a mult eseményeinek történelmi, társadalmi és politikai tényezőit megismerve kiemelt figyelmet fordíthassunk a társadalmi fejlődés, a gazdasági, kulturális építőmunka legfontosabb feladataira.

I. A MAKÓI TANYAVILÁG ÉS ISKOLÁI 1867 ELŐTT

1. A tanyavilág kialakulása

Hazánk településtörténetét tanulmányozva láthatjuk, hogy a török hódítás eredményeként olyan helyzet alakult ki, amely megváltoztatta az Alföld korábbi apró-sűrűfalvas települési szerkezetét és létrehozta az egymástól távolabb fekvő, "óriásfalvas" településeket. A török háborúk az aprófalvak pusztulását okozták, a lakosság elsősorban a nagyobb falvakba, mezővárosokba menekült, ahol viszonylagos védelmet talált a háborus pusztításokkal szemben. Ezek a nagyobb települések kedvezőbb helyzetben voltak a falvakhoz viszonyítva, a török ugyanis szultáni birtokként kezelte azokat és kedvezőbb adórendszert vezetett be.

A török hódoltság korára Makó is virágzó mezővárossá fejlődött. Továbbfejlődését azonban a háborus vérengzések megakadályozták. A török sereg több alkalommal nagy pusztítással söpört a városon keresztül. Makó hol ellenállt, hol behódolt a töröknek, de végül is túlélte. A környékbeli falvak sorra elpusztultak. A felperzselt területekről 11 falu megmaradt lakossága Makón keresett menedéket. /1/

Tudjuk, hogy a hódoltság idején Makó khász birtok volt. Az ilyen kincstári területek lakói bizonyos védettséget élveztek, évente egyszer adóztak; megszabadulva feudális uraiktól, önálló közigazgatást hoztak létre. /2/

A város védettségét a későbbiekben az biztosította, hogy 1608-ban Báthori Gábor önálló biráskodási joggal ruházta fel a makói polgárokat, oltalomlevelében "Privilegium Oppidi Makó" néven emlegeti. /3/

A 17. század dereka után a királyi kamara vette oltalmába a várost. Makó a kincstárnak évi 100 tallért fizetett, amiért a kincstár oltalmát és gondviselést biztosított. Makó a kincstár birtokába került. Tartozásaira nézve megegyezés született, a soknemű jobbágyi szolgáltatások teljesítésétől mentesült. /4/

A felszabadító harcok idején, 1686-ban a visszavonuló török csapatok földig lerombolták a várost. A lakosság egy része - amely nem került rabságba - elmenekült. Az 1699-ben készült Wallner-féle térkép még "Teljesen pusztta vagy lerombolt falu" jelzéssel jelöli Makót. /5/

A budai kamara - értesülve az állapotokról - 1699-ben négy évi adó és közszolgálat alóli mentességet biztosított a letelepedni óhajtóknak. Ezzel kezdetét vette a város újjáépítése. /6/ Makó fejlődése kezdetben igen lassu volt. A török seregek az ország területéről való végleges kiűzése után azonban feltűnő ütemben elkezdett gyarapodni a város lakosságának a száma:

	Népesség:	Házak száma:
1717	400	84
1756	2 590	620
1801	8 645	1 732
1857	27 000	3 446 /7/

Makó történeti fejlődésében a 17. század végére két döntő jelentőségű változás következett be, amely egyben a város fejlődésének a kezdetét is jelentette. Az egyik, hogy a szomszédos falvak elpusztultak, és Makó lett messze földön az egyetlen megmaradt település; a másik, hogy jogállása is megváltozott: megszűnt magánföldesuri birtok lenni. /8/

A török hódoltság korában sajátos gazdálkodási rendszer honosodott meg a város nagykiterjedésű határában. A földművelés helyett inkább az extenzív állattenyésztés fejlődött. A növénytermelés fejlődését az örökös háboruskodások gátolták, a vetés ki volt téve az állandó pusztulásnak. Az állatokat viszont el lehetett hajtani az ellenség elől. Az állattenyésztésnek az is kedvezett, hogy a szarvasmarha és a ló után a török nem szedett tizedet.

A város újjáépítésével, a népesség számának növekedésével elkezdődött a mezőgazdaság fejlődése. A gazdálkodási rendszer és a termelés szerkezete is átalakult. Az állattenyésztés mellett a növénytermelés is gyorsan fejlődött. A város 24-28 km-nyire - északi, északkeleti irányba - kiterjedő határában kialakultak az alföldi városok gazdálkodási rendszerére jellemző termelési övezetek. Az első övezetben voltak a veteményeskertek, közvetlenül a város mellett. Ehhez számítjuk a várostól észak irányba húzódó Jángor nevű határrészen lévő kertésztelepeket is.

A második övezetbe tartozott a Legelő /ma Járandó/, amely a Maros vonalától és az apátfalvai határtól a lelei határig a várost ugyyszólván teljesen körülölelte. Itt legeltették a haszonállatokat, amelyeket a pásztorok minden este hazahajtottak a gazdák házához.

A harmadik övezet az Ugar nevű határrész, itt dülőkre osztott ugarnyomásos gazdálkodás volt. A szántóföldet több éven keresztül csupán gabonával vetették be, míg el nem gazosodott. A gyomos földeket parlagon hagyva legelőnek használták, ritkább esetben egy-két évig a gabona után kukoricát vetettek. /9/

A következő övezetben voltak a Szállásföldek vagy Tanya-

földek. Ezek a területek már, távol estek a belterület-től, 10-28 km-re terültek el. Megmunkálásuk naponta való kijárással - tekintetbe véve, a közlekedési lehetőségeket - már nem volt megoldható. A lakóhelyre való rendszeres visszatérés egyre nehezebb lett. Nyári kintartózkodásra a gazdák földjeiken szálláshelyeket, tanyázóhelyeket készítettek, ideiglenes lakóhelyként. A nagyobb területtel, több számosállattal bíró egyének a termelés kiterjedésével rövidesen télen is ott tanyáztak. Feltévesünk alátámasztására el kell mondanunk, hogy a feudáliskori gazdálkodás - mivel legeltetéses állattenyésztésen és ezen belül is döntően szarvasmarhatenyésztésen alapult - igavonásra, szántásra csak igavonó baromokat használt. Ezek az állatok erősek, igénytelenek, de nagyon lassúak voltak. Közlekedésre ugyan lovakat használtak, de az utak állapota miatt - esős évszakokban - kocsival nem, legfeljebb csak lóháton lehetett nagyobb távolságra eljutni.

A telkes jobbágy telkét 1 sessió föld képezte /1 sessió = 56 magyar hold lloo négyszögöllel számítva/. Ebbe a területbe a legelők is beletartoztak. De voltak ennél lényegesen nagyobb vagy kisebb földterülettel rendelkező jobbágyok is. A jobbágytulajdonban lévő földterületnek az alsó határa törvényesen volt szabályozva, 1/4 rész teleknél jobban elaprózni nem lehetett. Felső határának viszont csak a gazdasági lehetőségek szabtak gátat. A földterület megműveléséhez 6-8 ökörré volt szükség. Ezenkívül volt még 2-3 tehén, 2-3 üsző, 2-3 tinó, 2-3 göböly /hizóökör/ és 2-3 ló. /10/ A nagyszámu állatállománnyal rendelkező jobbágy a szántóföldön termelt takarmány fel-etetése miatt kénytelen volt igavonó ökreit és növendék állatait a szálláson teleltetni. A gazdasági élet fejlődésével a szálláshelyek egyre inkább a tartós kintar-

tózkodás helyévé váltak, idővel a nevük is megváltozott, tanyának nevezték. Állandó jellegű benépesítésük - hivatalos adatok szerint - csak a 19. században kezdődött meg.

A legtávolabbi övezet a Puszta volt, a külső legelők öve, ahol a juhokon kívül a növendék és meddő állatok éltek tavasztól őszig. Az itt legeltető pásztorok különböző építményeket készítettek, amelyek védelmet nyújtottak az időjárás viszontagságaival szemben. A telet ezeken a pásztorszállásokon meghuzódva töltötték, ha a legeltetett pusztán továbbálltak könnyűszerrel továbbvitték azokat. /11/

Szabó István megállapítása szerint a tanyák a szántóművelésre fogott, egyéni birtokban lévő földeken jöttek létre, s a legelőföldeken felállított állatteleltető szállásoktól éppen a szántóföldi helyzetük és a földművelő gazdálkodásban vitt szerepük különíti el. Ezek szántóföldi tanyáknak nevezhetők. /12/ Erdei szerint a kettő elválasztására nincs szükség, egy és ugyan az a jelenség: termelési üzem. /13/

A tanya gazdasági szükségszerűségéből ideiglenes lakhely lett, tavasztól őszig a gazda, télen az állatgondozást végző pásztorcselédnép tartózkodási helye. Kezdetben nem önálló telep, csupán kiegészítője, függvénye a községi településnek. /14/ A tanyák a mezőgazdasági termelés üzemel voltak, szervesen hozzátartoztak a városbeli házakhoz, együttesen képezték egy-egy család birtokát. A tanyás gazdálkodás korában a tanya mint üzemhely, a városi ház, mint állandó lakóhely egyetlen zárt üzemi egységet alkottak. /15/

Az alföldi tanyás gazdálkodás kialakulásával a mezőgazdaságban egyre inkább a földművelés, mint az állattartás volt uralkodó vonás. A földművelésnek ez a mind je-

lentősebbé váló szerepe évtizedről évtizedre szemmel láthatóbb. Ennek ellenére az állattartó szállások átalakulása földművelő tanyává igen hosszú folyamat eredménye. A 19. század elején az állattartás rendszere is alapvető változáson ment keresztül. A korábbi extenzív állattartás helyébe a félszilaj tartásmód lépett. Az egyénileg teleltetett állatállomány gondozása, vele párhuzamosan a munkaigényesebb növényfajták termesztésének szélesebb körűvé válása következtében nőtt a tanyán végzendő munkák munkaerő-szükséglete. Egyre többen költöztek ki, mint állandó lakásra a tanyára, majeros, tanyás stb. néven nevezett konvenciócs cselédként. Ezek nem szakadtak ki teljesen a városi környezetből, sőt legtöbbször nem is maradt élete végéig tanyalakónak, a városi házhoz vagy a városban lakó gazda családjához kapcsolódtak. /16/

Az 1850-es években a tanyásodás legelőbbre haladott vidékei közé tartozott Makó is. Míg 1784-ben az I. katonai felmérés alapján készült térkép a makói határban 278 szállást tüntetett fel, /17/ addig a város előljárósága által 1853-ban végzett összeírás alkalmával 936, majd 1857-ben készült statisztikai jelentés szerint már 1228 tanyát mutattak ki. /18/ Az előljáróságok által évente készített rovatos adóösszeírásokban - ahol állandó lakhelyük szerint még a koldusokat is bejegyezték - első esetben csak 1805-ben találunk két állandó jelleggel tanyán lakó családról összeírást. /19/

A tanyákra való kiköltözést a város földesura, de a városi előljáróság is igyekezett megakadályozni a jobbagyszolgáltatások és a közmunkák alóli kibujás veszélye miatt. Az általuk hozott rendelkezések azonban csak lassítani, de megakadályozni nem tudták ezt a folyama-

tot. A szabadságharc bukása után /1850/ már 153 tanyai család került összeírásra. A következő évtized végére a tanyai családok száma 1024-re emelkedett. /20/

A makói tanyavilág kialakulásának előrehaladottságát bizonyítja az is, hogy találkozunk a tanyai igazgatás kezdeti elemeivel, a tanyai kapitányság intézményével. A tanyai kapitányok már 1853-ban kérik fizetésük javítását. Munkájuk kézbesítés, adóbehajtási feladatok ellátása volt. /21/

A tanyák nagy arányu növekedését az segítette elő, hogy 19. sz. közepére a korábbi övrendszerben feltört szántóterületek kevésnek bizonyultak. 1861-62-ben Makó határában is felosztották a belső legelőket, így ezeken a területeken megindult a tanyák építése. A termelés nemcsak területileg terjedt ki, hanem a termelés ágai-ban is egyre inkább belterjesebbé vált. Ahogy belterjesült a termelés úgy növekedett a munkaerőszükséglet, mind tartósabban kint kellett lakni a tanyán.

A legelőnek használt területek szántófölddé való átalakítása az egyre nagyobb mértékben elterjedő gabona-termesztés következménye volt. Az átalakulást évtizedeken át, kisebb-nagyobb visszaesések ellenére is, az állandó gabonakonjuktura idézte elő, amely kedvező talajadottságok és szállítási lehetőségek mellett aránylag csekély munka- és tőkebefektetéssel állandóan jó jövedelmet biztosított a paraszti gazdaságok részére. /22/

A legelőterületek felosztása és az ott kialakított növénytermelés a tanyás gazdálkodás elterjedéséhez vezetett. A szakirodalomban a tanyás gazdálkodást előidéző okokként az alábbi érveket hangoztatják: 1. az alföldi

városok nagy kiterjedését, 2. a rossz utakat, 3. a viszonylagos néptelenséget és 4. a munkaerő hiányt. /23/

A fejlődés lényegesen megváltoztatta a tanyák képét. A társadalom átalakulása, különösen pedig a legelők felosztása, az örökösödési viszonyok megváltozása, a családi szervezet átalakulása következtében új tanya-típusok kerültek a régiéik helyébe. A tanya hosszabb tartózkodásnak lett a helye. A kint lakó családok munkaképességük fennállásáig tanyánlakók lettek, csak öregkorukra költöztek be a városi házba. A birtokaprózódással a tanyák folyamatosan épültek, megsűrűsödtek, a városi és falusi házakhoz hasonlóan állandó lakóhelyekké alakultak. /24/ Különbséget kell tenni a városhoz közeli tanyák és a távoli tanyaföldek tanyái között. A közelebbiek később alakultak és szorosabb a kapcsolatuk a várossal. A Tanyaföld tanyái külön területi csoportot képeztek. /25/

Makó város tanyavilágának végső kifejlődéseként - az 1943. évi állapotot véve alapul - a tanyák száma 1977, a tanyai lakosok száma 6564 volt. /26/ Az ezt követő időszakban ezek a számok egyre inkább csökkennek.

2. Az első tanyai iskolák felállítása

A tanyavilág kialakulásával, a család tanyára történő fokozatos kiköltözésével a gyerekek is részesek lettek a tanyai életnek. Ezzel egyre inkább előtérbe került a kint élő lakosság egyik életfontosságú problémájának, az iskolai oktatás kérdésének a megoldása. Az abszolutizmus központi kormányhatóságai a tanyai iskoláztatás kérdését állandóan napirenden tartották, és különösen Békés, Csongrád és Pest-Solt megyék vezetői személy szerint is sokat

foglalkoztak a tanyai iskolák ügyével, de a helyi hatóságok nemtörődömsége és a felsőbb hatóságok lazább ellenőrzése miatt az iskolák létesítése nem haladt mindegyik egyformán előre. /27/

Makón, a városban már a 18. század végén és a 19. század elején is biztosítva volt az egyházak iskoláiban a megfelelő szintű iskolai oktatás. A tanyai iskoláztatás a 19. század közepén, kezdetben minden helyhatósági kezdeményezés és támogatás nélkül kezdett kibontakozni. Törvényes kötelezettség hiányában és a vegyes vallású lakosság miatt sem az egyház, sem a polgári lakosság nem vállalta el szívesen az iskolák létesítését és fenntartását. 1856 tavaszán azonban a református és a római katolikus egyház vezetőinek buzdítására sikerült elérni, hogy a tanyai lakosok mégis magukra vállalják két iskola saját erőből történő felállítását.

Horváth Illés, aki az 1875-ben alakult Makó város Iskolaszékének az elnöke, azt megelőzően a helybeli római katolikus népiskola tanítója volt, 1896-ban írt Népoktatásügyi monográfiájában a tanyai iskoláztatás kezdeményezőinek Sepsei Istvánt és K. Varga István említette meg, mint sokgyerekes és jómódu tanyai lakosokat. A nevezettek gyermekeik iskolai nevelése érdekében összefogtak a hasonló gondolkodású tanyai lakosokkal, hogy saját költségen iskolai helyiség céljára tanyát béreljenek és tanítót fogadjanak. A szülők áldozatkészségéből, minden egyéb támogatás nélkül kibérelték Turi Fodor Péter tanyáját. Így 1857 május első napjaiban megszületett a csókási tanyai iskola. Első tanítója a Makra Imre prépost által ajánlott Boross József volt. /28/

Ezzel egyidőben és hasonló körülmények között jött létre a második tanyai iskola is.

Horváth Illés így írja: "Nem hiába, hogy nehezen született meg a nemes elhatározás, de magában is hordozta a halál csiráját. Fél esztendeig vánszorgott és azután csendesen ki is mult a csókási tanyai iskola, miután a szövetkezett szülők gyermekeik tanításának nem lettek volna ellene, de a fizetésnek igen. A tanítót pedig nem kárpótolván a bőven élvezett jó tanyai levegő, vándor-
utra kelt."

Báló Péter tanyai lakos hamarosan újabb lehetőséget biztosított, ingyen adott az iskolának és a tanítónak otthont. Ez nagy segítség volt, Boros József ismét elfoglalhatta a tanítói széket és elkezdődhetett a tanítás. /29/

Horváth Illés leírásából csak az tűnik ki, hogy a csókási iskola római katolikus jellegű és tanítója Boross József. A másik iskoláról csak említést tett, annak sem tanítóját, sem helyét nem közölte.

Ezzel szemben a városi tanács által 1858-ban, szolgabíró utasítására készített kimutatás szerint a csókási iskolában Szabó István református tanító 32 fiú és 15 leánygyermeknek, Igáson pedig Boros István római katolikus tanító 34 fiú és 18 leánygyermeknek oktatta a betűvetés tudományát. A különböző felekezetekhez tartozó gyerekek hitoktatását is ők végezték.

Szabó István tanító évi fizetése gyermekenként 8 krajcár, 1 véka buza, 1 véka árpa, 1 darab csirke és lakás. Boros István tanító évi fizetése 120 Ft, 2 köböl tüzi-fa, valamint gyermekenként 1 véka buza, 1 véka árpa, 1 csirke és lakás volt. /30/

A hivatalos kimutatás és Horváth Illés leírása a tanyai iskolák helyét és egyházi hovatartozását illetően ellentétes adatokat szolgáltat. Mi volt a valóság ?

A Makó városhoz tartozó, volt urbéri tanyaföldek állapotáról 1861-ben készült telekkönyvi adatból megállapítottuk, hogy a Horváth Illés által közölt első római katolikus jellegű tanyai iskola épülete - Turj Fodor Péter tanyája - a csókási határrészen 662. sz. alatt volt bejegyezve. Innen az iskola átköltözött, a Báló Péter által ingyenes használatra átengedett, Tanya 634. sz. épületbe, majd onnan végleges helyre, a Szócs István által 1872-ben épített Tanya 641. sz. alatti iskolai épületbe. Tehát az egymáshoz közel álló tanyaszámokból megállapítható, hogy a római katolikus részről elsőként létesített tanyai iskola valóban Csókáson, az Igási ut mentén volt. Ezt az iskolát az 1903-ban történt államosítás óta hivatalosan Igási külső iskolának nevezik.

Az ekkor létesített református tanyai iskola helyét adatok hiányában nem tudjuk pontosan megállapítani. Ha azonban a levéltári adatokat és Horváth Illés által közölteket megfelelő helyismeret birtokában összevetjük, megállapíthatjuk, hogy ez az iskola az igási csárdától kifele, a Hatrongyosig terjedő területen volt. Kutatásunk eredménye azt bizonyítja, hogy a városi hatóságok által 1858-ban készített kimutatás az iskolák helyét tévesen jelölte meg.

3. Hatósági intézkedések a tanyai iskolák ügyében

A városi tanács 1856 október 6-án tartott ülésén, a népnevelés általános helyzetét tárgyalva, először foglalkozott a tanyai iskolák létesítésének a kérdésével. A tanácsülésen készült jegyzőkönyvből megtudhatjuk, hogy Polner Lajos főszolgabíró elnökletével, a népnevelés ügyében tartott tanácskozáson jelen voltak a város vezetőin kívül az iskolai igazgatóságok tagjai, vala-

mint képviseltették magukat az egyes vallásfelekezet-
hez tartozó lakosok.

A tanácskozás egyik napirendi pontja volt a Tanügyi
Bizottmány létesítése, a népművelés kiszélesítése és
hatékonyságának fokozása érdekében. A bizottmány tag-
jait megbízták, hogy a közigazgatási hatósággal együtt-
működve mérjék fel Makón a népművelés helyzetét az aláb-
bi szempontok szerint:

- a./ A városban fennálló tanodák állapotán hogyan
kellene segíteni.
- b./ Tanyai iskolák létesítése.
- c./ Vasárnapi iskolák felállítása.
- d./ Faiskolák.
- e./ Kisdédóvó.
- f./ Reáliskola.
- g./ Községi könyvtár és egyéb népnevelésre előter-
jeszhető indítványok.

A tanácskozás tagjai közül többen lelkesen hozzászóltak.
Megállapították, hogy az indítványban foglaltak megva-
lósítása Makón életszükségletként jelentkezik. Elhatá-
rozták, amennyiben a város anyagi ereje megengedi, a
felsorolt intézményeket létrehozzák. A tervek kidolgo-
zására, valamint a város anyagi erejének megfelelő in-
tézkeedések és azok költségeinek összehangolására, kivi-
telezésére megválasztják a Tanügyi Bizottmányt:

Elnök: Bánfy József. Tagok: Dedinszky József,
Urbanics Mihály, Simon Sándor, Mészáros
Lajos. /31/

A város vezetése azonban a kezdeti lelkesedés és a

Tanügyi Bizottmány erőfeszítései ellenére sem volt hajlandó a népművelés fejlesztésére nagyobb összeget biztosítani.

A közlegelők egyrészének szántóföldi művelésre történt bérbeadásából a városnak olyan bevétele származott, hogy 1855-ben 50.000 Ft költséggel megkezdte a városháza építését. ^{132/}

1857-ben megvásárolta 52.920 Ft készpénz fizetése mellett a 661,5 kishold területű kaszaperi birtokot. ^{133/}

Közben a tanyai iskolák létesítésére csak 150 hold közlegelőnek a szántóföldi művelésre kiadott 3 évi haszonbéréből létesített tanügyi alapot. ^{134/} Ezzel a fejlesztésnek csak igen lassu ütemét tudta biztosítani.

4. A tanyai iskolákra vonatkozó felsőbb rendelkezések

A kiterjedt tanyavilág osztrák rendszerű tanyacsoportokra való összevonásának meggyűlölése után a tanyai iskolák felállítását a felsőbb rendelkezések egyre gyakrabban sürgették. A Makói Városi Tanács 1857 február 7-én tartott ülésén felolvasták a Megyehatóság 633/1857. sz. rendeletét, ami egyértelműen kimondta a tanyai iskolák létesítését. A tanács 51/1857. sz. alatt az ügyvel kapcsolatban határozatot hozott, melyben leírta, hogy a tanyák között, ideiglenes jelleggel, egy református és egy római katolikus iskola működik. Ezek állandósítása érdekében, helykijelölési céllal Szemes Zsigmond törvénybíró, Mészáros Lajos főjegyzőt a helybeli tanodai előljárókkal együtt küldi ki. ^{135/}

A korszerű termelés oktatása érdekében az iskolák telkeit 2-2 hold gyakorlókerterrel jelölték ki, figyelembe véve azt, hogy a tanyai iskolák tanulói többnyire földművelők lesznek.

A városi tanács 1857 március 7-én, a tanyai iskolák ügyében tartott ülésén jelen volt a megyehatóság képviselője. Schmidt Szeverin helytartósági iskolai tanácsos elmondta, jelenlétének az a célja, hogy kieszközölje a tanyai iskolák létesítését. Felhívta a tanács figyelmét a meglévő tanyai iskolák állandósítására, a tanítók illő ellátására, valamint a négyosztályos elemi iskolai oktatás bevezetésére. A tanácsülés az ekkor hozott határozatában leírta: "A meglévő tanyai iskolák állandósítása érdekében 51/1857. tü. sz. alatt az intézkedést már megtettük. A négyosztályos elemi iskolai tanítást illetően, az iskolai oktatás helybeli ősi szokás szerint a vallásfelekezeti községeket illeti meg, egyik vagy másik vallásfelekezet hátramaradása nélkül a tanács azt nem kezdeményezheti." /36/

A 51/1857. tü. sz. alapján végzéssel kijelölt küldöttség 1857 július 10-én készített jegyzőkönyvében a tanyai oktatás kiterjesztésére a következő javaslatot olvashatjuk: "A küldöttség 1857 júliusában a tanyák közé kirándulván Báló Péter 634. számú tanyáján lévő idiglenes római katolikus tanodánál összegyülekezvén. A tanácskozás elnökének főtitkártelendő Makra Imre kéretett fel. A tanácskozmány egyetlen tárgya a városi tanács által adott szempontok alapján kijelölni a város mérföldekre kiterjedő határában lévő tanyák azon pontjait, melyek legnépesebbek, melyek legalkalmasabb gyűléspontjai lehetnek a tanulóknak. Tanyai iskolák vallásfelekezetenként szemléltessenek ki, amelyen egyik vagy másik felekezetbeliek csoportosulva vannak. Figyelembe kell venni azt is, hogy a tanyai iskolák, amennyire lehet, az utak mentén állíttassanak fel. Egyrészt azért, hogy az utakon a tanulók könnyebben gyülekezhetvén, másrészt pedig az utazó közönség serkentő példának lássa, hogy az istenség dicsőítésére, a kor igényelte polgárosodás előmozdítására Makónak tanintézetei nemcsak a

város kebelében, de a terjedelmes tanyák között is vi-rágzó állapotban állanak fenn."

A jelenlévő tanyai lakosok kikérdezésével a felsorolt szempontok figyelembevételével a bizottság a javaslatot az alábbiakkal bővítette: "A tanácsilag megállapított lévő két református és két római katolikus tanyai iskola felállítása az alábbi szempontok alapján találtatott legcélszerűbbnek: A református iskolák közül az egyik a csókási tanyák között a Békési uton, a másik a rákosi csárda közelében. Az egyik római katolikus tanoda az Igási utfélen a Szarazér parton, Dégi Mihály malma körül, a másik szintén az Igási uton, közel a Rác uthoz, ahová a Bogárzó-vidékiek és a Rác ut mentiek is járhatnának." 1371

A küldöttség kint járt a helyszínen, hogy megkíséreljen iskola építésre alkalmas telket venni vagy cserélni. Az egyik református iskolának B. Joó Sámuel Békési uti tanyaföldjét, a másiknak a Rákosi csárdával átellenben lévő Gorzsa Szösz András földjét találta megfelelőnek. Mind gazda hajlandó volt átadni 2-2 hold földet iskolai teleknek. Csereföldet a majdan kiosztásra kerülő közlegelőből kértek. Az egyik római katolikus iskola telkéül Dégi Mihály ajánlott fel 2 hold földet, azzal a feltétellel, hogy jó minőségű telket kap cserébe a kiosztásra kerülő legelőből. A másik római katolikus iskola telkének a város tulajdonát képező Igási-Semjék, igási csárda felőli sarkát találták alkalmasnak.

A küldöttség, mint látjuk, a kiküldetésben nagy ügybuzgalommal járt el. Jelentésében nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a tanyák között még több iskola felállítását tartja szükségesnek. Jelen esetben azonban eljárásának jutalmát látná abban, ha a tanács által tervbe vett 4

tanyai iskola felépítése minél előbb, lehetőleg még
ezévben megtörténne. /38/

A bizottság a tanyai iskolák építéséhez Szegedről sze-
rezte be a tervet, ahol akkorra már több tanyai iskola
felépült. A terv egy tanteremből, konyhából, kamrából
és előszobából álló épületet ábrázolt. /39/

Láthatjuk, hogy Makón a tanyai iskolák építése nagy
tenniakarással indult meg. Problémát jelentett viszont
az, hogy a város vezetőinek passzivitása és gyakori
változása miatt a megyei hatóság által kiadott rende-
letet sok esetben nem hajtották végre. Emiatt akadozott
a tanyai iskoláztatás kérdésének a megoldása. A bizott-
ság által érvekkel elátámasztott határozati javaslat
is hasonló sorsra jutott. A városi tanács, hogy a megye-
hatósági rendelkezésekkel mereven ne ütközzön, az elvi
intézkedések meghozatalát nem akadályozta, amikor azon-
ban pénzt kellett volna adnia, a halogatás taktikájához
folyamodott.

A makói tanyák között 1856 tavaszán, majd az ezt köve-
tő években létesített tanyai iskolák iratlan jogállapo-
tát a következőkben határozhatjuk meg:

1. Az első tanyai iskolát, egyházi vezetők befolyására,
az illetékes tanyakörzetben lakó emberek létesítették
és tartották fenn. Az iskola céljára alkalmas helyisége-
ket maguk biztosították. Az érdekelt szülők iskolai bi-
zottságot alakítottak. Ez a bizottság gondoskodott az
iskola felszereléséről, fűtéséről és karbantartásáról.
A tanítóval szerződést is a bizottság kötött. A szerző-
désben rögzített feltételek, a körzetben lakó valameny-
nyi iskolaköteles gyermek szülőjére abban az esetben is
kötelezőek voltak, ha a gyermekét nem járatta iskolába.
A szerződés ezen pontjának érvényesítését - ha szükséges
volt - a városi tanács "elvilleg" végrehajtás útján is
biztosította.

2. Az iskolák felekezeti jellegét az határozta meg, hogy a többségben lévő felekezetek tagjai fogadták a tanítót. Az iskolai nyilvántartás és eszmei irányítás is ennek az egyházközösségnek a hatáskörébe tartozott.
3. A megyehatóság 1856 -ot követően több esetben utasította a város vezetőségét a tanyai iskolák létesítésére. Az eredmény az volt, hogy 1858- tól rendszeresen hozzájárult a tanyai tanítók fizetéséhez pótfizetés formájában, esetenként fedezte az épületek és berendezések karbantartását is. Ennek viszont az lett a következménye, hogy bizonyos mértékig jogot formált az irányításra is. Az iskolai tanítást és a vizsgáztatást időnként ellenőrizte. Később döntően beleszólt a tanítók alkalmazásába és elbocsájtásába is, de kötelező erejű törvényes rendelkezés hiányában a tanyai iskolák fenntartását évtizedeken keresztül nem vállalta magára.
4. Az egyházközségek, többségben lévő tagjain keresztül, a vallásos nevelés érdekében ragaszkodtak a felekezeti jelleg megtartásához. Ugyanakkor biztosították a körzetben lakó, más vallásu gyermekek oktatását is. A hittan tanítást - minden vallásnak megfelelően - az iskola tanítója végezte. A kisebbségben levő egyházak vezetői ezzel nem minden esetben voltak megelégedve. Ilyen körülmények között, valamint a népiskolai oktatás küszöbön álló reformja miatt, az egyházközségek nem vállaltak nagyobb összegű beruházást a tanyai iskolák fejlesztése terén.
5. A tanyai iskoláztatás létrehozásában közvetlenül érdekelt szülők és az egymással szoros kapcsolatban álló társadalmi erők merev álláspontját, konkrét központi intézkedések hiányában, nem lehetett összehan-

golni. Ez az ellentét viszont már az 1850- es évek végére kétségessé tette a tanyai iskoláztatás sorsát.

5. Az első tanyai iskolák kudarca

A református egyház helyi vezetősége a város előjáróságához 1858 január 2- án irt levelében kijelentette, hogy a tanyai iskolák létesítésével és a tanítók fizetésével kapcsolatban ragaszkodik a kormány azon intézkedéséhez, mely szerint a községek kötelesek az iskolákat fenntartani. Az egyház csak segéllyel járul a fenntartáshoz. Ezzel az iskolák költségeit véglegesen a városra akarta áthárítani.

A levélben szociálpolitikai elképzelésekkel is találkozunk, ezeket a továbbiakban idézzük: "Felemlitjük még azon előnyt is, melyet a tanyai iskoláztatásnak egészen szabaddá tétele eredményezne. Ha ugyanis a tanulók a tandíj fizetésétől tőkéletesen felmentetnének. Kevés kivétellel szegény tanyások azok, akiknek gyermekei a tanyai iskoláztatás jótékonyágában részesülendnek.

A birtokos atya gyermekeit városon is taníttathatja. A szegény, mások szolgálatában álló tanyás osztály vagyoni állását tekintve vajmi nagy jótétemény volna, ha gyermekeiért tandíjat fizetniök nem kellene." /40/

A levelet az 1858 május 29- én tartott városi tanácsülésen megtárgyalták. Ugyanitt került kihirdetésre a szolgabíró 4.063/1857. sz. rendelete, amelyben utasította a városi tanácsot a tanyai tanítók alkalmazására.

A református egyháztanács határozott álláspontja a ta-

nyai iskolák fenntartásával kapcsolatban ekkorra megváltozott, így a szolgabírói rendelkezés ellenére is, az ügyben kompromisszumos megoldás született. A református egyház vezetőjével folytatott előzetes megbeszélés alapján a tanács úgy határozott, hogy a tanyai tanítóknak ugyanazt a fizetéspótlékot folyósítja, mint a városiaknak, vagyis személyenként évi 60 forintot. A határozat azt is kimondta, hogy a népnevelés olyan ügy, amiért minden polgárnak áldozatot kell hozni. A városi tanács - valószínű e szempontot figyelembe véve - az általa folyósított fizetést jelentéktelennek minősítette és kijelentette: "A tanyai tanítók fizetésének többi részét az iskolába járó gyerekek szülei adják meg, amely áll minden gyerektől 1 véka buza, 1 véka árpa, 20 krajcár és 1 csirkéből. Egy-egy tanító számíthat 80 gyerekre. Ezek szüléi által adandó járulékok készpénzbeli értéke, továbbá a 20 krajcárok és a város nyújtandó 60 forint összeszámítva /évi/ 250 forint készpénzfizetést teendő. Ezen felül szabad lakása is leendő a tanítónak." /41/

Ugyaneannyi volt a város belterületén működő tanítók fizetése is. A kettő közötti különbség az, hogy míg a belterületi tanítók fizetését az illetékes egyházak rendszeresen folyósították, addig a tanyai tanítók fizetése a beiskolázás mértékétől és a szülők fizetési készségétől függött.

A feltételek azonban nagyon bizonytalanok voltak. A tanyai tanulók jelentős része vagyontalan, tanyás béresszülő gyermeke volt, akiktől a tandíjat behajtani a szolgabírói rendelkezés ellenére sem lehetett. Így a tanítók többségének a jövedelme a tervezettől messze elmaradt. Ebből az következett, hogy a tanyai tanítók lehetőleg zárt településeken igyekeztek elhelyezkedni, így egy-egy iskola tanítója sokszor évente is változott.

A tanyai iskolák helyzete az 1858 májusában hozott tanácsi határozat ellenére is annyira romlott, hogy Polner Lajos szolgabíró újból beavatkozott. A város polgármesterének 1859 január 4-én írt levelében többek között ezeket írta: "a felállított tanyai iskolák közül hivatalos jelentés szerint a római katolikusoké nemcsak hanyatlásnak indult, hanem feloszlásnak néz elébe. Egyrészt az érdekelt szülők a tanítót nem fizetik, másrészt pedig magzatjaikat az iskolába nem hordják... A polgármesteri hivatal pedig ezen szülőket kötelezettségük teljesítésére szorítja, s adja értékekre, hogy magzatjaikat azonnal iskolába hordják, s a tanító hátralévő illetékét rögtön letisztazzák... A nem engedelmeskedők pénzbeli bírsággal vagy elzárással fognak büntettetni. A tanítók részére járó tartozásokat pedig hatóságilag kell behajtani." /42/

Az iskolák helyzetét Polner szolgabíró drákói intézkedése nem változtatta meg, azok hanyatlása tovább folytatódott. Megmentésük érdekében Makra Imre prépost 1859 november 6-án tragikus hangú levelet írt a városi tanácshoz. "Friss emlékezetemben van a Nagyérdemű Tanácsnak ezelőtt három évvel tett, s a hírlapok által az egész Magyarhaza tudomására hozott, velem is közölt abbéli szép nyilatkozata, miszerint nemcsak a helybéli elemi tanodák állapotát virágzóbbá, s a népnevelést általánosabbá tenni, hanem tanyai iskolákat is állítani, városunk kebelében nőnevelőt, reáltanodát, kereskedelmi iskolát, kisdóvodát s faiskolát létesíteni szándékozik.

Mindebből eddig mi sem létesülvén, pedig a Nagyérdemű Tanács rendelkezése alatt áll a fentiekre megkívántató egész pénzerő. Miután a Városi Tanácsról azon fonákságot feltenni nem szabad, hogy célt akarjon érni eszköz

nélkül, ezen pénzerőnek én csupán parányi részét veszem igénybe most, hogy a fentebbi üdvös szándéknak csak részecskéjét hozzam létre, legalább egyelőre." A római katolikus tanyai iskola életéről és az érdekelt szülők nézeteinek megváltozásáról továbbiakban ezt olvashatjuk: "Az igási oldalon három évre kötött, f. hó 1. napjáig terjedő szerződés mellett fennállott eddig egy római katolikus iskola. Az illető szülők által bérelt helyiségben, a szülők és az egyházközség által gyámolított költségen fiú és leánygyermekeket oktattak. A szülők a város részéről célbavett iskolák helyéül kitüzendő pontok felvétele végett, kiküldött bizottmány működése által, figyelmesekké téve azon véleményre jöttek, miszerint nem az ő, hanem a város kötelességében áll tanyai iskolákról gondoskodni. Ennek az lón a következménye, hogy a szülők buzgalma az iskola iránt emyedésnek indult, a szerződés leteltével pedig az iskolai oktatással együtt teljesen megszűnt. A puszták fiait és lányait iskolai oktatás nélkül nem lehet hagyni anélkül, hogy azáltal a társadalom minden áron elhárítandó kárt ne szenvedjen."

Továbbiakban még kérte a városi tanácsot, hogy az ideiglenes római katolikus tanyai iskola fenntartásában az egyházközséget támogassa és a tanító részére évi 2 köből tűzifát és 100 ezüst forintnak megfelelő összeget utaljon ki.

A Makra prépost beadványában kért hozzájárulást a városi tanácsülés azzal az indoklással tagadta meg, hogy a kért összeg a város az évi költségvetésébe nem lett felvéve. /43/

A városi tanács merev, elutasító válaszába a római katolikus egyházközség nem nyugodott bele és kérelmével

a csanádi püspökön keresztül a Cs.Kir. Helytartóság-hoz folyamodott. A helytartóság közvetlen nyomására Polner szolgabíró a római katolikus tanyai iskola ügyének újabb és azonnali kivizsgálására utasított a városi tanácsot. A vizsgálat eredményéről a városi tanács 1860 február 7-én a következőket jelentette a szolgabírónak: "A római katolikus tanyai iskola jelenleg is fenn áll. Ámbar a mult év szeptember hó végével a 3 évre kötött szerződés ideje lejárt, a tanács biztos tudomást szerzett arról, hogy a tanyai iskola jótékonyágát belátó tanyai lakosok újból egyezsége léptek Báló Péter 634. sz. tanyatulajdonossal, s így Szécsényi József tanyai tanító által a tanoncok folyamatosan részesülnek oktatásban.

Ami a Méltóságos Püspök urnak azon kívánságát illeti, hogy építtessék egy oly iskolai helyiség a tanyák között, melyben mise is szolgáltatathatnék, arra nézve a tanács ezuttal, határozottan nem nyilatkozhatik.

- a. Nincs kisajátított terület, ahol az épület felállíttatnék.
- b. A célnak megfelelően, s a méltányosság elvé-nél fogva a református vallásuak részére is kellene ilyen iskolát felállítani.
- c. Az építési költséghez fedező alappal a város nem bír.

Ezek folytán legcélszerűbbnek tartja a városi tanács a tanyai iskolák ügyét a tagosítási munkálatokkal megbízott Urbéri Bizottmány figyelmébe ajánlani, hogy a tagosítás alkalmával azokon a helyeken, amelyek legcéli-rányosabbak, a római katolikus vallásuak részére is két, a református vallásuak részére is két iskolai épület felállításához szükséges térség /egynek-egynek 2 hold/

sajátítottassék ki." /44/

A tanyai iskolák ügyével kapcsolatos kedvező fordulat hatására Makra Imre rk. prépost a helytartóság 1860 június 30-án kelt, 7001/1860. sz. rendeletére hivatkozva azzal a kéréssel fordult Polner szolgabíróhoz, hogy mindenképp állítsanak fel két római katolikus iskolát a tanyák közt.

A városi tanács ezzel kapcsolatban jelentést készített, ami alapján Makra prépost a csanádi püspökhöz fordult az Urbéri Bizottmányon keresztül, és kérte hogy az igási, a rákosi és a dáli csárdák épületét engedje át iskolai célra. /45/

A gyulai Cs. és Kir. Megyehatóság 4580/1860. sz. rendeletét - melyben utasította az Urbéri Bizottmányt, hogy gondoskodják a makói tanyák között felállítandó iskolák helyiségeiről - az 1860 augusztus 5-én tartott közgyűlésen olvasták fel, ahol határozatot is hoztak:

1. A népnevelés előmozdítására a lakosokat illető közzelgelőből a város már korábban felajánlotta 150 hold jövedelmét oktatási alap címen.
2. Csajághy Sándor csanádi püspök 1856 október 6-án 200 hold földet ajánlott fel az iskoláztatás céljaira. Igéretét halála miatt nem tudta teljesíteni. Ezért utódját, Bonaz Sándor püspököt kéri a 200 hold föld átadására.
3. Az iskolai helyiségek megszerzése érdekében egy levelet is jóváhagyott a közgyűlés, amelyben kéri a püspöki uradalmat, hogy a dáli, a rákosi és az igási csárdákat, melyek eddig csak az emberek elvetemült tagjainak,

tolvajoknak, rablóknak nyújtottak buy- és tartózkodási helyet, engedje át iskola céljára. /46/

Az iskolák fejlesztése érdekében igen sok kezdeményezéssel találkozhatunk. Fenntartásukért azonban senki sem akart anyagi áldozatot hozni. Az 1860. év végére a próbálkozások teljes kudarccal végződtek. Érdektelenség miatt a tanítók is elhagyták az iskolákat. A református egyház vezetője 1862 augusztus 18-án kelt jelentésében a történelekről a városi tanácsnak a következőket írta: "Tanyai iskolánk is volt kevés ideig, de a városi pénztárból a tanító semmi pótfizetést nem kapott, az iskola feloszlott. /47/

Ekkor írt a római katolikus egyház részéről is egy jelentést Makra Imre prépost, amiben éles hangon vádolja a városi tanácsot a tanyai iskola megszüntetéséért, és annak okát diplomatikusan a tanácsra háritja: "1859-ben még fennállott tanyai iskolák ügyében írt levelemre adott /elutasító/ válaszuk megmondja azt, amit én elhallgatni jónak látok." /48/ Makra ebben a levélben is kért ismét 2 köböl tüzfát és 100 ezüst forint fizetésekiegészítést a tanyai tanító részére.

Horváth Illés is leírja a történeteket monográfiájában: "Az előljárásnak annyi erőfeszítésekkel létesített buzgalma füstbe dűlni készül. Pedig az füst volt eddig is, mert a két tanyai iskolát - ahogy ugy - most is a lakosok buzgalma tartotta fenn, azok által bérelt helyiségekben voltak, vagy vándoroltak tanyáról tanyára." /49/

Ebben az időben a tanítók helyzete sem volt kedvező, az iskolák létének bizonytalansága az ő életüket is meghatározta. Ha megszűnt az iskola, kereshették az új

állást, de a kedvezőtlen körülmények miatt is igen gyakran változtatták helyüket. A tanyai tanító fizetéséhez évi 60 Ft hozzájárulást kapott, amiről az 1858-as tanácsi határozat kimondta, hogy névreszóló. Minden egyes személyi változásnál újból kellett kérni a pótfizetés juttatását, amit a 60-as évek egyre rosszabbra forduló gazdasági helyzete miatt a városi tanács igen nehezen szavazott meg.

A leírtakból láthatjuk, hogy az osztrák elnyomás helyi hatalmi szervei a tanyai iskolák felállítása ügyében hoztak ugyan rendelkezéseket, de állami hozzájárulás nélkül nem tudták biztosítani a tanyai iskoláztatást. A város vezetésének a felsőbb hatóság intézkedéseivel szembeni passzivitását az ellenállás egyetlen lehetséges formájaként kell értékelnünk. Elvben minden esetben egyetértettek az oktatásügy fejlesztésével, hangzatos látszatintézkedéseket tettek. A tanács és a közgyűlés minden előterjesztést kedvező formában megszavazott, de megvalósítását vontatott intézkedéseivel megakadályozta. Ezért a tanyai iskoláztatás körül évekig tartó, áldatlan szélmalomharc folyt.

6. Iskolák újbóli létesítése a tanyán

A gazdasági élet területén az 1860-as években fordulat következett be. Az 1863-64-es aszályos szükesztendő olyan nincstelenséget okozott, hogy annak terheit még a következő évtizedekben is viselték. Ez a közoktatás területén is éreztette hatását. A tanyai iskolák ismételt felállítását, valamint az iskolai oktatás fejlesztését csak igen nehezen és akadozva tudták megoldani. A megye vezetése nem nyugodott bele az iskolák megszűnésébe, a városra és az egyházra mért

nyomással igyekezett elérni újbóli létrehozásukat.

A református egyház előljárósága 1863 október 30-án irt levelében kérte a városi tanácsot, hogy járuljon hozzá az általa ismét felállítani tervezett tanyai iskola tanítójának a fizetéséhez. A tanács 1863 november 9-én tartott ülésén az iskolával kapcsolatban a következő határozatot hozta: "Meggyőződve lévén a város a tanyai iskola fennállásának szükséges voltáról. Mind a római katolikus, mind pedig a református vallásfelekezethez tartozó tanyaiak részéről ujonta felállítandó, mindössze két tanyai iskola azon arányában, minőben előbbeni fennállásuk alkalmával már segélyeztettek, ujabban is a városi pénztárból segélyeztetni rendeltetnek. Kikötvén azonban a város magának azt a jogot, hogy ezután a tanyai tanítók felfogadásába beleszólhasson és az iskolára felügyelhessen." Az iskolák fűtésére 3-3 köből puhafa kiadását is elrendelte. /50/

A határozat azonban jó ideig nem került végrehajtásra, mert csak 1864 március 16-i tanácsülés szavazta meg számszerűen az évi 63 Ft pótfizetés kiutalását Fehér József református és Sztaholyák György római katolikus tanító részére, 1863 november 1-ig visszamenőleg. /51/ A két tanyai iskola ezek szerint 1863 november 1-én nyílt meg újból.

Sztaholyák György tanyai tanítóról röviden külön is meg kell emlékeznünk. Ő volt Makón az egyetlen tanyai tanító, aki egész életét /1895-ig/ a tanyai gyerekek nevelésének szentelte és azt egy helyen, a csókási iskolában töltötte el. Az iratokból ítélve kiváló nevelőmunkát végzett, amit az is bizonyít, hogy abban az

időben, amikor a város vezetése a pénzt kétmarokkal fogta, Szatholyák volt az egyedüli tanító Makón, aki a városi képviselőtestülettől szinte évente jutalmat és dícséretet kapott.

Kiváló tanítónak nevezte a református egyház is, mivel római katolikus létére a református hitoktatást eredményesen végezte. Sirja a makói római katolikus temetőben a kápolna mögött volt, de az múlt évtizedben elévülése miatt felszámolták. Nevét azonban a makói tanyavilág még beláthatatlan ideig kegyelettel fogja őrizni. A csókási iskolát róla nevezik még ma is Sztaholyák iskolának.

Az iskolai oktatás hatékonyságának fokozása érdekében 1862-ben jelentős előrelépés történt. A központi szolgabíró 838/1862. sz. rendeletével a makói iskolákban bevezették a vasárnapi oktatást, az elemi iskolában szerzett ismeretek gyakorlására. A vasárnapi iskola /később ismétlőiskola/ látta el az iparos és kereskedő tanonciskolák feladatát is. Ezt az oktatási rendszert mind a két tanyai iskolánál indulásukkor bevezették. 1864 január 1- i keltezéssel készített kimutatást a tanyai iskola tanítója, miszerint a csókási iskolában 21 rendes és 9 vasárnapi, az igási iskolában 32 rendes és 29 vasárnapi iskolai tanuló volt. /52/

Az ismét működő két tanyai iskola mellé a református egyház részéről rövidesen felállították a harmadik iskolát is a Komlósi utfélen lévő Takács-féle tanyán. A körzetben lakó szülők nevében Balogi Ferenc 1865 február 1- én írt kérelmet, melyben kéri a tanácsot, hogy az iskola fűtéséhez biztosítson tüzelőt, valamint a tanító részére pótfizetést. /53/

A városi tanács a döntés meghozatala előtt egy három tagu küldöttséggel kivizsgáltatta, hogy egyáltalán létezik-e az iskola és szükség van-e a fennállítására.

A helyszíni vizsgálatot követően a bizottság jelentette: "Barta Pál református tanyai tanító keze alatt lévő 52 gyermek a megkívánható tanulmányokban dicséretes előmenetelt tanusított. A népnevelés felkarolása végett a nevezett tanítónak, aki több mint egy év óta tanítoskodik, 63 osztrák értékű forint pótfizetés megadását véleményezi." /54/

A negyedik és ötödik tanyai iskola létesítése 1866 április 24-én ismét a református egyház felügyeletével jött létre. A negyedik tanyai iskola a Pusztaszélen Hegedüs Benjámint tanító, az ötödik a rákosi oldalon Biró Ferenc tanító 3-3 évre szóló alkalmazásával működött. /55/

Az 1866. évi augusztus 5-én a református egyháztanács beszámolt az utóbbi két iskola működéséről a városi tanácsnak és kérte, hogy folyósítsa az ott működő tanítóknak is az évi 63 Ft pótfizetést. Kérelmét a városi tanács teljesítette. Ekkor terjesztette pártolólag a tanács elé a szülők által írt kérelmet, amiben kéri a rákosi oldalon a Tanya 230. sz. alatt lévő Biró-féle iskola felszerelésének a beszerzését. A korra jellemző állapotok megismerésére a kérelemből a következőket idézzük: "Minket, mint tanyai lakosokat, azon kedvező sorsban, hogy a városban folytonosan lakhassunk, az élet nem részesített. Ennél fogva mi a rákosi oldalon lakó szülők egy iskolának való épületet 3 évre használatba kivettünk. Szegényi állapotunkat nem tagadhatjuk, kénytelenek vagyunk a tisztelt városi tanácshoz kérésünket előterjeszteni, hogy iskolánkban szükséges ülés-

seknek a kimaradott padlódeszkákból 10 szál és kevésnyi mész segedelemért esedezünk." /56/

A hatodik tanyai iskola a római katolikus egyház felügyeletével, Kovács György tanító vezetésével 1868 április 24-én az igási oldalon, Nacsa István tanyáján kezdte meg működését. Bódy Antal rk. prépost 1868 október 3-án írt levelében kérte a városi tanácsot, hogy Kovács György tanítónak folyósítsa a pótfizetést visszamenőleg.

A levélből a tanyai iskoláztatás helyzetére vonatkozó részt idézzük: "A népnevelés ügye, annak lehető előmozdítása, mind az egyházi, mind a világi hatóságoknak nem csak érdekében, hanem legszentebb kötelességében áll. Népnevelés nélkül az ifjuság már gyenge korában elvadul, s gonosz csábítások martaléka lesz. A legfőbb követelményeim közé sorozom tehát én is a gyerekek tanítását következetképpen ott megállapítani, ahol a körülményeknél fogva a legszükségesebb t. i. a makói tanyákon, nevezetesen az igási oldalon lakó gyermekek számára egy tanyai iskolát állítani, ez már illetőleg a második római katolikus iskola lévén. Ebben Kovács György ideiglenes tanítót állítottam be oly formán, hogy a tanyai lakosok ennek tartására ígérektek úgy búzában és a gyerekek után fejenként pénzben is némi segélyezést adni, de ez a tanító megélhetéséhez kevés. Ezért felkérem a tisztelt városi tanácsot, hogy sziveskedjék ezen tanyai tanítót hatósága részéről is elősegíteni. Tudván pedig azt, hogy a városi tanács a 3 tanyai iskolára fejenként évi 53 Ft segéllyel határozati-lag hozzájárult, ennél fogva sziveskedjék Kovács György tanyai tanító részére ezen összeget utalványozni." /57/

A Nacsa-féle tanyán működő iskolai ismeretlen időpontban a sűrütanyai részre, Szabó György Szárazér parton lévő tanyájába költözött, és 1879-ig itt működött. Innen ment a végleges helyére, az 1880-ban épített új iskolába, melynek telkét ugyancsak Szabó György adományozta.

A hatvanas évek dereka után a tanyai iskolák létesítése mint látjuk, egymást követte.

Az iratokból minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a református és a római katolikus egyház szervezésében 1863 november 1-én egy-egy tanyai iskola nyílt meg. Ezt követően a reformátusok 1865-66-ban újabb három tanyai iskolát létesítettek a szülők áldozatvállalásával. Ezek szerint ebben az időben négy református tanyai iskolának kellett volna lennie. Ugyanakkor Bódy prépost 1868 októberében írt levelében már csak három tanyai iskolára hivatkozik, pedig feltehetően ismerte a valós helyzetet. Ebből arra következtethetünk, hogy a református iskolák léte csak rövid életű, átmeneti jelenség lehetett. Az egyik iskola beindult, ugyanakkor a másik érdektelenség miatt megszűnt. Így a tanyai iskolák számának emelkedése csak látszólagos.

A tanyai iskolák községi kezelésbe vétele előtti időszakra, főleg létesítésükre vonatkozóan találunk levéltári adatokat. A terheket vállaló szülők minden esetben kérték a tanítók fizetésének kiegészítését, de sok esetben egyéb irányú segély folyósítását is. Ezekből a beadványokból tudhatjuk meg, hogy hol indult be iskola, valamint, fenntartójának és tanítójának nevét. Megszűntére vonatkozó írásos adatok azonban már nem találhatók.

II. A TANYAI ISKOLÁK HELYZETE A DUALIZMUS KORÁBAN

1. A kötelező népoktatás alapjainak lerakása

1867-ben az osztrák burzsoázia megkötötte a kiegyezést a magyar nagybirtokos osztállyal, ezzel a magyar állami élet visszanyerte önállóságát, de a politikai és a gazdasági élet terén továbbra is függőviszonyban maradt Ausztriától. A kiegyezés Magyarországnak nem biztosított teljes függetlenséget, de lehetővé tette a továbbfejlődést, a kapitalizmus kibontakozását.

Az ország gazdasági, társadalmi életében az uralkodó osztály vezető szerepe megszilárdult. A magyar birtokos osztály továbbra is tudta biztosítani irányító szerepét - ha az erősödő burzsoáziával megosztva is - az államéletben. Azt hirdette, hogy politikája az 1848-as örökségeken nyugszik és a 48-as vívmányok megvalósításán fáradozik. Érdekeiből adódó korlátok közt politikailag és gazdaságilag is konszolidálta az 1848-ban megalapozott, de akkor szilárdá nem válható polgári államrendet. Az új állam sorra valósította meg a kapitalizmus szükségleteinek megfelelő, kompromisszumokkal teli reformokat.^{158/}

A dualizmus időszakában a közoktatáspolitikai is jelentős fejlődésen ment keresztül, sajátos módon a polgári állam érdekeinek megfelelően. Napirendre került a korszak követelményeinek megfelelő új iskolarendszer kiépítésének a kérdése. A kapitalista fejlődés megkívánta, hogy a dolgozók legalább elemi ismeretekkel rendelkezzenek, mind szakmai, mind általános műveltségük gyarapodjék.

A feudális maradványok továbbélése, de maga a kapitalis-

ta fejlődés is akadályokat gördített a demokratikus közoktatáspolitikai kialakítására, de méginkább a megvalósítása útjába. A korszak politikai és társadalmi viszonyai a művelődés terén végrehajtandó reformokra is rányomták bélyegüket.

A kiegyezés után megalakuló kormány közoktatásügyi miniszterének a népoktatás területén ugyanazokat a problémákat kellett megoldani - a politikai helyzet alapvető különbsége ellenére is - mint amelyek már 1848-ban is napirenden voltak. Eötvös József, aki a vallás-és közoktatási tárcát kapta, legfontosabb feladatának tekintette a népoktatás átfogó törvényes rendezését, a polgári forradalommal felvetett és meg nem valósított tervek végrehajtását, a magyar közoktatás már megkezdett polgári átalakításának a befejezését. Az egész iskolarendszer gyökeres átalakítására gondolt. Az ország fejlődését, a nemzet haladását a nevelés függvényének tekintette. Világosan látta, hogy a közoktatás polgári rendszerének az alapja az oktatás állami és világi jellegének biztosítása, de politikai megfontolásból természetesen figyelembe vette az egyházak érdekeit is.

A népiskolai törvényjavaslat képviselőházi vitájakor kifejtette, hogy a nevelés nem lehet sem az egyháznak, sem az államnak kizárólagos joga. A népiskolai törvény olyan elveken nyugszik, amelynek alapján a két rendszer hiányai egyaránt kiküszöbölhetők. Elismerte a meglévő felekezeti iskolákat, sőt teljes szabadságot biztosított új iskolák állítására. Törvényjavaslatában a meglévő felekezeti iskolákat tekintette alapnak és nem a közös iskolákat, mint az 1848-as reformtervezetében. Községi iskola állítását csak ott rendelte el, ahol a felekezeti népoktatás feladatának nem tett eleget, illetve ahol nem volt a törvény előírásainak megfelelő iskola.

Az egyházakkal szembeni engedékenységtől politikai segítséget várt, azt remélte hogy az egyházak támogatni fogják a népnevelési célok megvalósításában és mindent elkövetnek, hogy a törvény megvalósítása a lehető leg-sikeresebben haladjon.

Az államnak elsősorban ellenőrző szerepet szánt. Befolyását a közoktatás területén közvetett úton kívánta érvényesíteni. Reálisan látta az állam gazdasági helyzetét, tudta, hogy nem rendelkezik nagyobb összeggel, ami a közoktatás fejlesztésére fordítható, ezért nem is követelte az alsó foku oktatás államivá tételét. Az állam feladatának a tankötelezettség kimondását, valamint végrehajtásának ellenőrzését tekintette. Állami iskolák állítására csak részben gondolt, azokat is inkább versenyre ösztönző mintaintézményeknek szánta. /59/

Az 1868. évi XXXVIII. tc. a magyar közoktatás polgári korszakának az alaptörvénye, a népiskolai oktatás történetének kiemelkedő határköve. Átfogóan rendezte a népoktatást, kimondta a tankötelezettséget. A 6-12 éves gyerekek mindennapos, a 12-15 évesek a heti néhány órás ismétlődő iskolát voltak kötelesek látogatni. /60/ A törvény kötelezte a szülőket gyermekeik iskolába járatására, de a különböző jellegű elemi iskolák közti választás lehetőségével messzemenő jogokat biztosított.

Az 1848-as irányvonalat követte Eötvös, amikor nem erőltette a magyar nyelv oktatását. Ugy intézkedett, hogy az oktatás nyelve a lakosság többségétől függ, de a vegyeslakosságú területek iskoláiban olyan segédtanító alkalmazandó, aki képes a gyerekeket anyanyelvükön oktatni. /61/

A törvény az egy tanító felügyelete alá tartozó gyerekek számát igen magasán, 80-ban maximálta. Eötvös mentesíteni akarta a tandíj fizetése alól a szegénységüket kimu-

tató gyerekeket. Elképzelését azonban nem tudta érvényesíteni, így nem lett ingyenes az oktatás. Legtöbb szülő az utánjárás nehézsége miatt vagy szégyenérzetből nem szerezte meg az igazolást, inkább iskolázatlanul hagyta gyermekét. /62/

A törvény realizálásához szükséges összegeket a községek költségvetéséből kívánta biztosítani. Abban a kérdésben, hogy ki viselje az oktatás költségeit a törvényhozás úgy döntött, hogy a rendes adó bizonyos hányadaként minden állampolgárt kötelezett a terhek viselésére. Az adók beszedését és felhasználását a községekre bizta, amelyek a helyi viszonyok ismeretében közvetlenebbül intézhetik az iskolázás pénzügyeit, várhatóan takarékosabban gazdálkodnak, azáltal is csökkentve a lakosságra háruló terheket. Az új iskolák állítását is elsősorban a községektől várta, bár az iskolaállitás jogának rendezésével az egyházaknak is jogot adott iskolák állítására és a régiék fenntartására. /63/ A törvény az egyházaknak megengedi, hogy az általuk fenntartott iskolák költségeinek biztosítására hivatkozva anyagi hozzájárulását igénybe vegyék. Azt a körülményt is tudomásul veszi, hogy a pusztai és majorsági birtokosok is tartanak fenn iskolákat /36. és 37. §/.

A hazai törvényalkotásba ezzel a törvénnyel vonult be a tanya fogalom, bár azt nem határozta meg mi tekinthető tanyának. A törvény előírásai szerint a tanyai gyerekek oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, melyekhez a tanyak tartoznak; és pedig a/ vagy tanyai iskolák állításával, b/ vagy azokon a határrészeken, ahol a tanyáknak egymástóli távolsága miatt a tanyai állandó iskolák a célnak nem felelnek meg, járó-kező /ambulans/ tanítók alkalmazásával. Tehát a törvény a község feladatává teszi a tanyai gyerekek oktatásának biztosítását. A törvényjavaslat parlamenti tárgyalása során a korszak

egyik neves kulturpolitikus, Schwarz Gyula - nyilván számolt az egyes községek idegenkedésével - javasolta, hogy azokat a községeket melyek három év alatt nem állítottak népiskolát, politikai jogaik gyakorlásától fügesszék fel, mindaddig, amíg kellő népiskolát nem állítanak.

A képviselőház a törvényjavaslat ilyen jellegű kiegészítését nem tartotta szükségesnek, bizva a községek áldozatvállalásában. A községek azonban nem érezték az iskola felállításának szükségességét, s a törvény életbelépését megelőző évtizedben elindult tanyai iskolaszervezés a célzott módon és ütemben nem fejlődött. A tiszántuli, tulnyomórészt az ideiglenesen és cselédek által lakott tanyai településeken is csak az 1870-es évek végén kezdődik el az iskolák szórványos létesítése. /64/

Eötvös a népoktatás irányítása szempontjából leglényegesebbnek tartotta a népiskolai közigazgatás szervezetének a kiépítését. Minden népoktatási intézmény a kormány felügyelete alatt állt. A népoktatás vezetésében és a közvetlen igazgatásban a törvény igyekezett mellőzni a centralizált adminisztrációt és a községekre hárította a legnagyobb felelősséget. Az iskolák ujonnan kiépítendő hatóságai elsőfokon az iskolaszék, másodfokon a megyében felállított iskolatanács. A kormány befolyását a tanfelügyelők útján gyakorolta. A tanfelügyelőkre igen sok feladat hárult. Megyéjük minden községének tanügyi viszonyait ismerniük és rendezniük kellett. A sokszor 4-500 községből álló tankerületüket rendszeresen látogatták, hogy személyesen is tapasztalatokat szerezhessenek. Munkájukat nehezítették a gyakran járhatatlan utak, a felekezeti surlódások, a rosszindulatu hírvetések, izgatások. /65/

A törvény végrehajtása és ellenőrzése céljából, valamint az oktató munka megjavítása érdekében Eötvös minisztersége alatt többször bocsájtott ki utasításokat, körrendeleteket, amelyekben figyelmeztette a törvény által érdekeltet a reájuk háruló köteleességek teljesítésére.

A magyar népoktatás történetében az Eötvös József kezdeményezésére alkotott törvény nagy jelentőséggel bír. Lefektette a polgári közoktatás alapjait, teret engedett a polgári társadalomban szükséges kötelező és általános népoktatásnak. E törvény először szabályozta az országgyűlés által is elfogadott alkotmányos formában a népoktatás szervezetét, tanulmányi anyagát és rendjét, megteremtette a felekezetektől független községi iskolahálózatot, és az egyházak művelődési monopóliumának megtörésével lerakta a világi oktatás alapjait. Eötvös érdeme, hogy a törvényhozás sok fejlett ország parlamentjét megelőzve tüzte napirendre ezt a művelődési kihatásain túl gazdasági-társadalmi vonatkozásaiban is fontos kérdést.

2. A népoktatási törvény hatása a makói tanyavilág iskoláinak helyzetére

A népoktatási törvény elfogadása önmagában véve még nem jelentette az abban foglaltak érvényrejutását. Végrehajtásának legnagyobb akadálya az ország gazdasági elmaradottsága, népének nyomoruságos helyzete. A szülők gyermekeiket gyakran fogták mezőgazdasági idénymunkára, sőt sokszor kénytelenek voltak a gyermeki munkaerőt bérbe adni. Eötvösnek az országgyűlés elé terjesztett jelentéséből pontos képet kapunk arról, hogy a népoktatás helyzete 1870-ig mit sem változott. Legfontosabb akadálnak az iskolák hiányát tartotta. A jelentés adatai-

ból megtudjuk, hogy az 1868-as népiskolai törvény végrehajtása nehézségekbe ütközött, mivel a meglévő tantermek nem voltak elegendők a tanköteles gyermekek befogadására. Mindazon épületekbe, melyek iskolának nevezhetők a tanköteleseknek mintegy 60 %-át lehetett elhelyezni, ha pedig a népiskolai törvényben előírtaknak megfelelő iskolákat vették számításba a tanulóknak csupán egy negyede járhatott volna iskolába. Ezek alapján megállapította, hogy a törvény leglényegesebb pontjai az iskolák hiánya miatt az ország legnagyobb részében a legjobb akarattal sem hajthatók azonnal végre.^{/66/}

Eötvösnek ezen megállapításai az általunk vizsgált terület iskoláira és az itt lakó iskolaköteles gyerekekre is érvényesek voltak. A makói tanyai iskoláknál jelentkező problémákat sem az 1868. évi népoktatási törvény, sem a város rendezett tanácsának a megalakulása nem oldotta meg. A tanyai iskolák léte továbbra is bizonytalan maradt, sőt azt lehet mondani, hogy a kapitalista társadalom fejlődésével ellentétben jelentős visszaesés következett be. Számuk továbbra sem volt állandó. Ez a jelenség több okkal is magyarázható, egyik az iskola épületek használati joga a tulajdonosok egyéni érdekeitől függött, a szerződést bármikor felbonthatták. A másik, ha a tanító a városban vagy a falun állást talált ott hagyta a tanyai iskolát. Mindent tetőzte még az is, hogy oktatási törvény ismeretében a tanyai iskolákat fenntartó szülők vonakodtak a további fenntartási költségek vállalásától.

A törvény megjelenésének az évében már a hatodik iskolát nyitották meg a makói tanyavilágban, 1863 őszétől számítva. A hatodik iskolában azonban még el sem kezdődik a tanítás, amikor az előzőek egy része már bezárta kapuját. Ezen a helyzeten a népoktatási törvény sem sokat változtatott. Létesítésük hihetetlen nehézséget je-

lentett, az iskola hiányának a felszámolása nem ment az egyik napról a másikra.

Problémát jelentett a tanköteles gyerekek iskolába járása is. A szülők gyermekeiket a mezőgazdasági idénymunkák miatt sokszor nem engedték iskolába. Emiatt igen nagy volt az iskolai mulasztások száma, évenként négy-öt köteg irat is keletkezett az ellenük folytatott hatósági eljárásokról. A bírságot az esetek többségében nem lehetett behajtani, legtöbbször a hatóság is liberálisan kezelte a jó közhangulat érdekében.

A népoktatással kapcsolatban Hoffbauer Sándor szolgabíró, megyei tanfelügyelő felszólítása volt az első intézkedés, ami utasította a város vezetőségét a törvény végrehajtására. A város lakossága közel 30 ezer, ezért az 1868. évi XXXVIII. tc. 44. és 45. §- a értelmében községi elemi iskola felállítására van kötelezve. Kérte a tanácsot, hogy határozatilag nyilatkozzon arról, hogy a községi iskolai alapot a jövőben iskola építésére fordítja, vagy az eddigi gyakorlatot megtartva a felekezeti iskolákat segélyezi. /67/

A városi tanács felszólította a felekezetek vezetőit, akik úgy nyilatkoztak, hogy iskoláikat a jövőben is a szükségnek megfelelően és anyagi erejükhöz mértén kívánják fenntartani és fejleszteni. A nyilatkozat után a városi tanács az 1869. július 16-án tartott ülésén az egyházi iskolák további segélyezése mellett döntött. /68/

Az iskolai ügyekkel foglalkozó küldöttség megállapította, hogy a város anyagi ereje leromlott, az elmúlt évek terméketlensége a várost éslakóit adóssággal terhelte. Az államnak évente közel 200 ezer Ft adót fizettek, va-

lamint a városon áthaladó aradi utca 35 ezer, a Maros hidra 130 ezer Ft-ot áldoztak. A felekezeti iskolákban 1.252 fiu- és 849 leánygyermek tanul. Ehhez a város 2.483 Ft-tal és 43 köből tűzifával járul hozzá. /69/

A küldöttség felmérése alapján hozott tanácsi határozat a város bel- és külterületén működő iskolák helyzetén nem változtatott. A kormány által elfogadott népoktatási törvény Makón csak annyiban lett végrehajtva, hogy bevezették a négyosztályos oktatást a belterületi református iskolákban. /70/

3. Állandó jellegű tanyai iskolák létesítése

A református egyház vezetősége a városi tanácshoz küldött átiratában már 1865-ben kifejtette, hogy a tanyai iskolák létének és a tanítók életkörülményeinek biztosítása érdekében szükségesnek látja, hogy az iskolák állandó helyhez legyenek kötve.

Azok elhelyezése ne az egyes tanyatulajdonosok jószívűségétől függjön. Ebből kiindulva az egyháztanács elhatározta, hogy Hári István egyháztag által végrendeletileg az egyháznak adományozott földön egy református tanyai iskolát épít. Mivel a tanyai iskola növendékei különböző vallásfelekezethez tartozó szülők gyermekei voltak, az egyház kérte a városi tanácsot, hogy némi segíellyel járuljon hozzá az iskola felépítéséhez.

Az építéshez a városi tanács 100 Ft segélyt adott. Az iskolában a tanítás 1866 tavaszán, Szent György napján kezdődött meg. /71/ Református részről ez volt az első állandó jellegű, a 60-as években hatodikként létesült tanyai iskola.

A gazdasági helyzet javulásával a tanyai iskolák építését maguk a szülők igyekeztek megoldani, nem kevés anyagi áldozatvállalással. Az állandó iskolai választmány 1871 augusztus 26-án tartott ülésén foglalkozott Megyesi István és társai sűrütanyai római katolikus, valamint Borbás József és társai rákosoldali református tanyai lakosok által benyújtott kérelemmel, amelyben egy-egy állandó jellegű tanyai iskola építéséhez a városi tanácstól 150-150 Ft segélyt kértek. ^{172/} Az iskolák felépítése a városi hozzájárulás ellenére is elmaradt, mert a szülők az építési költséget nem tudták előteremteni.

Megyesi István és társai sűrütanyai római katolikus szülők segélykérelmének érdekes előzménye volt. Szabó György és neje Dégi Erzsébet tulajdonában lévő tanyaépületben valószínűleg az 1870-es év elejétől működött a sűrütanyai római katolikus iskola. Szabó György és neje 1871 június 1-én kelt ajándékozási okirata értelmében ottani földjükből a római katolikus egyháznak 1200 négyszögöl földet ajándékozott iskolatelek céljára. Annak kimérését birtokuknak nem a város felőli, hanem Lövenbach Adolf nevű külső szomszédjuk melletti szélén rendelték el ajándékozási szerződéshez mellékelt vázrajz szerint. ^{173/}

Az okiratban foglaltak szerint a telek kimérése és telekkönyvi átírása a római katolikus egyház feladata lett volna. Ez azonban ma már kideríthetetlen okok miatt elmaradt. Az ajándékozási okirat egy tanuja, Megyesi István sűrütanyai lakos lelkes iskolapártoló, aki 1879 július 19-én beadványt írt a római katolikus egyházhoz az ajándékozott földterület telekkönyvi rendezésének tárgyában: "Szabó György ezideig megmaradt föld-

jét eladta Lővenbach Adolf nevű szomszédjának. A föld átíráskor Lővenbach rájött, hogy az iskola telkéül adományozott 1 hold föld tulajdonjoga még Szabó György és neje nevében áll és azt csalárd módon nevére iratta." /74/

A jogtalan vagyonszerzést Megyesi és társai megtudták és kérték a római katolikus egyházi tanácsot, hogy törvényes úton szerezzék vissza a földet iskolaépítés céljára.

A föld megszerzésére írásos adatot nem találtunk, de az megtörténhetett, mert az újonnan épült iskolában 1880-ban a tanítás megkezdődött.

A két szülői közösség nemes kezdeményezése újabb követőkre talált. Szücs István makói lakos 1872 január 13-án a városi tanácshoz küldött levelében a következőket írta: "Alulírottak, a csókási oldalon lévő földemen, ott lakó embertársaim gyermekeinek neveltetése tekintetéből, önköltségemre egy közös iskolát építeni elhatároztam, s azt Isten segítségével ez év tavaszán be is végzem. Minthogy az közhasználatra szánatott, esedezem a tekintetes tanács előtt - miután olyan deszkám, amelyből az abban szükségeltető padokat elkészíthetném nincs - a város által legközelebb vásárolt deszkából ahhoz szükségeltető mennyiséget kiutalványozni méltóztassék." /75/ A városi tanács 13/1872. sz. végzésével utasította a városgazdát, hogy utaljon ki az iskolai padok elkészítésére elegendő pallót.

A tanyai iskolák sorsát és az ott folyó tanítás zavartalan menetét a minden elismerést megérdemlő társadal-

mi és egyházi áldozatvállalások, az egységes irányítás hiányában nem oldották meg. Az egyházak vezetői bizonyos értelemben egymásnak riválisai voltak és az a tanyai iskolák teljes községi kezelésbe vételéig tartott. A versengések kisebb surlódásokkal is jártak, azok azonban nem voltak jelentősek, és nem is annyira az egyházak vezetőinek, mint inkább a tanyai hívek magatartásában nyilvánultak meg.

A tanyai tanítók az 1872/73. évi vizsgák előtt azzal a panasszal fordultak a városi tanácshoz, hogy a felekezetek lelkészei a vizsgáztatás eddigi, szokásos lebonyolítását nem vállalják. Mivel a tanyai iskolák községeit még nem történt meg, javasolják, kérje fel a tanács az egyházak vezetőségét, hogy a vizsgáztatásokat az eddigi gyakorlatnak megfelelően végezzék. Az ügyvel kapcsolatban az 1873 április 16-án tartott tanácsülés a következőben határozott: "A tanítók javaslatát elfogadva a tanács levélben kéri fel az egyházakat a vizsgák megtartására, de ezen felül, első ízben a városi hatóság képviselőjében Szabó Ferenc főjegyzőt és Szabó Mihály tanácsnokot küldi ki a vizsgáztatások ellenőrzésére." ^{176/} A vizsgáztatások ettől az évtől kezdve az iskolák állami kezelésbe vételéig egyházi és városi vizsgabiztosok jelenlétében zajlottak le.

A panaszt követően a városi tanács megvizsgálta a tanyai iskolák működését, majd utasította a tanyai kapitányokat az iskolaköteles gyerekek összeírására, továbbá intézkedett a városi iskolaszék létrehozásáról is. ^{177/}

4. Az első községi tanyai iskolák

A megyei tanfelügyelő panasza alapján Csongrád megye alispánja 1874. évi április 29-én kelt 1391/1874. sz. rendeletével utasította Makó város polgármesterét, hogy a rákosi oldalon építtessen egy új iskolát, a Nagy István tanyájában lévő régi, rozoga iskola helyett. Ezen felül rendszeresítse a tanyai tanítók fizetését. A városi tanács egy öt tagú küldöttséget bízott meg a tanyai iskolák felülvizsgálásával. A bizottság a tanyai oktatás fejlesztése és a tanyai tanítók fizetésének rendszeresítése érdekében 1874 június 8-án a következő véleményes jelentést terjesztette a közgyűlés elé:

- " 1. A tanyák között ezidő szerint 4 rendes iskola elegendő.
2. Mivel a csókési oldalon a Szücs István által épített, Sztaholyák György vezetése alatt álló iskola, úgy a Szabó György tanyáján lévő Német János tanító iskolája továbbra is célszerűen folytatja működését. A Nagy István tanyáján lévő iskola viszont rozoga állapota miatt tovább fenn nem állhat, ezidő szerint két tanyai iskola felállítása szükségesnek mutatkozik.
3. Ugy az arányos beosztás, mint megközelíthetőség céljából igen kívánatos, hogy a felállítandó iskolák közül az egyik a rákosi, másik az igási csárdák mellett állíttassék fel.
4. Mivel a tanyai iskolák célszerű berendezése megkívánja, hogy az iskola nagyobb kerttel birjon, hogy a többnyire gazdálkodónak készülő gyermekek a gyakorlati gazdaságban is oktatást nyerjenek.

A város jelenleg mostoha anyagi körülmények között van, ezért megkerestessék a püspök úr óméltósága, hogy a rákosi és igási csárdákhoz tartozó földek hazulfelüli sarkából egy-egy holdat e nemes célra adományozzon. Ha ez nem volna lehetséges, a mellette lévő földtulajdonosoktól vásároljon egy-egy holdat a város.

5. A rákosi tanyai lakosok kérelmezik, hogy az iskola még az idén felépíttessék, ha ez kivihető volna, alkalmas helyiség béreltessék.
6. A tanyai tanítók rendes fizetését a következőkben véleményezzük megállapítani, illetve szabályozni:

a/ 1. A város adjon évi 105 Ft készpénzt.
2. Két köből puhafát.

b/ 1. A szülék adjanak 10 köből tiszta buzát.
2. 6 köből árpát.
3. 40 véka csőveskukoricát.
4. Minden növendék után egy őszi csirkét.
5. Minden növendék után 50-50 krajcárt.

A gabonafélék fizetése a szülék közötti arányos elosztás alapján történjék." /78/

A városi képviselőtestület ezen a közgyűlésen nem hozott határozatot, mivel nagyobb összegű beruházásról kellett dönteni. Az érdemi döntés így három hónappal eltolódott. A bizottság javaslata változtatás nélkül 1874 szeptember 14-én került újból a városi közgyűlés elé. Az határozatilag kimondta, hogy a küldöttség véleményes javaslatát elfogadja és az iskolák telkének megszerzése érdekében levélben fordul Bonaz Sándor csanádi püspökhöz. /79/

A képviselőtestület kérését a csanádi püspök magáévá tet-

te és 1874 október 1- én kelt levelében értesítette a városi tanácsot, hogy az igási és rákosi csárdák közelében átadja a kért földterületet tanyai iskolai teleknek, a csanádi káptalan beleegyezésével. A kérdéses területnek a haszonélvezetét engedi át a város közösségének, mivel a püspöki uradalom azon földnek nem tulajdonosa, csak haszonélvezője. Közölte azt is, ha a cél, amire átengedi megszűnne, a terület haszonélvezete is azzal egyidőben megszűnik. /80/

A tanyai iskolák ügyével foglalkozó öt tagu küldöttség a tanügyi szakosztállyal karöltve megtette a szükséges intézkedéseket az építkezés elkezdéséhez. Helyszíni eljárás során kijelölték az épületek helyét, elkészítettek az iskolák tervrajzát és költségvetését. Beszervezték a tanyai lakosokat társadalmi munkára. Azok az építőanyag ingyenes kiszállítását el is vállalták, de arra kérték a városi tanácsot, hogy az építkezést tavasszal, az utak javulásával kezdjék el, hogy az építőanyag kiszállítására takarás előtt sor kerülhessen. /81/

Az építkezések kivitelezésére versenytárgyalást hirdettek. Harcsás András és Baranyi István makói építőmesterek kaptak megbizást az építésre, mint legolcsóbb ajánlattevők. Az épületek átadása 1875 november 17- én megtörtént, a tanítás nyomban elkezdődött. A Rákosi iskola első tanítója Jeney Sámuel, az igási iskoláé pedig Biró János lett. /82/

Rákosi iskola

5. Az oktatás tartalmának és a tanulók létszámának alakulása

Az 1868. évi népiskolai törvény, mint már említettük, meghatározta az oktatás tartalmát is. Eötvös tartalmi kérdésekben művelődéspolitikai alapelveire támaszkodva foglalt állást. Szerinte a népnevelést az élet viszonyaihoz, szükségleteihez kell igazítani, s a nép által jól felhasználható ismereteket kell tanítani. Az olyan oktatást, amelyik csak olvasásra, írásra és egy kis számtanra szorítkozik, nem tartotta megfelelőnek. A népiskola feladatának ilyen leszűkítése akadályozná a fejlődést, "életrevaló ismereteket" kell az iskoláknak adni. Ebből a felfogásból kiindulva a törvény a népiskolákban tanítandó ismeretek között felsorolja a természettani és természetrajzi ismeretanyagot, de tanítani kell a mezőgazdasági ismereteket is.

Eötvös, mint a polgári fejlődés és a haladás harcosa, hasznos, gyakorlati tevékenységre felkészítő ismeretek oktatásának a híve. Az 1869-ben kiadott népiskolai tantervben ezek az elgondolások és pedagógiai elvek realizálódnak. Ez a tanterv 1905-ig határozta meg a népoktatás tartalmát. /83/ Ez volt az első, az egész népoktatást átfogó általános érvényű állami tantervünk. A népoktatás intézményei elé célul tűzte ki, hogy gyakorlatias irányu, általános képzést nyujtsanak. A népiskolában végzett növendékek folyékonyan tudjanak olvasni, gondolataikat írásban és szóban helyesen kifejezni, tudják alkalmazni a számvetés elemeit az életben, ismerjék meg azokat a számtani ismereteket, amelyek a háztartásban és a gazdaságban szükségesek. Tanulják meg a természet legfőbb törvényeit, a természetrajz alapismereteit, az egészségtan elemeit, a történelmi és földrajzi alapfogalmakat és sajátítsák el azokat a gyakorlati ügyes-

ségeket, amelyeknek a legtöbb hasznát vehetik a gazdaságban. Ezzel együtt az iskola erkölcsössé, becsületessé, jellemessé, haza és emberszeretővé, szorgalmas munkássá is kívánta nevelni tanulóit. /84/

A tantervben leírtak végrehajtása, kivitelezése terén nagy eltérések mutatkoztak. A leglényegesebb hiányosság az volt, hogy sok iskolában még hosszú ideig nem oktaták a törvényben leírt tantárgyakat. Problémát jelentett az is, hogy az oktatók pedagógiai felkészültségében igen nagy különbségek illetve fogyatékoságok voltak. Ezek a tényezők nagy egyenetlenséget okoztak a tanterv alkalmazásában.

Hatványozottan jelentkeztek ezek a problémák a városi és a tanyai iskola viszonylatában. Tudjuk, hogy a tanyai iskolákban legtöbb esetben hiányos felkészültségű, sokszor szakképzetlen tanítók tanítottak. Ezekről nem is volt elvárható, hogy a tantervi követelményeket maradéktalanul megvalósítsák mint tartalmi, mint módszertani vonatkozásban. A tanyai tanítók legtöbb esetben csak az elemi ismeretek oktatására törekedtek. A tananyagban a hangsúlyt a vallástan oktatása kapta, minden osztályban tanították és igen terjedelmesen. Ehhez viszonyítva a természettudományi tárgyakból még minimálisnak sem nevezhető ismeretanyagot oktatták. Megállapításunk alátámasztására, a levéltári kutatásunk során előkerült dokumentumok közül, kiemeljük a rákosi tanyai iskolában készült kimutatásokat, amelyek segítségével bemutatjuk a tanyai iskolákra leginkább jellemzőket. Az 1876. évben készült kimutatásból /1. mell./ láthatjuk, hogy első helyen szerepel a vallástan oktatása, ezt követi a beszédgyakorlás, számtan, írás, olvasás, Természettant csak igen kis mennyiségben tanítottak és azt is csak a 3. osztályban. Az ugyan abban az évben készült névsorból /2. mell./ megállapíthatjuk,

hogy 23 fővel három osztályt indítottak. A lemorzsolódás már a második félévre igen jelentős volt, 5 fő. A mulasztott napok száma is igen magas, különösen a második félévben. A jelenségek leginkább a gyerekek mezőgazdasági idénymunkába való bevonásával magyarázhatók. Ha ezeket a dokumentumokat összehasonlítjuk a tíz évvel később készült kimutatással /3. mell./ láthatjuk, hogy az oktatás anyagát tekintve továbbra is a hittan oktatása foglalja el az első helyet, igen nagy mennyiségű ismeretanyaggal. Változásnak tekinthető az, hogy a 4. osztály anyagában az egészségtan oktatása is szerepelt.

Kiss János tanítónak, az iskolaszékhez készített jelentéséből /4. mell./ megtudhatjuk, hogy a növendékek száma jelentősen megnövekedett. Az 1886/87. tanévben már negyedik osztályt is indítottak. A rákosi iskola körzetében ebben a tanévben 111 mindennapi tanköteles gyerek volt és ebből csak 74 fő iratkozott be. Ezt azért is érdemes megjegyezni, mivel kutatásaink során alig találtunk statisztikai adatot a tankötelesek számára vonatkozóan. A felméréseket nem igen utdták elvégezni, a szülők igen gyakran változtatták lakhelyüket, másik gazdához mentek dolgozni és gyermekeiket is vitték magukkal. Ezzel is magyarázható a lemorzsolódásoknál mutatkozó magas arányszám.

Az 1890-es években a református tanyai iskoláknál tanuló gyermekek létszámára vonatkozó adatokat összegyűjtve /5. mell./ láthatjuk, hogy a lemorzsolódás nemcsak a rákosi iskolánál, hanem az egész tanyavilágban igen magas volt. Ez az arányszám a későbbiek során sem csökkent. A tankötelezettség miatt a beiskolázások száma növekedett, de a felsőbb osztályokban törvényes szigor ellenére is magas volt a kimaradók száma. /6., 7. mell./ Ez azt bizonyítja, hogy a törvényben leírtakat az idő mu-

lásával tudták realizálni, valamint azt, hogy a tanyai lakosok helyzete a századforduló táján mit sem változott. A mezőgazdasági munkáknál változatlanul szükség volt gyermekek munkájára. Létfenntartásuk miatt ez fontosabbnak bizonyult, mint a gyerekek iskoláztatása.

6. A tanyai tanítók életkörülményei

A tanyai tanító az ott élő emberek között általában köztisztelőnek örvendett. A gazda- és cselédemberek legtöbbször hozzá fordultak tanácsért ügyes-bajos dolgaikban. A tanító, mint irás- és törvénytudó értelmiségi osztozott a tanyai lakosok életében.

Az emberek igyekeztek bizalmába férkőzni, valóságos versengés volt a tanyai gazdák között barátságának megszerzéséért. A tanyai iskolánál megállapodott, családot alapító tanító élete sok esetben hasonult a tanyai gazdákéhoz. Az iskola kertjét művelte, tehenet, sertést és baromfit tartott, hogy kiegészítse szerény jövedelmét.

A műthálózat kiépülése előtt a tanyán lakó emberek élete nagyon nehéz volt. Az őszi esőzések kezdetétől kityvaszodásig az "isten háta mögötti" tanyavilágból csak gyalogszerrel vagy lóháton, illetve a téli havazáskor szánon lehetett bejutni a városba. A tanyán élő emberek nagymértékben egymásra voltak utalva. Ez alól a tanító sem volt kivétel. Neki azonban, ha tekintélyét meg akarta őrizni, a társadalmi érintkezésekben mértéktartónak kellett lenni, különösen ha hosszabb ideig tanított a tanyai iskolában.

A mezőgazdasági munkák befejezése után kezdetét vette az esti szöszédolás. A vendégeskedések legtöbbször előzetes meghívás nélkül jöttek létre. Ha a közelebbi vagy tá-

volabbi szomszédok a napi munka elvégzése után, minden bejelentés nélkül beállítottak valahová, mindenki természetesen tartotta. Ezek a látogatások még nem minősültek baráti kapcsolatnak. A névnapok, évfordulók megünneplése és a disznótorok már családiasabb eseménynek számítottak, ide a vendégeket legtöbbször hívták. Az iskola körzetében lévő tanyákon igen gyakran voltak ilyen események, általában a tanító is hivatalos volt ezekre. Ha a vendégeskedéseket túlzásba vitte nem egyszer, kellemetlensége is származhatott belőle. Írásos adatok szerint emiatt több tanítónak távoznia is kellett, mert azt a vádat emelték ellene, hogy mulatozásaival rossz példát mutat a tanulóknak, és a tanítást is elhanyagolja. Érdekessége a dolognak az, hogy az ilyen vádaskodásokat nem a polgári vagy egyházi hatóságok emelték a tanító ellen, hanem a szülők.

Mint már említettük, a tanyai iskolák fenntartásának terhe zömmel az érdekelt szülőket érintette. Ők alkalmazták a tanítót is, szerződéses alapon. Ezáltal jogosnak érezték, hogy a tanító munkájával és viselkedésével szemben követelményeket támasszanak, és bírálják azt. Tudjuk, hogy a tanács is kisebb mértékben ugyan, de anyagilag hozzájárult az iskolák létéhez, szintén fenntartotta jogát az ellenőrzésre. A felügyeletet a megyei tanfelügyelő végezte. Ezen kívül még az illetékes egyháztanács is jogot gyakorolt. Így tehát a tanyai tanító felett jogszerűen négy irányból is gyakorolták a felügyeletet, sok esetben egymással ellentétesen. A tanító minden esetben kiszolgáltató volt. A következőkben ennek néhány jellemző példáját mutatjuk be:

A rákosi községi iskolában az első évi vizsgát 1876 április 9-én a városi tanács részéről Halász János és

Bánfy József tartotta. A vizsgáról és a tanító munkájának az értékeléséről irt jelentésükből megtudhatjuk, hogy J.S. tanító ur a gyerekek értelmi fejlesztésére igen kevés, mondhatni alig fordított gondot. Az írás, olvasás és számtan tantárgyaknál az eredmény nem volt kielégítő. A fegyelem igen lazának mondható. A gondolkodás fejlesztését sem tartotta fontosnak. Ezért J.S. urat a tanügy kára nélkül a tanyai iskolában nem tartották tovább alkalmazhatónak. /85/

Ugyanezzel az ügyvel kapcsolatban az érdekelt szülők beadványából a következőket olvashatjuk: "Mi, rákostanyai lakosok általános tisztelettel tudatjuk, akinek a gyermekei a rákosi iskolába járnak, de nem azért, hogy ott tanuljanak valamint, hanem hogy félünk, mert ma hamar elverik a port a szegény emberen. De arra, hogy a tanító tanít-e vagy sem, erre senkinek semmi gondja. Ő azt teheti, ami neki tetszik?" /86/

Joó István, a rákosi tanyai iskola szülői közösségének gondnoka, április 15-én irt beadványában kérte a városi tanácstól Kádár Mihály magyarcsanádi tanító alkalmazásának az engedélyezését. A tanács 359/1876. sz. határozatával J.S. fizetésének folyósítását megszüntette, és hozzájárult Kádár Mihály alkalmazásához. /87/ A szerződést meg is kötötték. /8. mell./

Az igási községi iskola körzetében lakó szülők 1875. november 15-én a tanítás beindítása érdekében értekezletet tartottak. Az erről irt hosszú jelentésből néhány fontosabb részletet ismertetünk: "BJ. igási tanítóvá történt kinevezését egészen magunkévá tesszük. Ennél fogva jogosan várhatná a Tek. városi tanács, hogy az érdekelt

szülők iskolaköteles gyermekeiket azonnal feladnák. Azonban vannak nagy számban - különösen a római katolikus szülők - kik gyermekeiket bizonyos téves okok miatt iskolába adni vonakodnak. Ugyannyira, hogy eddig-
elé 8 növendék van beiratva, akik felerészben reformátusok, illetve katolikusok. A nagy többség tehát a nevelésügy javára célzó tényálladékokat semmibe veszi. Ezen felül bizonyos ellenségeskedést és megtorlási szándékot is mutatnak úgy a tanító, mint az iskolaügy felkarolói iránt. Izgatnak és minden utat felhasználnak, hogy ez ügyeknek minél több ellenséget szerezzenek. Legfőbb oknak azt tartják, hogy a tanító rájuk erőszakolt, református." Ezenkívül felsorolják, hogy az új iskolában sem a tantárgy meghatározása, sem a taneszközök kiadása és egyéb szervezés sem történt meg. A beindulás érdekében kéri a körzetben élő tanköteles gyerekek tanács általi összeírását, hogy a megválasztásra kerülő iskolai gondnokság tudja, kik felett gyakorolja tisztjéből eredő kötelezettségét. Majd így folytatják - "Tudjuk, a városi tanácsnak joga és kötelessége, hogy azon szülőket, akiknek iskolaköteles gyermekeik vannak, törvényileg kényszerítse a pontos és rendes iskoláztatásra. Ha a tanács által sürgős támogatásban nem részesülnénk, kénytelenek kinyilatkoztatni, hogy magukra hagyva mi is háttatfordítunk a közjóra szolgáló ügynek és hagyjuk a dolgot a bukás és elodázás tömkellegébe kerülni." /88/

A sűrűtanyai iskolában N.L. tanító a szülőkkel ellentétbe került, akik erőszakkal eltávolították. A tanító az iskolánál lévő lakásából is kénytelen volt elköltözni. Az iskolai év befejezéséig még két hét tanítás volt hátra, a tanító személyi biztonságának megóvása érdekében a városi tanács úgy rendelkezett, hogy addig egy városi rendőr tartson szolgálatot az iskola épületében. /89/

A városi tanács képviselőjének a látogatásáról 1876 tavaszán Halász János városi közgyám készített jelentést, amit a városi tanács az 1876 április 26-án tartott ülésén tárgyalta és végzésileg elbírált. A jelentésben összegezte a három iskolában szerzett tapasztalatokat: "Sztaholyák György csókási tanító, tanítási módorának helyessége és szorgalma kitetszett a jelenvolt 36 tanítványának értelmes és helyes feleleteiből. Ezért a tanács 20 Ft jutalomban részesítette. S. I. sűrűtanyai tanítóval nem lehet megelégedni. A most jelenlévő 26 tanítvány közül kilencen még elődjétől nyerték az oktatást, a többiek azonban semmit sem tudtak. A tanító semmi tanítási rendszert nem követett, és tanítványainak tudatlansága tanítási képtelenséget árul el."

A tanácsülés megállapította a tanító alkalmatlanságát és a várostól járó fizetés kiegészítést május 1- el letiltatja. /90/

Ilyen és ehhez hasonló helyzetekkel igen gyakran találkozhattunk. A leirtakkal érzékeltetni szeretnénk volna a tanyai oktatásban legnagyobb áldozatot vállalók tanítók helyzetét.

7. A hatosztályos elemi- és három éves ismétlőiskola létesítése

Az 1868. évi népoktatási törvény az elemi népiskolának két tagozatot szervezett, a 6 évig tartó mindennapi és a 3 évre terjedő ismétlő iskolát, mindkét tagozatot önálló céllal és külön tantervvel. Ez látszott megfelelőnek egyrészt a gyermek testi és szellemi fejlődésére való tekintettel, az idősebb tanköteles korosztályok már lényegesen elkülönülnek a fiatalabb korosztályoktól. Másrészt a társadalmi és gazdasági viszonyok is e kettős tagozat mellett szóltak, mert a lakosság széles körében

az idősebb iskolakötelesek már rendszeres kenyérkereső munkát végeztek.

Népoktatásunk elvben a hatosztályos mindennapi kötelező elemi népiskolán alapult, amelynek elvégzése után három évig ismétlő iskolába kellett volna járniuk a gyerekeknek.

A beiratkozás ellenőrzésével a községi előljáróságok foglalkoztak. Az iskolakötelezettségi törvény betartását azonban a hatóságok elnézően kezelték, végrehajtását némigen ellenőrizték, hiszen az iskola- és tanítóhiány miatt amúgy sem követelhatték meg. A nép széles rétegeit legfeljebb csak a négy elemi osztály érdekelte. Így az elemi iskolák ötödik és hatodik osztálya szükségképpen elsorvadt.

A mindennapi népiskola tehát 6 évfolyamu. Ha valamennyi osztályt egy tanító vezeti, az iskola osztatlan; ha mind-egyik osztálynak külön-külön van tanítója teljesen osztott; ha pedig az osztályoknak csak egy része van egy-egy tanító vezetésével összevonva, részben osztott az iskola.

A törvénynek az a része, hogy 80- nál több tanulót egy tanító ne tanítson, valamint hogy a fiúk és a lányok külön osztályban tanuljanak, anyagi eszközök hiánya miatt számos iskolában hosszú időn keresztül nem volt végrehajtható. A tanév rendszerint szeptember 1- től június 30- ig tartott. A 10 hónapos szorgalmi időt nyomás okból a felettes hatóságok engedélye alapján legfeljebb két hónappal lehetett megrövidíteni.

Az egyes osztályokban elért eredményt iskolai bizonyítvány igazolta. Ha ez megfelelő, a tanuló a következő osztályba léphetett, ha nem akkor osztályt ismételt. A 4 osztály sikeres elvégzése a középiskolák vagy a polgári is-

kola 1. osztályába való felvételre jogosított. /91/

A törvényben leírtak megvalósítása azonban még egy ideig váratott magára, sőt újabb rendeletet kellett kibocsájtani, hogy az Eötvös által leírtakat legalább részben megvalósítsák.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1874. évi július 15-én kelt 19.424/1874. sz., a népiskolai oktatás és az iskoláztatás rendezésére kibocsájtott rendeletében utasította a megyei tanfelügyelőket, hogy szükség esetén kényszerítő eszközökkel is tegyenek eleget a leírtaknak. Az 1868. évi rendelet értelmében azon régi szokásokat, hogy a szülők két, legfeljebb három-négy évig járatták gyermekeiket iskolába, fel kell számolni. A törvény rendelkezésének megfelelően kötelezni kell a szülőket arra, hogy gyermekeiket 6-12 éves korukig mindennapi, valamint 13-15 éves korukig ismétlőiskolába járassák. A rendelet a továbbiakban kifejtette: "A mindennapi iskolába járás még nem tartásához még az is hozzájárul, hogy a tanítói kar a 6 évi tananyagot 4 évre összevonta, ragaszkodik a régi négyévfolyamos iskolához. A hatosztályos iskolai oktatás megszervezése végett a 6-12 éves gyerekeket kötelesek szülői a mindennapi iskolába járatni. Ezen felül a 13-15 éves gyerekeknek a téli hónapok alatt, hetenként legalább 5 óra, nyáron pedig 2 órai oktatásban kell részesülnie." /92/

A rendelet végrehajtása érdekében 1874 október 1-én a város polgármestere jelentést terjesztett az alispánhoz a makói iskoláztatás állapotáról, melyben leírta:

1. Makón, az izreelitákat kivéve, egyetlen hatosztályú népiskola sincs.

2. Nincs ismétlő iskola sem.
3. A gyerekek, az izraelitákat kivéve, 6-12 éves korukig nem járnak iskolába.
4. Nincs se polgári, sem felső népiskola.
5. A szünidő beálltával a legszigorubb törvényt fogják alkalmazni, hogy a tankötelesek iskolába járjanak. Intézkedés fog történni, hogy a népiskolák hat osztályból álljanak, valamint hogy a 13-15 évesek, legalább a téli időszakban, hetenként kétszer járnak ismétlőiskolába. Ez utóbbit a célszerűtlennek bizonyult vasárnapi iskolák beszüntetésével felszabadult költségekből szándékozzuk megvalósítani. /93/

A városi képviselőtestület utasítására a tanügyi szakosztály felhívással fordult a makói tanítók testületéhez, hogy a vasárnapi iskola helyett vállalkozzanak az 1874 december 1-én meginduló 3 évfolyamu ismétlőiskolai tanítás ellátására. A körözüvényt 20 makói tanító írta alá, de közülük csak két személy vállalta az ismétlőiskolai tanítást. /94/

8. A községi iskolaszék megalakítása

A népiskolai hatóságok felállítását az 1868. évi XXXVIII. tc., majd az ezt módosító 1876. évi XXVIII. tc. rendelte el. Ezek szerint a népiskolák helyi hatósága az iskolaszék, illetve az iskolai gondnokság.

A községi iskolák helyi hatósága a községi iskolaszék, ami legalább 5 választott tagból áll, akiket a község képviselőtestülete az oktatásügyhöz értő, de mindenesetre írni, olvasni tudó helybeli lakosok közül választott 3 évre. A választott tagokon kívül hivatalból tagja a

helybeli hitfelekezet egy-egy lelkésze, illetve az igazgató-tanító, a tantestület választott képviselői, a községben lévő önálló gazdasági népiskola tanítója, igazgatója és a községi vagy körorvos, illetve tiszti orvos.

Az iskolaszék teendői: a tanító választása, javadalmának biztosítása, az iskola anyagi ügyeinek intézése, a tankötelezettség és a szorgalmi idő ellenőrzése, az iskola egészségügyi felügyelete, az évváró vizsgákon való részvétel, elsőfoku bíráskodás a tanító és a szülők között felmerülő ügyekben, továbbá legalább félévenként jelentéstétel a községi előljárásnak. Az iskola tanulmányi ügyei azonban nem tartoztak az iskolaszék hatáskörébe. /95/

Makón a törvény ezen szakaszának a végrehajtására az 1875 december 16-án tartott városi közgyűlésen került sor, amikor a képviselőtestület saját soraiból az iskolaszék tagjául a következő személyeket választotta meg: Bánfy József, Eisten Manó, Gyüge Sándor, Halász János, Horváth Illés, Molnár Albert, Steinherdt Márk, Szabó Ferenc, Török Imre.

A felsoroltakon kívül az iskolaszék tagjai lettek a helyi egyházak vezető lelkészei is. /96/ Ezzel a városi hatóság által 1856-ban az oktatásügy fejlesztésére szervezett Tanügyi Bizottmány, a későbbi nevén Tanügyi Szakosztály befejezte működését, tevékenysége a továbbiakban csak javaslatlételre korlátozódott. Helyette a törvényvel létesített községi iskolaszék, az iskolaügy sokkal szélesebb területére terjesztette ki hatáskörét, teljes egészében átvette a helyi oktatásügy szervezését és gazdasági irányítását.

Az iskolaszék 1944-ig intézte a városi költségvetésben

megszabott keret felhasználásával az iskolák gondnoki teendőit és az egyházi iskolák működéséhez nyújtott városi hozzájárulás kezelését.

Ezentul feladatköréhez tartozott az oktatásügy kiterjesztése érdekében szükséges intézkedések kidolgozása. Az iskolaszékre a népoktatási törvény végrehajtásával kapcsolatban is nagy feladat hárult. Ujabb felméréseket készített a tanyai iskolák helyzetéről, aminek alapján az iskolák fenntartására vonatkozóan az alábbi tervet terjesztette az 1876 július 10-én tartott városi közgyűlés elé:

1. A tanyai iskolák teljes községesítése.
2. Felekezeti jellegűnek nyilvánítása.
3. Az eddigi gyakorlat fenntartása.
4. a./ A tanyai iskolák községesítése esetén az iskolák fenntartási költségét teljes egészében a város viseli. A szülőknek megadja azt a jogot, hogy gyermekeik nevelésére szakképzett nevelővel szerződjenek. A nevelő végzettségét a közgyűlés ellenőrzi.
- b./ Ha a tanyai lakosok az iskolákat felekezeti kezelésbe helyeznék, a város a szokott összeggel gyámolítaná.
- c./ Az eddigi gyakorlat szerint a tanyai szülők és a város között kötendő szerződéses egyezés mellett, az iskolák felekezeti jellegének kizárásával, átadnak a tanyai lakosoknak.

Az iskolaszék az oktatási törvény végrehajtását az 1. pont szerint látta biztosítotttnak. A város akkori anya-

gi helyzete miatt azonban ez megvalósíthatatlan volt. Ezért a 3. pontban javasoltakat a következő kiegészítéssel ajánlotta elfogadásra: a tanyai iskoláknak eddig nyújtott segílyt továbbra is folyósítja, ezen túlmenően az épületek fenntartásáról is a város gondoskodik. /97/

Jellemző a képviselőtestületre, hogy az 1974. évi alispáni rendelkezés alapján épített két községi tanyai iskola fenntartására is csak az előzőeket alkalmazta.

A városi képviselők megválasztása három évre történt, lejártával az iskolaszék tagjainak a megbízása is véget ért. A képviselőtestület 1879 január 6- i alakuló ülésén az iskolaszék tagjait is újraválasztották. A megoldásra váró, felhalmozódott oktatásügyi feladatok ellátása érdekében a választott tagok számát 17- re emelték. /98/

Az újraválasztott iskolaszék 1879 február 18- án tartotta alakuló ülését. /99/

Megállapítható, hogy a város vezetősége az oktatásügy fejlesztését úgy igyekezett megvalósítani, az 1968. évi oktatási törvény, majd annak kiegészítésére hozott 1876. évi XXVIII. tc- ben foglaltak ellenére is, hogy annak anyagi vonatkozásai lehetőleg ne a város^t terheljék.

9. A makói oktatásügy fejlesztése

Az országos oktatásügyi helyzet fejlődése a város vezetését arra készítette, hogy a népoktatási törvényben foglaltakat Makón is maradéktalanul megvalósítsa. A város ebben az időben már 30 ezer lelket számláló megye-

székhely, ami indokoltá tette felső iskolák létesítését is. A tanács ezt a feladatát nem tudta tovább elodáztatni, annál is inkább, mert a református egyház által eddig fenntartott négyosztályos algimnáziumi oktatás nem felelt meg az egyre növekvő követelményeknek. Az eddigi iskolapolitikát meg kellett változtatni ahhoz, hogy a közművelődés fejlesztése ebben a városban is megtörténjen.

A városi iskolaszék Makó város oktatási helyzetéről 1881 június 10-én kelt részletes jelentésében a vallás- és közoktatásügyi miniszternek többek között ezeket írja: "A református egyházközség a maga részéről a közművelődést elősegíteni óhajtván, gimnáziumának tanhelyseit a város által felállítani szándékolt községi, polgári iskola céljára egyezség mellett felajánlotta, s ezen alapon a felsőbb népoktatási ügy szervezéséhez fogott az iskolaszék. Különösen elhanyagolt lévén a leányoktatás, elsősorban egy négyosztályu, polgári leányiskola felállítása mondatott ki."

Ennek az iskolának az első és második osztálya az 1880/81-es tanévben indult meg. Ugyanebben az évben került sor a református algimnázium városi kezelésbe vételére és gimnáziumi irányu, polgári fiúiskolává való átszervezésére. /100/

Az elemi iskolai oktatás helyzetéről a következőket írta: "Az elemi iskolai népoktatás ügyét városunkban, mint eddig, úgy jelenleg is a felekezetek saját pénzükhöz ápolják és fejlesztik, ebbeli működésükben, mindazonáltal a város által anyagi gyámolításban részesítve. A felekezeti iskolák minden egyes tanítója részére a város évi 105 Ft-ot és 2-2 köböl tűzifa rendszeres fizetékiegészítést folyósít. Makón ezidő szerint van

13 református tanító

7 római katolikus tanító
6 izraelita tanító
2 görögkatolikus tanító
1 evangélikus tanító
4 tanyai tanító
1 óvónő." /101/

A város anyagi erejét a két polgári iskola létesítése annyira kimerítette, hogy a szülők állandó követelése és aktív hozzájárulása ellenére is, csak a 80- as években került sor újabb tanyai iskola építésére.

A két polgári iskola már az 1880- as évek elején sem tudta teljesíteni a városra váró iskolapolitikai feladatok ellátását. Az általános társadalmi fejlődés megkövetelte, hogy Makón és vonzaskörzetében élőknek olyan iskolát létesítsenek, ami az egyetemi tanulmányok folytatására is előkészít.

Az ügy érdekében 1895- re felépítették a főgimnáziumot, ahol az 1895/96- os tanévvel el is kezdődött a tanítás. A gimnázium felépítéséhez a város 50 ezer Ft- tal járult és ingyen adományozott telket. A fenntartásból is évi 10 ezer Ft- ot vállalt magára. A város költségvetésében ez elég nagy terhet jelentett, részben az alsóbb szintű iskolák fejlesztésének a rovására.

10. A tanyai iskoláztatás kiterjesztése

A tanyai szülők szemlélete fokozatosan megváltozott gyermekeik iskoláztatásával kapcsolatban, részben a törvényes szigor, részben az általános fejlődés hatására. A tanyai iskolák kezdtek zsufoltakká válni. Az 1879. évi felmérés szerint az iskolai tanulók száma:

Csókás	95 rendes	26 ismétlős
Hatrongyos	79	24
Igás	68	20
Rákos	71	24 /102/

A nagy távolságok, a sokszor járhatatlan utak a gyerekeket fizikailag nagyon igénybe vették, ami igen kedvezőtlenül hatott a tanítás hatékonyságára. A problémák megoldása a kibővített iskolaszék feladata lett volna, de a polgári iskolák létesítése megakadályozta ebben. A tanyai iskolák számának gyarapodása művelődéspolitikai szempontból ekkor nem bizonyult olyan fontosnak.

A helyi egyházak azonban nem nézték tétlenül a dolgokat, aktív tevékenységbe kezdtek. Vallásos nevelés terén a tanyai lakosokra eddig gyakorolt befolyásuk megtartása érdekében elkezdték a korábban megszűnt, ideiglenes jellegű tanyai iskolák újbóli felállítását.

Az egyházközségek az iskolákat tagjaik anyagi segítségével építették fel, ezáltal ezek az egyház tulajdonát képezték. Karbantartásukról is az egyházak gondoskodtak. Az itt tanítók fizetése a városiakhoz hasonlóan rendezettebb volt.

A 70-es évek elején meglévő 2 római katolikus és 5 református tanyai iskolából az évtized végére csak az egyházi tulajdonú épületekben lévő csókási, Sztaholyák-féle római katolikus, valamint a hatrongyosi református iskola maradt fenn.

A második állandó jellegű római katolikus iskola 1880-ban a sűrütanyák között, a Szabó György-féle iskolatelken épült. A katolikus egyház több tanyai iskolát nem is létesített.

A református egyház a második állandó jellegű tanyai iskoláját 1880-ban a Komlósi ut mentén^a pusztaszélen építette. Ezt követte 1886-ban a Járandószéli, 1889-ben a Mezőhegyesi uti és a Rákoştanyaszéli, majd 1890-ben a Békési uti iskola építése. /103/

11. Ujabb községi tanyai iskolák építése

A nagy kiterjedésű tanyavilág iskolákkal történő optimális ellátottságát - az egyházak közreműködése mellett is - többmint egy évtized elteltével, komoly erőfeszítéssel tudta megoldani a város. A tanyai iskolák létesítését ezután is a tanyakörzetek lakosai kezdeményezték. Függetlenül attól, hogy községi vagy egyházi iskoláról volt szó, építéséhez anyagilag vagy az építőanyag kiszállításával járultak hozzá. Így a községi tanyai iskolák létesítése, is a jelentkező igényeknek megfelelően valósult meg.

Bogárzó

A Bogárzói tanyai iskola építését Juhász István, ottani lakos által 1883 május 7-én írt beadványa alapján tűzték napirendre. A közgyűlés elé terjesztett beadványában a bogárzói lakosok nevében az iskola építésére 1 kh kiterjedésű ingyenes telket kért a város tulajdonában lévő legelőből. Kérelmét a városi képviselőtestület a 101/1883. kgy. sz. alatt egyhangulag teljesítette. /104/ Az iskola felépítését az érdekeltek saját költségükön akarták megvalósítani, azonban az építési költség előjegyzésére kibocsájtott gyűjtőíven mindössze 188 Ft-ot jegyeztek. Az építkezéshez ez az összeg kevésnek bizonyult, a város azt kiegészíteni nem tudta, az építkezés függőben maradt. Ujabb kezdeményezést Brattyó Mihály és Sepsei János bogárzói lakosok indítottak el 1887 február 1-én. Okulva a korábbi sikertelenségen, kérelmükben az érdekeltek által újból felajánlott 190 Ft-nak a teljes építési költségre való kiegészítését kérték a városi tanácstól.

A kérelmet a tanács az iskolaszékeknek adta át elbírálásra és javaslattételre. A helyszíni vizsgálat után az is-

iskolaszék 1887 október 14- én irt véleményes jelentésében leírta, hogy szükségesnek látja iskola építését a bogárzói területre, mivel ez a rész a meglévő nyolc tanyai iskolától nagyon távol esik. Az építkezés kivitelezését olyan ütemben kéri megvalósítani, hogy az iskola az 1888/89-es tanévben rendeltetésének megfelelően átadható legyen. Az iskolaszék javaslatát a képviselőtestület elfogadta és meghirdette a pályázatot az építkezés kivitelezésére. /105/ Az iskolát Kocsis Sámuel makói építőmester készítette el. A városi mérnök általi átvétele, különböző huzavona után 1889 július 9- én történt meg. /106/

A Néptanítók Lapjában meghirdetett tanítói állás betöltésére 30 pályázat érkezett. Közülük Zatskó Lajos 19 éves érdi születésű, kitűnő végzettségű tanítót alkalmazták egy próbaévre évi 400 Ft fizetés, 30 Ft fűtési általány, szabadlakás és kerthasználat mellett. A pályázók valószínű több helyre adták be kérelmüket, hogy ne maradjanak állás nélkül, vagy lehetőségük legyen jobb körülményű állást választani. Ez lehet az oka annak is, hogy Zatskó Lajos nem fogadta el a bogárzói állást, sőt újbóli meghirdetésekor a jelentkezők közül választott Lebegyó Károly felsőbányai tanító a díjlevél megkötése ellenére sem foglalta el. Végül a fentebb említett fizetésért Csergő Lajos 24 éves gyergyószentmiklósi születésű tanító került a bogárzói iskolához. /107/

D á l

Tamasi Mátyás és társai, dáli tanyai lakosok iskolaépítési kérelmét az 1885 március 9- én tartott városi képviselőtestületi ülés tárgyalta és kivizsgálásra az ügyet a városi iskolaszéknek utalta. Az iskolaszék a Királyhegyesi és Palotai utak között lévő tanyai lakosok kérelmét jogosnak találta és a helyszíni felmérés során készített véleményes javaslatát a képviselő testület 1885 július

14- i ülése elé terjesztette. A közgyűlés a dáli iskola építését nagy többséggel jóváhagyta és utasította a városi tanácsot, hogy gondoskodjon 1886- ban az iskola felépítéséről. /108/

Az iskola felépítése a megjelölt időben nem történt meg a telekszerzés és az építési költségre indított gyűjtés okozta bonyodalmak miatt. Az építést 1887 szeptember 4- én tartott árlejtésen Csuti István makói építőmester 2.151 Ft- ért vállalta el, Schob Antal városi mérnök terve alapján készített költségvetés szerint, azzal a feltétellel, hogy az iskolát még abban a tanévben felépíti. Az iskola épületének ideiglenes átvétele 1888 július 16- án meg is történt.

Végleges átadása az iskolaszéknek a kerítés és a melléképületek elkészítése után, 1889 január 9- én történt meg. /109/

Ahogy az előző tanyai iskola építésénél, úgy a dálnál is 256 Ft- ot ajánlottak fel az érdekelt lakosok az építés céljára. Mivel az összeg felajánlóit valamennyiben reformátusok voltak, ragaszkodtak ahhoz, hogy az iskola a református egyház kezelésébe kerüljön. A református egyház vezetősége az 1885 március 5- én kelt 60. számú beadványában ezt a kérést le is írta, valamint azt, hogy nem teljesítés esetén a város nem kaphatja meg a püsztán felekezeti érdekből, az egyházon keresztül feltételeseleg felajánlott összeget. A város az iskola községi tulajdonáról nem volt hajlandó lemondani, a már befizetett összeget 1888 július 27- én, hozott végzéssel az adományozók részére visszafizette. /110/

Ez, és az iskola építése során bekövetkezett fejlemények a város eddigi tanyai iskolapolitikájának a megváltozá-

sát bizonyítják.

A dáli ugarban épült iskola 1888 szeptemberében nyitotta meg kapuját. A Néptanítók Lapjában meghirdetett állásra 33-an adták be pályázatukat. Közülük Vajas Zoltán 20 éves, jeles végzettségű, ceglédi születésű tanítót évi 400 Ft fizetés, 30 Ft fűtési általány, szabadlakás és kerthasználat mellett egy próbaévre alkalmazták. /111/

Lelei ut és Paphát

A földéaki műut és a Maros védőtöltése között a földéaki és lelei határig elterülő Járandókban a 19. század vége felé a tanyai lakosok száma megsokasodott. A határrész külső szélén lévő tanyák a várostól 8-10 km távolságra voltak. A tanyai iskolák nélkül az itt élő gyerekek iskoláztatása szinte megoldhatatlan volt. Ezért a város elhatározta a terület két központi részére az iskola építését.

A tanács utasítására a városi mérnöki hivatal elkészítette a Lelei uti és Papháti iskolák építési tervét. A koráserü követelményeknek megfelelő tervet a városi tanács 1892 június 22-én a képviselőtestület elé terjesztette, amit módosítva - a tehénistálló, pince és a kerítés építésének elhagyásával - elfogadtak. A közgyűlés utasította a tanácsot, hogy az 1893. évi költségvetésbe állítsa be a két iskola tervezett építését. /112/

Az iskolák telkéül kiszemelt földeket a tulajdonosok vonakodtak eladni. Az iskolák építése halasztást nem tűrt, a városi képviselőtestület az 1881. évi III. tc. alapján a kérdéses területek kisajátításának engedélyezését kérte a belügyminisztertől. A kisajátítási ár

lényegesen alacsonyabb volt a forgalmi értéknél, ezért az iskolai telkek területét 400 □-ül helyett 600 □-ül-ben határozta meg. /113/

A kisajátítási eljárás azonban közel két évet vett igénybe, így az iskolák építése eltolódott. Az ügy 1894 február 13-án újból a képviselőtestület elé került. A városi mérnök által előterjesztett újabb tervet és a 7.103 Ft 36 krajcár költségvetést a közgyűlés elfogadta és utasította a tanácsot az árlejtés meghirdetésére. A benyújtott árajánlatok közül a legalacsonyabbat, Tóth Gergely makói építőmester 6.098 Ft-os ajánlatát terjesztette a tanács elfogadásra az 1894 május 18-án tartott képviselőtestületi ülés elé, amelyet az egyhangulag elfogadott.

Mindkét iskola még az év őszén átadásra került és a tanítás október 1-én megkezdődött. /114/

A tanítói állás betöltésére a Néptanítók Lapjában 1894 augusztus 15-i határidővel meghirdetett pályázatra 20 tanító adta be kérelmét. Ezek közül Szarvas József makói születésű, 19 éves tanítót a lelei uti iskolához, Irlanda Dezső, szintén makói születésű, 22 éves tanítót a papháti iskolához választották meg. /115/

12. Tandíjfizetés és iskolafenntartás a tanyai iskolákban

Az egyházi tanyai iskolák községi kezelésbe vételét jóval megelőzően a tandíjfizetéssel kapcsolatban ellentétes helyzet alakult ki. A két községi tanyai iskolában, az egyszerűbb behajtás érdekében, a városi tanács beszüntette a természetbeni tandíjfizetést, helyette egy-egy tanuló után évi 4 Ft tandíj fizetésére kötelezte a szülőket. Azonban ennek behajtása is sok esetben nehézségekbe

ütközött. A tanyai iskolák tanulói az esetek többségében vagyontalan cselédek gyermekei, ezeknél a város a hátralékos tandíjat kezdetben leírta. Ennek az lett a következménye, hogy az egyházi kezelésű iskolákban a hasonló körülményű szülők sem akarták a természetbeni tandíjat megfizetni. A tandíjfizetési morál helyreállítása érdekében, az iskolaszék által előterjesztett javaslatra, az 1887 november 14-én tartott városi közgyűlés kimondta: a cselédként szolgáló tanyai lakosok gyermekei után fizetendő 4,40 Ft tandíj befizetéséért a szolgálatadó gazdát teszik felelőssé oly módon, hogy ez összeget a bérükből levonják. /116/

A tandíjfizetés ilyen módon való biztosítása újabb ellenzést váltott ki. Vajda Imre városi képviselő az 1888 január 4-én tartott városi közgyűlésen indítványozta, hogy a képviselőtestület mondja ki a 4 Ft-os tandíj eltörlését és azt, hogy a már beszedett tandíjat a tanyai iskoláknál könyvtár felállítására fordítják, valamint az iskolák fenntartása a jövőben a várost terhelje. Indítványában Vajda Imre arról is beszélt, hogy a tanyai lakosság birtokának nagyságához mértén éppugy fizeti az egyházak által fenntartott városi iskolák költségeit, mint a városi lakosok, ugyanakkor a városok a tanyai iskolákat nem. Így a teherviselés egyoldalú. Ha tehát a tanyai lakosság részt vállal a városi iskolák költségeiből lehetetlen hogy a városiak ne osztozzanak a külterületiek költségeiben. Ha azok fenntartása közadóból történik, akkor a 4 Ft-os tandíj törlése kimondható, ha viszont a tandíjat továbbra is szedik, jogtalan a tanyai lakosoktól szedett iskolai adó az egyházak által fenntartott városi iskolákra. Ha ezt törvénytelen, a képviselőtestület joga és kötelessége az illetéktele nélkül szedett iskolai adó eltörlését az egyházakkal szemben kieszközölni. /117/

Vajda fejtegetéseit az egyházi adó kivetési rendszerének ismeretében értelmezhetjük. Ugyanis az egyházi iskolai adót csak a jövedelmet hozó vagyonokra, ipari, kereskedői, illetve egyéb adóköteles foglalkozást űző egyháztagokra vetették ki. Azok az egyháztagok, akik nem tartoztak ebbe a kategóriába, csak az ugynevezett "párbert" /személyi adó/ fizették. Városi viszonylatban ez utóbbiak voltak többségben. Meg kell azt is említeni, hogy a városi tanítókat az egyházak fizették az iskolai adóból és a tandíjként befolyó minimális összegből. A tanyai tanítók fizetése viszont, a városi hozzájáruláson kívül, teljes egészében a tanyai lakosokat terhelte.

Mondanunk sem kell, a városi képviselőtestület Vajda Imre indítványát teljes terjedelmében elutasította azzal, hogy a felekezetek iskolaköltségének kivetéséhez a városi képviseletnek semmi köze. /118/

Ezzel a határozattal a tandíjkérdést sem oldották meg. Az oktatási terhek igazságtalan elosztása egyre jobban a köztudatba került. Azok rendezését már csak elodázni lehetett.

A református egyháztanács elnöke 1896 július 1-én a városi tanácshoz írt beadványában a tandíj fizetésével kapcsolatban a következőket írta: "Az iskoláztatás általánossá tétele céljából egyházunk már meghozta az áldozatot, mert úgy a városi, mint a tanyai iskoláinkban életbe léptette a szabad iskoláztatást /tandíjmentes tanítás/. De a községi tanyai iskolák környékén lakó hiveink - kik pedig legnagyobb részben szegény tanyások - mivel községi iskolába lévén kénytelenek járattatni gyermekeiket, tandíjfizetésre vannak kötelezve. A tanyán lakó hiveink érdekében teljes tisztelettel fordulunk a

tekintetes városi tanácshoz, hogy a tandíj fizetését a községi iskolákban megszüntetni méltóztassék." /119/

A református egyháztanács beadványa a képviselőtestület részéről megértésre talált, az 1896 július 13-án tartott közgyűlésén kimondta: a város által fenntartott összes tanyai iskolában a tandíj fizetését az 1896/97-es tanévtől kezdődően megszünteti. /120/

13. Az egyházi tanyai iskolák városi kezelésbe vétele

A makói tanyákon működő felekezeti iskolák községi iskolákká alakítását, Szakács Mátyás városi képviselő indítványára, az 1896 augusztus 10-én tartott városi közgyűlés tárgyalta. Az előterjesztést - 50 szavazattal 30 ellenében - elvben elfogadta és határozatilag kimondta: "a tanyai felekezeti iskolákat fenntartó egyházak tanácsait megkeresi az iránt, vajon hajlandók lennének-e iskoláikat városi kezelés és fenntartás alá bocsájtani, valamint az iskolai épületeket és felszereléseket ugyan csak a város tulajdonába átengedni. Ezen felül tájékoztató végett azon adatokat, hogy az iskolák személyi és dologi kiadásai mely összeget képviselték az egyházzal szemben." /121/

A városi tanács megkeresésére az illetékes egyházak tanácsai hosszú megfontolás után adtak írásbeli nyilatkozatot. Ez 1897 július 12-én került a városi közgyűlés elé, amely határozatilag kimondta: "A makói római katolikus hitközség által 610 Ft évi költség mellett fenntartott 2, s a református hitközség által évi 3.232 Ft költség mellett fenntartott 6 tanyai iskola átvétele, Makó város által fenntartása és gondozása 57 szóval 122 ellenében kimondatik azzal, hogy a hitközségek által kikötött azon feltétel, hogy a csak használatra átengedett iskolák jövőre is a hitközségek tulajdonát

képezendik, csak iskolai célra használhatók, s a most alkalmazott hitfelekezeti tanítók az átvett iskoláknak alkalmaztassanak, elfogadtatik. Ellenben a hitközségek azon feltétele, hogy az átvett iskoláknál a mostani állapotához képest jövőre is rkath. és illetve ev., ref. vallásu tanítók alkalmaztassanak a törvény rendelkezésével ellenkezően, el nem fogadtatik; azonban a hitfelekezetek nyugtatása végett már most utasítottatik a városi iskolaszék, hogy az átvett iskolák tanítói megválasztásánál mindenkor figyelemmel legyenek az iskola közelében lévő hitfelekezeti lakosokra, s lehetőleg az ezek vallását követők közül válasszon tanítót.

Amennyiben a hitközségek ily feltételek mellett iskolákat átengedni hajlandók lesznek, felhatalmaztatik Széll György polgármester, hogy az iskolák átadása és átvétele tárgyában a hitfelekezetekkel szerződést kössön, s azt jóváhagyás végett a képviselőhöz mutassa be." /122/

A város polgármestere az 1897 évi szeptember 13-án tartott rendes közgyűlésen terjesztette elő a helybeli római katolikus és református hitközségeknek a nyilatkozatát, amelyek a tanyai iskolák községivé tétele tárgyában a 194/1897. kgy. sz. határozatra hozták. Ezek szerint a római katolikus egyházközség a fenti számú határozathoz hozzájárul, a református egyház azonban ragaszkodik ahhoz, hogy az általa átadandó iskolákba továbbra is a felekezethez tartozó tanítókat válasszanak. A képviselőtestület a református egyház kívánságát elutasította és kimondta, hogy az egyházi tanyai iskolákat továbbra is hajlandó községi kezelésbe venni az alábbi feltételek mellett:

1. Az iskolai épületek és azok telkei, ha az iskola megszűnne, az illető hitfelekezetek sza-

bad rendelkezésébe azonnal visszabocsájtandók.

2. Makó város, az átveendő iskoláknál most alkalmazva lévő tanítókat ugyanezen díjazás mellett átveszi.
3. A hitfelekezetek megnyugtatóására az azokkal kötendő szerződésben felvételni határozza, hogy az átveendő iskolákhoz történő tanítóválasztásnál a városi iskolaszék köteles figyelembe venni, az iskola környékén lakók között milyen vallásnak vannak többségben, s a tanítót lehetőleg ezen hitfelekezetekhez tartozók közül kötelesek választani."

A képviselőtestület elrendelte, hogy ezt az újabb határozatát a város polgármestere közölje a református egyházközséggel. Ha az egyháztanács azt elfogadja, kösse meg a szerződést a tanyai iskolák átadása tárgyában. /123/

A városi köztestület kedvező ajánlatát az egyháztanács elvben elfogadta. Ezek után a római katolikus és református egyházközségek által egyetértésben szerkesztett beadvány - a tanyai iskolák átadása céljából - az 1897 október 30-án tartott közgyűlés elé került.

A képviselőtestület megállapította, hogy a 284/1897. kgy. sz. jogerős határozatban elrendelt átadási-átvételi szerződés megkötésére az ingatlanok telekkönyvi állapota miatt nincs lehetőség. Ugyanis a tanyai iskolák egy részét az egyes egyháztagok csak örök használatra adományozták, ezek telekkönyvileg nem képezték az egyház tulajdonát. Az egyháznak viszont érdekében állt, hogy a tanyai iskolák 1898 január 1-től városi keze-

lésbe kerüljenek. Ezenkívül az iskolai oktatás egységes irányítása is megkívánta, hogy a tanyai iskolák a városi iskolaszék hatáskörébe tartozzanak. E szempontokat figyelembe véve a képviselőtestület mégis hozzájárult az iskolák átvételéhez.

Az átvett felekezeti iskolák tanítóinak fizetését évi 500 Ft- ban és 48 Ft fűtési általányban állapítja meg. A fizetés folyósítása 1898 január 1- től esedékes. A képviselőtestület utasítja a városi számvevőséget, hogy az átvett tanyai iskolák dologi kiadásait vegye fel a város 1898. évi költségvetésébe. /124/

A fenti határozatok alapján úgy tűnik, hogy az egyházi tanyai iskolák sorsa végleg rendeződött. Az iskolai épületek telekkönyvi hovatartozásáról az egyházközségek és a város között a szerződés megkötése eltolódott. Közben az egyházközségek, különösen a református egyháztanács, újabb engedmények adására próbálta rávenni a várost. Szerződésben kívánták biztosítani maguknak azt a jogot - a vallásos nevelés érdekében -, hogy önmaguk gondoskodhassanak a tanulók hitoktatásáról. A város által fizetett tanítókat, megfelelő tiszteletdíj mellett, alkalmazhassák a hittan oktatására, illetve az egyház külön is alkalmazhasson hitoktatókat. Kérték azt is, hogy a város továbbra is engedélyezze az istentiszteletek tartását az iskolai épületekben. Ezenkívül kötelezték a várost a használat tartalmára, a tulajdonjog elismeréséül, iskolánként évi egy-egy korona fizetésére.

Az egyházközségek kívánságait figyelembe véve, két hónapi alkudozás után elkészült a szerződés. /125/

A polgármester jóváhagyás végett 1897 december 13- án tartott közgyűlés elé terjesztette, ahol azt változtatás nélkül jóváhagyták. /126/

A túl magas közköltség csökkentése érdekében Dallos Sándor városi képviselő indítványozta, hogy az összes községi elemi iskolába járó, vagyonosabb szülők gyermekei 4 Ft tandíjat fizessenek. A képviselőtestület a javaslatot elvetette azzal, hogy a tandíjat terhesnek tartja, hiszen azért vette a tanyai iskolákat is községi kezelésbe, hogy megszüntesse a tandíj szedése miatt fennállott egyenetlenségeket. /127/

14. A községi iskolák államosítása

A város kezelésében lévő iskolák /polgári, bel és külterületi/ fenntartása nagy terhet jelentett a tanácsnak, Makó városatyáit leginkább a szűkmarkuság jellemezte, éppen ezért az első adandó alkalommal arra törekedtek, hogy minél előbb megszabaduljanak az oktatási kiadásoktól.

Már az egyházi tanyai iskolák állami kezelésbe vételének az évében kérelemmel fordultak a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a községi tanyai iskolák állami kezelésbe adása érdekében, melyben részletesen kifejtették a városi képviselőtestületnek az ügyvel kapcsolatos álláspontját. A községi iskolák államosítását a kultuszminiszter a 39678/1898. sz. leiratában megtagadta, mivel a város nem volt hajlandó hozzájárulni az iskolák államosítás utáni fenntartásához. A képviselőtestületi ülésen ismertették a miniszteri leiratot, majd megtárgyalták egy újabb beadvány részleteit. Kérték a minisztert, hogy határozza meg az államosítás feltételeit, valamint elhatározták, hogy a város anyagi erejéhez mérten hozzájárulnak az iskolák fenntartási költségeihez. /128/

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1899. évi november 2-án kelt 53669/1899. sz. leiratában közölte, hogy fedezethiány miatt abban az évben a makói községi iskolák államosítása nem történhet meg. A jövőt illetően azonban nem zárkózott el a városi és egyházi iskolák állami kezelésbe vételétől, az alábbi feltételeknek megfelelően:

1. Az iskolai épületeket és a tanítói lakásokat a város jókarban átadja az állami iskola örök használatába. A további fejlesztések során gondoskodik a szükséges tantermekről és azok butorzatáról.
2. Elvállalja az iskolai épületek karbantartását, takarítását és fűtését. Vagyis az iskolák összes dologi szükségletét a város látja el.
3. Az összes községi elemi iskolában a jelenlegi személyes járandóságnak megfelelő évi hozzájárulást ad, és fizeti a tanerők nyugdíjjárulékát.
4. A közoktatásügyi tárca a községi tanítókat évi 500 Ft fizetés és megfelelő lakbérpótlék folyósításával nevezi ki. Ugyanilyen járandósággal veszi át a megszűnő felekezeti iskolák tanítóit is, és gondoskodik az állami iskolák fejlesztésénél szükséges tanítói állások személyi járandóságáról. /129/

Ezzel elkezdődtek az alkudozások a községi iskolák állami kezelésbe vételéről. A város képviselőtestülete az 1899 november 13-án tartott ülésén odáig ment, hogy elvállalta az akkori fenntartási költség 14.000 Ft fo-

lyósítását az államosítás után is.

A város által felajánlott hozzájárulás azonban hamarosan kevésnek bizonyult. A kultuszminiszter újabb leiratát és a városi állandó választmány ez ügyben készített javaslatát az 1899 március 12-én tartott képviselőtestületi ülésén a polgármester a következőkben terjesztette elő: "... a magas minisztérium által megállapított feltételeket - bár azok elfogadása által a város terhein ez idő szerint könnyítve alig leend - mivel az oktatás állami kezelésbe vétele folytán a népnevelés ügye felbecsülhetetlen előmenetelére számít, elfogadja.

A város által ez idő szerint fenntartott 3 tanítós községi /belterületi/, 14 tanyai elemi iskola, valamint az összes iskolákban folyó tornatanítás átvétele esetén kötelezi magát Makó város:

1. Az említett iskolákat beltelkeikkel és felszereléseikkel jókarban állami kezelésbe átadja.
2. A most bérelt helyiségben lévő belterületi, 3 tanítós, községi, elemi iskola részére, annak fejlesztését figyelembe véve, épületet emel.
3. Az iskolák fejlesztése folytán szükséges iskolai épületek emeléséről, azok fejlesztéséről gondoskodik." /130/

Az előterjesztett határozati javaslatot a képviselőtestület nem fogadta el. A községi elemi iskolák állami kezelésbe vétele a századforduló évében nem történt meg. Ezt követően újabb próbálkozások kezdődtek, a város ré-

szére kedvezőbb feltételek kiharcolásáért, aminek eredményeként 1903 január 5- én megkötötték a szerződést. A szerződés értelmében 1903 szeptember 1- től a város által fenntartott iskolák közül a belterületi és tanyai községi iskolák, valamint a községi elemi iskolák, a gazdasági-tanonciskolák kerültek állami kezelésbe. A polgári leányiskola továbbra is községi kezelésbe maradt. A 14 pontból álló államositási szerződést az államkincstár részéről Groó Vilmos tanfelügyelő, a város részéről Farkas József polgármester írta alá. A helyzet megismerése érdekében a szerződés fontosabb részéből az alábbiakban idézünk:

1. Makó város hozzájárul az örökhasználati jog államkincstár részére történő telekkönyvi bejegyzéséhez a felsorolt, valamint a jövőben építendő tanyai iskoláknál.
2. A város köteles az állami elemi iskola elhelyezését biztosítani úgy a belterületen, mint a tanyákon, valamint az iskolák fejlesztése során a szükséges épületek emeléséről és felszereléséről gondoskodni.
3. A város 22 ezer korona iskolai járulékot fizet az államkincstárnak népiskola fenntartásához, negyedévi részletekben.
4. Ha a hitfelekezeti iskolákat az egyházak részben vagy egészben megszüntetnék, akkor a város a megszüntetett és az állam által átvett minden iskola után annyi évi járulékot tartozik az államnak fizetni, amennyivel a jelzett iskolát az 1900. évi városi költségvetés szerint segélyezte.

5. A város évi járandékában bennfoglalt tandíj-
általány fejében a tanulók tandíjmentességet
élveznek. Fejenként azonban 50 fillér beirat-
kozási díjat kötelesek fizetni. A beiratkozá-
si díj kizárólag az ifjusági könyvtár szerve-
zésére fordítható.
6. A jövőt illetően az iskolák fejlesztését a
szükségleteknek megfelelően a Vallás- és Köz-
oktatásügyi Minisztérium teljesíti.
7. Az államkincstár - mint iskolafenntartó - megen-
gedi, hogy az átvett tanyai iskolákban vasárnap
és ünnepnap istentiszteletet tartsanak, ezt azon-
ban előzőleg a gondnokság elnökének be kell je-
lenten. /131/

A tanyai iskolák helyzete az államosítás után sokat ja-
vult. Az eddig szerződéssel alkalmazott tanerők körülményei is megváltoztak. Fizetésük lényeges felemelésével állami kinevezést kaptak, ezzel életkörülményükben is döntő változás következett be.

A korábban épült tanyai iskolák tanítói lakása mind-
össze egy szobából és a szükséges mellékhelyiségekből állt. Az államosítás után elkezdődött ennek az állapot-
nak a felszámolása. A társadalmi fejlődéssel együtt emel-
kedő személyi igények kielégítésére az egyszobás tanítói
lakásokhoz folyamatosan második szobát építettek és kor-
szerűsítették az egész lakást. Ez azt eredményezte, hogy
a tanítók sokkal jobban kötődtek helyükhöz.

A tanítás színvonala az egységes irányítás és ellenőrzés
hatására, valamint az iskolák oktatási segédanyaggal va-
ló jobb ellátásának következtében sokat javult.

Az oktatási törvényben meghatározott iskolai kötelezettségek teljesítése és hatékony végrehajtása egyre általánosabbá vált. Ehhez a törvényes szigoron kívül még számtalan egyéb tényező is hozzájárult. Itt kell megemlíteni a kapitalizmus kibontakozásával együttjáró gazdasági és technikai fejlődés következtében a társadalom széles rétegeiben kialakult liberális szemlélet hatását. A mezőgazdasági termelés terén egyre jobban elterjedő gépek és termelési eszközök használata egyre több tudást és szakértelmet igényelt az egyszerű tanyai emberektől is. A tanyai oktatás a fejlődéssel együtt folyamatosan halad előre, de a városi iskolák oktatási szintjétől - az összevont tanítási rendszer és az elsajátítandó tananyag fokozódó bővülése miatt - egyre távolabb került. A hatosztályos általános iskolai oktatás bevezetése a tanyai iskolákat olyan feladat elé állította, amit hosszú időn át nem tudtak tökéletesen megoldani.

15. Állami iskolák építése a tanyavilágba

A makói tanyavilág iskolákkal való ellátottsága már az állami kezelésbe vétel idején is megközelítően elegendőnek bizonyult, az igényeket többé kevésbé ki tudta elégíteni. Ez alól a határnak csak két területe képezett kivételt, ahonnan a gyerekek csak igen nagy távolságra lévő iskolába tudtak járni. Ezek egyike az igen sűrűn lakott kopáncsi rész. Ide legközelebb a 10 km-re lévő Komlósi uti belső iskola volt, aminek a befogadóképessége is igen kicsinek bizonyult. A nagy távolság és az iskolában tapasztalható szűkös körülmények a kopáncsi részen egyre inkább szükségessé tették az új iskola építését.

A határnak másik iskola nélküli része az Igási ut mentén

lévő, sűrűn lakott Járandó és Ugarrész. Az itt élők gyerekei is távoli iskolába jártak, mivel jóideig ezen a területen sem építettek iskolát.

A tanyai iskolák állami kezelésbe vétele után lényegesen megváltozott az iskolák ellátottsága, a tanítás színvonala. A tanítók létbiztonsága is sokat javult. Az iskola épületek tatarozására azonban továbbra sem fordítottak nagy gondot, a város csak a legszükségesebb javításokat végeztette el. A régebben készült épületek állaga eléggé leromlott, szükségessé vált felújításuk vagy újjáépítésük. Az egyre több probléma jelentkezésekor az iskolaépületek felülvizsgálatára 1909 nyarán a város bizottságot küldött ki. Megállapították, hogy az iskolaépületek többsége vertfalból készült, állandó tatarozásra, felújításra szorulnak. Jórészüik a város által ráfordított tetemes összeg ellenére sem alkalmas iskolának. A bizottság jelentését az 1909 október 11-én tartott városi közgyűlés tárgyalta, határozatot hozva kimindta, hogy szükség van mind a 14 iskola újjáépítésére, ezért a kormányhoz fordulnak segítségért. /132/

A városi képviselőtestület ügybozgalma a tanyai iskolák újjáépítését illetően igen felélénkült. Most, amikor az iskolák az állam tulajdonát képezték, ébredtek annak tudatára hogyan lehet a tanyai iskolák állapotát gyökeresen megváltoztatni. Az intézkedéseknek reális alapjuk is volt az idő viszont azt bizonyította, hogy teljes újjáépítésre nem volt szükség, mivel még a legrosszabb épületeket is megfelelő tatarozással további két évtizeden keresztül a célnak megfelelően voltak használhatók. A képviselőtestület határozata egy kicsit elhamarkodottnak bizonyult. A tanfelügyelő nem is továbbította ké-

relmüket pártolón a kultuszminiszterhez, mivel a hat évvel korábban megkötött államosítási szerződésben még jókarban lévőknek feltüntetett 14 tanyai iskola újbóli felépítéséhez ugysem járult volna hozzá. Ezzel a tanyai iskolák felépítésének gondolata végleg le is került a napirendről.

A következő évtized hazánk politikai, társadalmi és gazdasági életében egyaránt nagy változást hozott. Az 1910-es években a gazdasági lelettség következtében egyre növekvő gazdasági pangás következett. Az életszínvonal romlása és fokozódó munkanélküliség vette kezdetét. A politikailag egyre fejlettebb és szervezettebb munkásság, látva az uralkodó osztály elnyomó tevékenységét, tüntetéseket, sztrájkokat szervezett. Az élesedő osztályellentétek, a háboru előjelei fokozódó gondot jelentettek a kormánynak. A hatalom biztosítása érdekében a rendőrség és a csendőrség létszámát emelték, valamint növelték a hadipotenciált is. Az ezzel járó kiadások igen nagy terheket róttak az államra. A kulturális élet fejlesztése egyre inkább háttérbe szorult. Az első világháboru kitörése teljes politikai és gazdasági csődbe juttatta hazánkat. A háboru temérdek szenvedést okozott a magyar népnek, dezorganizálta az egész közoktatást, jelentékenyen hátravetette az amugy is elhanyagolt népiskolai oktatást.

A kialakult nehéz helyzet ellenére a várostól legtávolabb lévő Kopáncsi határrész lakói, felszinen tartották az iskola építésének gondolatát és minden lehetőséget megragadtak, hogy az iskolával kapcsolatos elképzelésük minél előbb megvalósuljon. A távoli tanyavilág lakosai az iskola szükségességét korán felismerték és szorgalmazták. Biró Sándor, városi képviselő már 1885- ben

kérelemmel fordult a polgármesterhez, hogy a város épít-

tessen egy községi iskolát a Komlósi és a Tizöles ut találkozásánál. A kopáncsiak kérelmét a képviselőtestület 1885 március 17-én tárgyalta, határozatában kimondta, hogy nem járul hozzá az iskola építéséhez, mivel a Komlósi uton a református egyház már korábban állított fel iskolát, azt saját költségén ma is fenntartja, a gyerekek oktatásáról így gondoskodva van. /133/

A Komlósi ut mentén, a Pusztaszélen 1866-ban építette fel a református egyház az iskolát, a Hári István által adományozott földön, s ez azóta, kisebb megszakításokkal, folyamatosan működik. Ehhez az iskolához nagy-kiterjedésű tanyavilág tartozott. A nagy távolságok miatt a gyerekek iskoláztatása nehezen volt megoldható. A problémát még az is tetézte, hogy az épület állaga 1910-re annyira leromlott, hogy szinte életveszélyessé vált. A szülők nevében Takács János 1911 január 12-én kérelmet nyújtott be a városi tanácshoz, hogy a Komlósi ut mentén építsenek két új iskolát. /134/ A kérelem a városi képviselőtestület elé került, ahol az új iskolák építése helyett a régi épületek javítását javasolták. A városi mérnök által készített költségvetés szerint kijavítása 13.120 koronába került volna. Az ügy végleges eldöntésére a tanács bizottságot küldött ki, hogy az a helyszínen eljárva tegyen javaslatot az iskola javítására vagy az új iskola építésére. /135/ A bizottság a helyszíni eljárásakor az érdekeltekkel folytatott tárgyaláson felvett jegyzőkönyvben leírta, hogy a jelenlegi iskola felújítása nem célravezető, mivel egy-egy tanteremre a létszám meg van szabva, a tankötelesek befogadására a felújítás után sem lenne elegendő hely. Javasolta, hogy a képviselőtestület mondja ki, hogy nem újítja fel a jelenlegi iskolát, hanem helyette a 18-es és a 24-es km körül két új iskolát emeltet. /136/

Az új iskolák építése a városnak sokba került volna, megvalósítására önerőből nem vállalkoztak, ezért állami hozzájárulásért fordultak a kultuszminiszterhez. Az eljárás igen sok időt vett igénybe. A régi iskola állapota egyre tarthatatlanabbá vált. A tanfelügyelő panasszal fordult Csanád megye alispánjához, aki 1912. április 30-án sürgős intézkedésre utasította a várost, hogy építsen új iskolát a régi helyére és még az év szeptember 1-én adja át rendeltetésének. /137/ A határozott hangú alispáni utasításra az ügy ismét a képviselőtestület elé került. Mágori Sámuel törvénybíró indítványa alapján a testület utasította a városi tanácsot, hogy készítse el az építési tervet. /138/

A komlói uti iskola építésének az ügye tovább bonyolódott. A képviselőtestület 1912. május 14-én tartott ülésén kimondta, hogy a két új iskola építéséhez a tanács vásároljon telket a 18-20, illetve a 23-24 km között és ne építkezzen a régi iskola telkén. /139/ Az építési tervet és a 20-20 ezer koronás költségvetést a június 10-én tartott közgyűlésen terjesztette elő a polgármester. A képviselőtestület a tervet és a költségvetést elfogadta, utasította a tanácsot az árlejtés azonnali meghirdetésére. /140/ Az árlejtésre beadott pályázatok közül Kapitány István makói kőművesmester ajánlatát fogadták el. /141/ A szerződést 1912. december 28-án irták alá, az építkezés befejezésének határideje 1913. augusztus 1-e volt. Az épületek átadása 1913. szeptember 5-én meg is történt. A tanfelügyelő által készített felülvizsgálati jegyzőkönyv szerint a belső iskola a 20,5 km-nél a külső a 23,7 km-nél épült. /142/ A Komlói uti belső iskolába a régi iskolából Angyal János került tanítónak. A külső iskola tanítója Jakab Lajos lett. A tanítás mind a két iskolában az 1913-14-es

tanévben kezdődött el. /143/

A tanyai iskolák fejlesztése ezzel az építkezéssel egy jó időre teljesen le is állt. Az első világháború idején és az azt követő években szinte semmi változás nem következett be. A tanyai lakosság lélekszáma - az első világháború veszteségei ellenére is - 1920- ra 150 fővel emelkedett. Ezideig a szaporulat ellenére sem építettek új iskolát. A régi, vertfalú épületek állaga időközben nagyon leromlott. Az osztályok egyre zsúfoltabbak lettek, megoldhatatlan volt a korszerű oktatás követelményeinek megfelelő tanítás.

16. A tanyai iskolák igazgatása

Az egyházi kezelésben lévő tanyai iskolák igazgatásának ügye azok községesítése előtt fel sem merültek. A tantervet a megyei, majd az állami tanfelügyelő irányelvei alapján az illetékes egyházak iskolaszéke, valamint a belterület iskoláinak igazgató-tanítója készítette el. A tanügyi és a gazdasági vonatkozású feladatokat teljes egészében az egyházi iskolaszék látta el, mivel az igazgató-tanítónak önálló osztálya lévén teljes munkaideje a tanítással volt lekötve. Az igazgató-tanító, mint a tantestület tagja az összekötő kapocs szerepét töltötte be a felsőbb tanügyi hatóságok és a tantestület között. Az igazgatói megbízatást rendszerint nyugdíjazás előtt álló, idősebb tanító kapta, meghatározott pótdíj mellett.

A tanyák között lévő egyházi iskolák igazgatása - mivel a tanulók különböző felekezetűek voltak - némileg eltért a belterületi iskolákétól, mivel a tanmenet ellenőrzésébe az egyházi iskolaszéken kívül Makó város iskolaszéke is döntően beleszólt.

Hasonló módon történt a városi kezelésben lévő tanyai iskolák igazgatása is 1894-ig, azzal a különbséggel, hogy irányításuk a belterületi községi iskolák igazgatótanítója közreműködésével csak a városi iskolaszék hatáskörébe tartozott.

A város által épített hatodik községi tanyai iskola beindulásával 1894-ben felvetődött, hogy állítsanak külön igazgatót a községi tanyai iskolák irányítására. A városi iskolaszék előterjesztést tett a képviselőtestületnek, hogy létesítsen évi 100.- Ft fizetéssel igazgatói állást a tanyai iskoláknál. Az állás létrehozását a képviselőtestület engedélyezte, az évi 100.- Ft folyósítását viszont meglévő oktatási kiadások túlterheltsége miatt megtagadta. A lényegyet elutasító határozatba az iskolaszék nem nyugodott bele, 1894 július 7-én beadvánnyal fordult a polgármesterhez, melyben leírta, hogy a tanyai iskolaügy érdekében ragaszkodik az igazgatói állás betöltéséhez. A város által befektetett tőke a tanyai iskoláknál nem hozta meg a kívánt eredményt, egy-két iskolában a tanítás végeredménye sem ütötte meg a kívánt mértéket, aminek fő okaként a szakszerűtlen ellenőrzést jelölte meg. Ezzel magyarázható az is, hogy az egyik tanító ellen magaviselete, a másiknál a teljes tanítási eredménytelensége miatt indítottak fegyelmi eljárást. Ellenőrzést igényelt még az is, hogy az ismétlődő iskolai oktatáson kívül a tornatanítást is be kellett vezetni. A képviselőtestület az indokok elfogadása alapján eleget tett az iskolaszék kérésének. /144/

A tanyai iskolák első megbízott igazgatója Halász Árpád a leánypolgári iskola tanára, a városi iskolaszék jegyzője lett. /145/ Halász Árpád tanári főállását és az iskolaszéki beosztását figyelembe véve valószínű, hogy a

tanyai iskolák igazgatását a jövedelemszerzés lehetősége miatt vállalta el. A város 42 ezer holdas határát behálózó iskolák igazgatását elfoglaltságai miatt eleve nem láthatta el megfelelően. Az egyházi tanyai iskolák városi kezelésbe vétele után a szakszerű ellenőrzést és irányítást egyéb teendői miatt képtelen volt megoldani. A megsokasodott feladatokat felmérve-javaslatára 1899 áprilisában az iskolaszék jelentést készít a város polgármesterének, amiből megtudhatjuk, hogy a felekezettől átvett nyolc tanyai iskolával a községi iskolaszék felügyelete alatt álló iskolák száma 14-re emelkedett. Ez igen megnehezítette az iskolai felügyelet gyakorlását. Javasolták, hogy a felügyeletet - megfelelő díjazás mellett - egy minden tekintetben megbízható szakemberre kell bízni, akinek a munkájában az iskolaszék teljes garanciát lát az iskolafejlesztést illetően. Gondot jelentett a szülők iskolalátogatással kapcsolatos passzív magatartása is, ami főleg abban nyilvánult meg, hogy minden alkalmat felhasználtak a törvény kijátszására. Az iskolaszék arra törekedett, hogy a törvény rendelkezéseinek megfelelően az iskolakötelesek iskolába járásra szorítsa. Bizottságot küldött ki a szabályok betartásának megállapítására. A bizottság a tanyai iskolai körzetek meghatározásával is foglalkozott. Az volt a cél, hogy a tanulók megoszlásának aránytalanságát megszüntessék. /146/

A tanyai iskolák körzetekre való felosztása a városi iskolaszék részéről már 1888-ban felvetődött. A növények arányos elosztását tervezték a meglévő iskolák között. A tanyavilág sűrűbben lakott részein lévő iskolákban a tanulók száma a százat is meghaladta. A gyéren lakott részeken lényegesen alacsonyabb, alig fele volt. Ez a tanítók jövedelmét is jelentősen befolyásolta, igen nagy eltérések mutatkoztak, mivel fizetésük a

tanulók számával arányosan emelkedett. A körzeti-
tés megvalósítása érdekében 1888 március 1- re valameny-
nyi tanítót összehívták. Az összegyűltek a tervet elve-
tették azzal, hogy a kötelező iskolai oktatás nem járhat
együtt az iskola kijelölésével, ugyanis minden szülő a ta-
nyájához legközelebb eső iskolába fogja járattatni gyerme-
két. A gyéresebb létszámú iskolákat a sokszor járhatatlan,
sáros, havas utak és a nagy távolságok miatt úgy sem
lehetne feltölteni. /147/

Az igazgatói munka hiányosságai az állami kezelésbe vé-
tel után még jobban előtérbe kerültek. Az egységes is-
kolai rendtartás bevezetése előtt a tanfelügyelőség bi-
zottságot küldött ki a tanyai iskolák helyzetének a fel-
mérésére. A vizsgálat megállapította, hogy egyes tanyai
tanítók törzskönyvet, mások viszont nyilvántartást sem
vezetnek. A vezetettek jó része is teljesen használha-
talan, csak két tanító munkáját találták kifogástal-
lannak. Az ellenőrzés hiányát bizonyítja a rákostanyai
szülők levele is, akik arra panaszkodtak, hogy senki
sem törődik azzal, hogy a tanító tanít-e vagy sem, azt
teheti ami neki tetszik, csak a szegény emberen "verik
el a port." /148/

Mint az előzőekben már leírtuk az iskolaszék az egyházi
tanyai iskolák községi kezelésbe vételét követően kife-
jezte kívánságát, hogy állítsanak minden tekintetben
meghízható szakembert a tanyai iskolák élére, az iskola-
láztatás fejlesztése érdekében. Ennek ellenére az önál-
ló igazgatás a tanyai iskolák államosítása után még so-
káiig váratott magára. 1903 szeptemberével történt egy
kis előrelépés. Horváth Illés belterületi állami elemi
iskolai igazgató hatáskörébe kerültek a tanyai iskolák. /149/
Ezután majd egy évtizeden keresztül a belterületi állami

elemi iskola mindenkori igazgatója látta el a feladatot. /150/

A belterületi állami elemi iskola kezdetben három, majd hat tanteremmel rendelkezett. Igazgatója az oktató munka mellett szükségszerűen el tudta látni a bel- és külterületi iskolák igazgatását is. A tanítás mellett a tanyai iskolák látogatására nem volt ideje, de évente három-négy alkalommal ösztantestületi ülést tartott, ahol valamennyi állami elemi iskola munkája elemzésre került. A tanyai iskolák elkülönítésére a Szegedi utcai iskola felépítése után került sor, mivel ezzel a belterületi állami iskolai tanerők és tanulók száma megduplázódott. Az 1911-12-es tanévben a 14 tanyai iskolát két körzetre osztották. Az iskolai körzetek élére az ott működő tanítók közül egy-egy megbízott igazgató került. Az igási körzethez tartozó iskolák: Lelei uti, Papháti, Hatrongyósi, Békési uti, Igási belső, Sürütanyai, Igási külső. A körzet igazgatója Proska Gusztáv papháti tanító lett. A rákosi körzethez tartozó iskolák: Dáli, Jérandószéli, Rákos-tanyaszéli, Rákosi, Mezőhegyesi uti, Komlósi uti, Bogárzói. Igazgatója Nagy Ferenc rákosi tanító volt. /151/

A tanyai iskolák igazgatása 1935 augusztusáig zavartalannak tekinthető. A körzeti igazgató minden esetben a körzet egyik iskolájának volt a tanítója, aki a tanítás mellett - meghatározott igazgatói pótlékért - teljesen önállóan végezte az ügyek intézését. Az iskolai oktatás területén jelentkező változások, az azokkal kapcsolatos felsőbb intézkedések szaporodása egyre több munkával járt és jóval több elfoglaltságot jelentett az igazgatónak. Ennek az lett a következménye, hogy újra napirendre került a tanyai iskolák igazgató-

sának reformálása. 1935 szeptember 1- től már függetlenített igazgató került a tanyai iskolák élére, Miski István rákosi tanító személyében. /152/ Ezzel ismét egy új szakasz kezdődött a tanyai iskolák igazgatásának a történetében. A tanyai iskolák igazgatása ezzel hosszú ideig zavartalanná vált.

Miski István, mint függetlenített igazgató hosszú időn át végzett fáradhatatlan, lelkiismeretes munkát. A háboru okozta nehézségek, majd a felszabadulást követő új helyzet megoldásában is helyt állt. Csanád megye tanfelügyelője 1946. augusztus 18- án kelt 2617/1946. tf. sz. rendelkezésével Miski István külterületi népiskolai igazgatót saját kérésére felmentette a tanyai iskolák igazgatása alól és megbízta a makói, Deák F. utcai általános iskola ideiglenes vezetésével. /153/ Utána Kovács Béla lett a külterületi iskolák igazgatója, aki az 1946. augusztus 28- i tanévnyitó tanyateületi ülésen jelentette be kollégáinak megbízását. /154/

17. Iskolai könyvtárak, olvasóegyletek, népkönyvtárak a makói tanyavilágban

Tanyai iskolák létesítésével, a tankötelezettség bevezetésével a makói tanyavilágban élő gyermekek szellemi fejlődésének, valamint a kor színvonalának megfelelő elemi és mezőgazdasági ismeretek oktatásának a lehetősége - ha szűkös körülmények között is - a 19. század végére többé-kevésbé biztosított volt. A tudomány és a technika fejlődése azonban azt is megkövetelte volna, hogy az iskolából kikerült, felnőtté vált tanyai lakosokat szakmailag továbbképezzék, mezőgazdasági ismereteiket bővítsék. A város vezetői, akik az oktatási törvény végrehajtását minden téren igyekeztek megvalósítani, arra már nem gondoltak, hogy a felnőtt tanyai la-

kosságnak biztosítsanak továbbtanulási, illetve továbbképzési lehetőséget. A jelenség egyértelmű magyarázata az, hogy az uralkodó osztály hatalmi helyzetét kevésbé látta veszélyeztetve a tudatlan, elmaradott, elnyomott tömegek mellett, ezért nem is volt célja a művelt, haladó gondolkodású emberfők kialakítása.

A kötelező iskolai oktatás bevezetésével a tanyai lakosok között egyre jobban szaporodott az irni, olvasni tudó emberek száma. Az iskolából kikerülő egyéneknél jelentkezett az igény, hogy valamilyen formában bővítés ismereteiket. Lassan felvetődött annak a gondolata, hogy a közművelődés és az önművelés érdekében szervezzenek összejöveteleket, hozzanak létre egyesületeket.

A város belterületén már évtizedek óta működtek különböző egyesületek, társaskörök. A tanyavilágban az ilyen jellegű mozgalmak szervezése a lakosok elszigeteltsége miatt igen nehezen volt kivitelezhető. Az igények jelentkezését követően az első megmondulások általában a tanyai tanító kezdeményezésére jöttek létre. Így volt az a Rákosi iskola körzetében lakó tanyaiak esetében is, akik az iskola keretén belül - feltehetően a tanító közreműködésével, irányításával - könyvtár létesítését kezdeményezték. A körzetben élő, áldozatvállaló lakosok 1889 március 1-én az iskolában összegyűltek a tennők megbeszélésére. Az ott elhangzottakat az iskola tanítója, Kiss János a városi iskolaszék elé terjesztette: "Miután a makói tanyák között semmiféle erkölcsnemesítő, közművelődési egyesület mindezideig nem létezik a felnőttek részére, nem úgy mint a városban és

a falvakban. Ennélfogva azt hisszük, hogy nem sikertelenül fordulunk a Tekintetes Iskolaszékhez azon alázatos kérésünkkel miszerint a rákos-tanyai iskolában, amennyiben az iskolai oktatást legkevésbé sem akadályozná, egy kisszerű olvasóegyletet alakítanánk. Szükségességét érezzük mi tanyai lakosok az ilyenféle egyesülésnek annyival is inkább, miután a kor szorosán megkívánja tőlünk, ha nem tudunk is lépést tartani, legalább érintkezésbe legyünk vele."

Továbbiakban leírta azt is, hogy a cél megvalósítása érdekében, évi 50-50 krajcár tagságdíj mellett, harmincan szövetkezzenek. Elképzelésük szerint egyesülésüknek az lenne a célja, hogy könyvek vásárlásával és olvasásával jó példával járjanak elől az ott élő emberek előtt, valamint biztosítsák az iskolából kikerült gyermekek ismeretének továbbfejlesztését és bővítését. Ez a társulás alkalmas lenne, a mezei gazdálkodás problémáinak a megbeszélésére is.

A leirtakban megjegyezték, hogy kizárnának minden pártoskodási törekvést, tiltanák a kártyajátékokat. Évenként egyszer, május vagy június hónapban táncmulatsággal egybekapcsolt majális is tartanának, melynek bevétele az egyesület könyvtárának a gyarapítására fordítanának. /155/

A kérelemre az iskolaszék írásban nem adott választ. Hivatalos eljárás szerint el kellett volna utasítania azazal, hogy a leirtakra csak a belügyminisztérium adhat engedélyt, valamint azt is, hogy a tanítási időn kívül klubszerű foglalkozások rendezését nem engedélyezheti. Az iskolaszéknek saját hatáskörén belül viszont jogában állt, sőt célja is volt, hogy a felügyelete alá tartozó

iskolákban, akár szülői hozzájárulással, könyvtárakat létesítsen. A benyújtott kérelmet ezért nem utasította el, szóbeli tárgyalásokon igyekezett az érdekeket összehangolni. Igen lassan jött létre megegyezés, főleg az jelentett problémát, hogy az iskolaszék óvakodott a városi iskolai könyvtáraktól eltérő olvasóegylet alakításától. Néhány hónapos huzavona után a rákosi szülők elfogadták az iskolaszék elgondolását. A majálisból igaz juniális lett, de az iskolaszék hozzájárult ahhoz, hogy az iskola udvarán napközben táncsal egybeköjtött összejövetelt, mint iskolai ünnepélyt rendezzenek.

Az érdekeltek a megrendezett népünnepélyről és annak bevételéről jelentésben számoltak be, és köszönetüket fejezték ki az iskolaszéknek a táncmulatság megtartásának engedélyezéséért. Nagy közönségsiker volt, a kintlakók tetszéssel fogadták a rendezvényt. Az alacsony belépődíj ellenére is 40 Ft. tiszta bevételük volt. /156/

A könyvtár létesítése elmaradt, a szülők ebbe nem nyugodtak bele. Jelentős módosítással ismét felvetették a könyvtár kérdését. Kérelemmel fordultak az iskolaszékhez, kérték alapítson iskolai könyvtárat a szülők anyagi támogatásával. A tervben szereplő könyvtár gyarapítására is gondoltak, husz szülő vállalta, hogy három egymásutáni évben évi egy forint hozzájárulással segíti a könyvtár fejlesztését. /157/ A városi iskolaszék elfogadta a felajánlott hozzájárulást és létrehozta az első tanyai iskolai könyvtáregyletet. /158/

A könyvtár létesítésével kapcsolatos igény a tanyavi-

lágban máshol is jelentkezett. Pár év elteltével a hatrongyosi református tanyai iskolánál is alapítottak iskolai könyvtáregyletet. /159/

A rákosi iskolai könyvtár a városi iskolaszék, a hatrongyosi pedig a református iskolaszék felügyelete alá tartozott. Mind a két esetben a könyvállomány a könyvtáregylet tulajdonát képezte.

Több ilyen jellegű könyvtáregyletet nem is létesítettek. Ezt követően az iskolaszék csak olyan feltételek mellett engedélyezte a könyvtárak létesítését, ha a könyvállomány az illetékes iskola tulajdonát képezi. A könyvtárak működésére ez sem hatott akadályozóan.

A Bogárzói iskola körzetében lakók 1892 december 17-én gyűltek össze, hogy az iskolában létesítendő könyvtárról tárgyaljanak. A megbeszélésen készült jegyzőkönyvből gazdasági kör alakulásáról értesülünk. A tagok kérték az iskolaszéket, hogy 1893 február 14-re engedélyezzen téncmulatságot az iskola helyiségében, melynek bevételét könyvtár létesítésére használnák.

Az iskolaszék 1893 február 9-i ülésén bejelentette és határozatilag kimondta, hogy a bogárzói községi tanyai iskola körzetébe tartozó lakosok gazdasági kör alakítására vonatkozó bejelentését tudomásul vette. Kikötése az, hogy az iskola helyiségét szorgalmi idő alatt nem használhatják. A bál rendezését olyan feltételek mellett engedélyezte, ha a bevétel, valamint a már befizetett és ezután befizetésre kerülő tagsági díjak a meglévő könyvekkel együtt az iskolaszék gondnokságának a kezelésébe kerülnek. Az új könyvek beszerzéséről az iskolaszék gondoskodik, azokat az is-

kola tanítója leltári felelősséggel kezeli és az iskola tulajdonát képezik. /160/

Az előzőkhöz hasonló körülmények között Igáson is alakult iskolai könyvtár. /161/ Ezek a könyvtárak jó példaként szolgáltak, szórványosan több tanyai iskola is követte újabbak felállításával. Sajnálatos módon működésükre vonatkozó dokumentumok nem kerültek elő. Valószínű, hogy funkciójuk hasonló volt az Alföld más részein gombamód kinövő, különböző névre hallgató körökhöz, amelyekben az újságok közös olvasásával, a hírek megtárgyalása révén a parasztság egyenlőre passzív módon kapcsolódott be a politikába. Az országos kérdések megtárgyalásán túl a helyi politikai, gazdasági és társadalmi kérdések sokszor igen nagy izgatottságot keltek az egyesület tagsága körében. Ezeknek az olvasóköröknek igen nagy szerepük volt az alföldi agrármozgalmak elterjedésében. Tagjaiknak zöme szegényparaszt volt, akik legtöbb esetben helyileg meghatározott politikai és gazdasági célokat kívántak megvalósítani. A 90-es évek elején, ott ahol a parasztság differenciálódása előrehaladott volt, az egészen kisbirtokosok és a még nagyobb számú mezőgazdasági szegénység egyre rosszabbul érezte magát a már meglévő egyesületekben. A korábban még élénk életet élő körök munkája meddő és nagyrészt eredménytelen helyi politizálásban, március 15-i és október 6-i ünnapélyek rendezésében és bankettek szervezésében merült ki. Nagyrésztük így is érte meg a világháború előtti éveket. A különféle egyesületek hatása a parasztság művelődésének alakulására egy-egy időszakban más-más módon, eltérő erővel és a parasztság más-más rétegét érintve vált érezhetővé. A parasztság átfogó jellegű és a kulturális munka állan-

dóságát biztosító szervezeteket nem tudott kialakítani. /162/

Néhány év elteltével országos és helyi viszonylatban a felnőtt lakosság szellemi nevelése tekintetében sokat változott a felső vezetés álláspontja. Az a szemlélet, amelyik azt tartotta, hogy az egyre nagyobb teret hódító szociálpolitikai áramlatok hatásától a magyar ipari és mezőgazdasági dolgozókat valamint a kispolgárság egyes rétegeit hatalmi szóval el lehet szigetelni, végegesen megdőlt. Országszerte, így Makón is népgyűlésen követelték az általános választójogot, a kitkos szavazást, a szólásszabadságot és az egyenlő teherviselést. A 19. század évtizedében Békés és Csanád megye keleti részén fellángoló agrárszocialista megmozdulások, mint pl a hódmezővásárhelyi Szántó-Kovács János féle szervezkedés Makón is nagyon éreztette hatását. A politikai hatalom helyi képviselője a főispán volt. Az ő kezében összpontosult a mozgalmak elleni hatósági intézkedések irányítása. A kormányzat a hatalmi szervek bevezetésén túlmenően fokozott erővel látott hozzá az elnyomott agrárproletárok és kisparasztok szellemi átneveléséhez is.

Csanád megye alispánja 1898 március 30-án 5246. sz. alatt a járási főszolgabírónak és Makó város alispánjának, felső utasításra, körrendeletet bocsájtott ki a népkönyvtárak felállítására tárgyában. "Az agrárszocialis izgatások korlátozására, különösen pedig a tévtanok terjesztése által esetleg felkeltett izgalmak ellensúlyozására, a rendészet körén kívül lényeges feladat az, amely a munkásnép felvilágosítása és ökszerű nevelése útján a társadalom közreműködésére vár." Továbbá - "ahol a felsőbb osztályok példamutató magatartásával a köznép bizalmát és szeretetét felkeltik ott a lelketlen izgatók törekvései nem igen vezetnek eredményre. A

folyton terjedő és az ország egyes vidékein már igen komoly mozgalmakkal szemben kétszeres kötelességünk a munkásnép sorsával törődnünk, kötelességünk minden eszközt megragadva oda hatni, hogy a munkás szívében az ott szunnyadó nemesebb érzelmeket - saját jó példánk által felkeltve és erősítve - a munkásban a haza számára jó és megbízható polgárt neveljünk. A köznép lelkiületének művelésére és emelésére különösen jótékony hatásnak ismerem a népkönyvtárak intézményét, ahol a köznapi teljesen ingyenes, hasznos olvasmányokban részesülvén el fog vonódni amaz izgató ponyvairodalom olvasásától, mely eddig is annyi kárt okozott a munkásnép alapjában egészséges gondolkodásában." A könyvtár elhelyezését a községházán illetve az iskolánál kívánta megoldani. A vezetését a jegyzőkre illetve a tanítókra bizta. /163/

A fenti rendelet általánosságban foglalkozott a népkönyvtárak létrehozásával. A részletek kidolgozása és az anyagi terhek vállalása miatt megalakításuk egy pár évig elhúzódott. A kormány álláspontja az volt, hogy a jobb körülmények között lévő közigazgatási területeket nem segítyezik. Makó város kiterjedt határa és jóminőségű szántóföldje miatt ebbe a kategóriába tartozott. A város vezetősége halogató taktikával próbálkozott hátha sikerül kibujni a népkönyvtárak megvalósításának terhe alól. Csanád megye főispánja 1898 november 1-én kelt LXXX. biz. sz. leirata - a Földművelődésügyi Minisztérium 9198/1898. elnöki sz. leiratára hivatkozva - utasítja Makó polgármesterét, hogy azonnal intézkedjen a népkönyvtárakkal kapcsolatban és hozzon határozatot a képviselőtestület összehívásával az alábbiakról:

- a./ A képviselőtestület kimondja a népkönyvtárak felállításának szükségességét.

- b./ Tekintettel a város lélekszámára a felállítandó könyvtárak szervezésére a Földművelésügyi Minisztériumtól támogatást kér.
- c./ Kimondja hol lesz elhelyezve a könyvtár.
- d./ Kit biz meg a könyvtár felelős vezetésével.
- e./ A könyvtár kezelésére szabályrendeletet alkot. /164/

A főispán határozott hangu utasítására Makó város képviselőtestülete 1898 november 14-én tartott ülésén a következő határozatot hozta: "A közgyűlés a népkönyvtár felállítását elfogadta, azonban szeretné megismerni, hogy a könyvtárak hol állittassanak fel és milyen költséget igényelnek. Ez okból az iskolaszéket véleményezés végett felkéri." /165/

A városi közgyűlés határozatát a polgármester a földművelésügyi miniszterhez továbbította és az 2704/1898. elnöki sz. leiratában értesítette Csanád megye alispánját, hogy a város által tervezett népkönyvtárakat megfelelő segéllyel hajlandó támogatni. /166/

1899 január 27-én az alispán újabb leiratban hívta fel a polgármester figyelmét arra, hogy a népkönyvtárak létesítésének lemaradása egyedül a városi képviselőtestület helytelen és késleltető eljárásának tulajdonítható. /167/

A közgyűlés utasítására Makó város iskolaszéke megvizsgálta, hogy a város bel- és külterületén hol lenne szükség népkönyvtár létesítésére. A felmérések alapján a belterületen kimondottan a munkáslakta városrészekon /Dédalaháza, Kelemenhid, Honvéd/, a külterületen pedig

a Csókási, Dáli, Igási és a Rákosi tanyai iskoláknál tartotta fontosnak a könyvtárak létesítését. Javaslatát 1899 március 25- én terjesztette a közgyűlés elé, amely határozatilag kimondta, hogy a város területén 3, a külterületen pedig 4 ingyenes népkönyvtárat állít fel. Mivel azonban a város 90 %-os közköltségi pótdóval tartotta fenn magát, a népkönyvtárak beindításához 1000 Ft államsegélyt kért a földművelésügyi minisztertől. /168/

A népkönyvtár felállítását sürgető, újabb kerületű földművelésügyi miniszteri leirat 1899 június 12- én került a képviselőtestület elé. Ekkor azonban csak a belterületen, a honvédi iskolánál és a Kelemenhídi városrészben létesítendő két népkönyvtár ügye került napirendre. A városi közgyűlés felállításukkal az iskolaszéket bizta meg. /169/

Csanád megye alispánjával a Földművelésügyi Minisztérium 1899 május 7- én kelt 1899/4538. elnöki sz. leiratában közölte, hogy jelentése alapján intézkedett a Franklin Társulatnál, hogy a III. mintájú könyvtárjegyzék szerint összeállított két népkönyvtár anyagát Csanád megye részére küldje el. Ezen kívül utalványozott 2 darab könyvszekrény beszerzésére 30 Ft- t, a népkönyvtár anyagának az elhelyezéséhez. /170/ A Franklin Társulattól a 2 láda könyv, 107 kg súlyban, 1899^x július 30- án Makó város címére megérkezett. /171/ A könyvszállítmányt elosztásra átadták az iskolaszékeknek. /172/

A népkönyvtárak szervezésével a városi tanács az iskolaszéket bizta meg. A városnak anyagi befektetés szempontjából az bizonyult legjobb megoldásnak, ha a meglévő iskolai könyvtárakat bekapcsolja a népkönyvtári hálózatba.

Az iskolaszék 1900 október 12-én tartott ülésén Gróff Gyula tanyai iskolai gondnokot azzal bizta meg, hogy hívja össze a rákosi és a hatrongyosi iskolánál a korábban megalakított könyvtáregylet tagjait azért, hogy az egylet könyveit adját át az ott felállítandó népkönyvtárnak. /173/ Az iskolaszék ülésén hagyták jóvá a 14 pontból álló könyvtári szabályzatot is, ami a községi tanyai népiskolák népkönyvtárainak kezelésére vonatkozott. A szabályzathból a leglényegesebb pontokat ismertetjük:

- 1./ Makó város, a magas kormány, a város és egyesek adományaiból, minden tanyai községi iskolánál népkönyvtárat állít fel és ezeket a városi iskolaszék kezelésébe helyezi.
- 2./ A tanyai iskolai népkönyvtárakat minden tanyai nagykorú lakos használhatja a 8, 9, 10. pontok alatt kikötött feltételek mellett.
- 3./ Minden tanyai iskola népkönyvtárát az iskola tanítója felelősség mellett, díjtalanul kezeli. /174/

A határozat, a szabályzat megszületett, de az intézkedés az váratott magára. A népkönyvtárak létrehozása csak 1902-ben valósult meg. Csanád megye kir. Tanfelügyelősége az év tavaszán utasította a városi iskolaszéket, hogy a kezelésében lévő népiskoláknál állítson fel könyvtárat. A könyvtár felállításánál az alábbiakat tartsa szemelőtt:

- 1./ A könyvtár fejlesztésének költségeire a tanulóktól beszedendő 50 fillér beiratkozási díj szolgál.
- 2./ Az iskolai könyvtár az iskola tulajdona. Az iskola épületében helyezendő el. Kezelője a tantestület egyik tagja. A könyvek beszerzésére néz-

ve a tantestület határoz.

- 3./ Az állami és a községi népiskoláknál a könyvtárba beszerzendő művek a Hivatalos Közlönyben szemelhetők ki.
- 4./ A könyvtár használatára a tantestület szabályzatot alkot.
- 5./ Az iskolaszék megengedi, hogy a tanulók szülei az iskolai könyvtárból kölcsönözhessenek. A kölcsönzési díj művenként 10 fillérnél több nem lehet. Az így befolyó összeg a könyvtárt kezelő tanító tiszteletdíját képezi. /175/

Az iskolaszék rövidesen egy újabb, a korábbival lényegesen azonos, 11 pontból álló szabályrendeletet alkotott, azzal a kikötéssel, hogy csak a 4. 5. és a 6. osztályosok vehetik igénybe az iskolánál lévő könyvtárat. /176/ Határozatot fogadott el arra vonatkozóan is, hogy a jövőben a jutalomkönyvekkel minden iskolánál a könyvtárat gyarapítják. /177/

A tanyai iskoláknál működő iskolai könyvtárak illetve népkönyvtárak hálózata ezzel teljessé vált. Az ezt követő időszak változásaival kapcsolatos dokumentumokat nem találtunk. Működésük föltehetően nem szakadt meg, s a továbbiakban is funkciójuknak megfelelően folytatták munkájukat.

III. A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM ÉS A PROLETÁR- DIKTATURA ISKOLAPOLITIKÁJÁNAK HATÁSA A TANYAI ISKOLÁK ÉLETÉRE

1. A háboru évei

A rengeteg megpróbáltatással járó, sokáig elhuzódó világ-háboru elmélyítette a feudalizmus maradványaival terhes kapitalista társadalom ellentmondásait. A háboru évei az ország lakosságának nyomort, nélkülözést jelentettek. A nagyméretű katonai behívások következtében egyre fokozódott a munkaerő hiány. Az ipari és a mezőgazdasági termelés visszaesett. Az árak rohamosan emelkedtek. A fokozódó infláció következtében a munkások, a parasztok és a bérből élők amugy is alacsony életszínvonala erősen csökkent. A hatalmas méretű anyagi és emberáldozatot követelő háboru, majd az 1917-es szovjet különbéke az uralkodó osztály hatalmát gazdasági és politikai téren egyaránt megrendítette. A háboru terheit viselő néptömegek elégedetlensége következtében kezdetét vette a társadalmi strukturán belüli erjedés, amit az 1919-es proletárdiktatura kristályosított ki.

Makó lakossága is kivette részét a háboru borzalmaiból. Ezrével hurcolták Makó dolgozóit a frontokra. A háboru négy éve alatt a város 37000 főnyi lakosából kb. 8500-an teljesítettek katonai szolgálatot.^{/178/} A hadbavonulók a lehető legnagyobb gondok között hagyták hátra családjukat, akikre nélkülözés, nyomor és éhség várt. A nagyszámu hadbavonult hiánya éreztette hatását a mezőgazdaságban, az otthonmaradottak csak nagy nehézségekkel tudták a földeket megművelni. A mezőgazdasági termelés visszaesett. Legnagyobb sérelmük az állandó jellegű rekvirálások voltak, amivel a legfontosabb élelmiszerekben komoly hiányokat okoztak. Az állandó rekvirálás a kis- és kö-

zépirtokos parasztoakat tette tönkre. Különösen tart-
hatatlan volt a föld nélküli napszámosok, agrárpro-
letárok, a kereső nélkül maradt szegény családok, ha-
diözvegyek és árvák helyzete. A városi ipari és kisi-
pari munkásokat, napszámosokat, nincsteleneket első-
sorban az élelmiszerhiány és a drágaság sújtotta. /179/
A bérből élők nyomora 1917-1918 telére már elviselhe-
tetlenné vált. Az 1917 telén elrendelt hagymarekvirá-
lás már a lehető legnagyobb ellenszenvet, ellenállást
váltotta ki. A rendkívüli városi közgyűlés és tömeg-
nyomás hatására küldöttséget menesztett a minisztérium-
ba, kérve a rekvirálás azonnali beszűntetését. A mi-
nisztérium azonban katonaságot küldött a rekvirálás si-
keres végrehajtására, de a követelt kétszáz vagon he-
lyett csak 20- at tudtak összeszedni.

A háborus szenvedések, a nyomor, a nélkülözések, az ál-
landó zaklatások háboruellenessé tették a makói dolgozó
tömegeket is. A háboruellenes hangulat tőkeellenességgel
is párosult, érezték a helyzet tarthatatlanságát, de ha-
tározott és világos program nélkül egyenlőre nem talál-
ták meg a háboruellenes harc útját. /180/

2. A tanyai iskolák helyzete a polgári demokratikus forradalom idején

A háborus vereség és a nemzeti mozgalmak hatására 1918
októberében az Osztrák Magyar Monarchia szétesett. A
magyar uralkodó osztály mindent elkövetett, hogy a for-
radalom kitörését megakadályozza. 1918 október 30-31- én
azonban a szovjet példa által lelkesített munkásosztály
vezetésével Budapesten kitört a polgári demokratikus
forradalom. A hatalom a Nemzeti Tanács kezébe került.

Károlyi Mihály vezetésével létrejött az első magyar népköztársaság. Az új kormány egy korszerű, demokratikus polgári állam felépítésének a programját hirdette meg, minden állampolgárnak biztosítva a világnézeti, vallási és politikai szabadságjogokat. Ezzel szabad ut nyílt a haladó pedagógiai törekvések előtt is. A haladó pedagógusok az elavult közoktatás gyökeres átalakítását tervezték. Kidolgozták és közzétették a kormány közoktatásügyi programját, demokratikus szellemben akarták megreformálni a magyar oktatásügyet. Tervezték az iskolakötelezettség korhatárát 14 éves korig felemelni, az oktatásnak természettudományi és gyakorlati jellegét erősíteni, a tanulók fokozott szociális segélyezését, a pedagógusok anyagi problémájának rendezését.

A program haladó vonásai tagadhatatlanok, de nem érintik a közoktatás valóban demokratikus átalakításának kérdéseit, az iskolák államosítását, az egyház és az iskola különválasztását, a 8 osztályos általános iskola megvalósításának ügyét. A népkormány közoktatásügyi minisztériuma a népoktatás területén nem tudott döntő változást megvalósítani. A forradalmi erők és a haladó pedagógusok nem voltak megelégedve a minisztérium állásfoglalásával és intézkedéseivel, a művelődésügy reformjának haladéktalan megkezdését követelték. Az, hogy a polgári demokratikus forradalom közoktatásügyi politikája még sem volt teljesen eredménytelen, ezeknek a haladó erőknek köszönhető.

Legjelentősebb tevékenységet az akkori pedagógus szakszervezet, a Magyar Tanítók Szakszervezete fejtett ki. Reformjavaslata korszerű pedagógiai elvekre épült, és az iskolarendszer gyökeres átalakítását követelte.

1917- ben megalakult a Vörös Alkalmazottak Országos Szövetsége, iskolai reformbizottságának javaslatára kidolgozott reformtervében követelte az osztatlan iskolák fokozatos megszüntetését, az osztályok tanulólétszámának jelentős csökkentését, az oktatás ingyenességének a bevezetését, s elfogadhatónak ítélték a fiuk és lányok együttes nevelését. Kidolgozta az új iskola irányelveit, tantervét, módszertanát. A reformbizottság javaslata vált a proletárdiktatura közoktatáspolitikájának az alapjává. /181/

A budapesti eseményekkel párhuzamosan a vidéki városokba is eljutottak az eszmék. A forradalom kitörése előtti hetekben Makón is megsaporodott az orosz hadifogságból hazatért katonák száma, akik az ott megismert kommunista és forradalmi eszméket magukkal hozták, aminek terjesztése a forradalmi helyzet érleléséhez vezetett. Október végére Makón is egyre forróbb, egyre izgatottabb lett a hangulat. A tömegeknek a forradalmi harctól való elidegenítése céljából, a közvélemény megnyugtására a város polgármestere tanyai kisvasut építését, valamint városi népjóléti ügyosztály felállítását ígérte meg. Mindez hatástalan maradt, lehetetlenné vált az addigi politika továbbfolytatására. A forradalmi események híre Makón is nagy lelkesedést váltott ki. A vármegye és a város csaknem egész vezetősége, tisztviselőikara máról holnapra átállt a forradalomhoz, csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz. A "forradalmárrá" lett vörösvezetőség legfőbb gondja a város nyugalmanak fenntartása, valamint a forradalom továbbfejlődésének megakadályozása volt. /182/

A polgári demokratikus forradalom győzelme után Makón is

kettős hatalom jött létre. Az egyik a burzsoá, szociáldemokrata koalíció helyi szerve, a Nemzeti Tanács volt. A másik a Munkástanács. A Nemzeti Tanács Makón nem játszott jelentősebb szerepet, a Munkástanács balszárnyának egyes taktikája miatt szerepe csak névleges volt. A Munkástanács sokoldalú intézkedésével népszerűsítette a munkáshatalom eszméjét, megtiltotta az élelmiszerkivitelt, gyors segélyt osztott ki stb.

A városban kialakult politikai és gazdasági helyzet dolgozatunkban történő bemutatása nem célunk, mivel ennek igen gazdag irodalmával találkozhatunk. Kiváló tanulmányok dolgozták fel a kommunisták makói csoportja megalakulásának történetét, bemutatva a burzsoázia uralmának megtartására irányuló törekvésekkel szembeni küzdelmüket. Célunk inkább az, hogy feltárjuk azt a minimális levéltári anyagot, amelyek kutatásaink során a tanyai iskolák akkori helyzetével kapcsolatban előkerültek.

A közoktatás területén a megye illetve a város vezetői nem tevékenykedtek olyan haladó szellemben és határozottan, mint ahogy azt a budapesti események tanulmányozása kapcsán láttuk. Ez több okkal magyarázható, az egyik a nagy távolság miatt a fővárosból nehezen jutottak el a hírek a makói közoktatás dolgozóihoz, helyi kezdeményezésre viszont nem lehetett számítani, mivel aránylag kevés volt azoknak a száma akik a közoktatás demokratikus átalakításának szükségességét világosan látták és a megfelelő intézkedéseket megtehették volna. Ebben az időszakban a közoktatás terén főleg a "forradalmárrá" lett, mérsékelt irányzatot képviselő városi vezetők elképzelése érvényesült. Haladó szellemű intéz-

kedésekkel azért találkozhatunk. A forradalom győzelme után nem sokkal hirdették, hogy szükség van a lakosság világnézeti nevelésére. A köztársaság ebben a munkában csak a tanítókra támaszkodhat. Csanád megye Tanfelügyelősége 1918 november 30-án kelt 2052/1918 sz. körrendeletében - az előzőekkel kapcsolatban - felhívja a községekben és a tanyavilágban működő tanítókat, hogy iskolájukban vasárnap délutánonként gyűjtsék össze a népet és ott az alábbi megadott szempontok szerint tanítsák, neveljék őket:

- " 1. Magyarország szerepe a háboruban
2. A honpolgár kötelessége a köztársaságban
3. A köztársaság lényege
4. Egészségügyi kérdések /csecsemőápolás, tuberkolózis, nemibetegségek stb./
5. Gazdasági kérdések
6. Földrajzi ismeretek." /183/

Arra vonatkozó adatot nem találtunk, hogy a körrendeletben leírtakat hol és milyen módon tudták megvalósítani, de hogy történtek intézkedések azt az 1919 január 10-én kiadott 70/1919 sz. irat is bizonyítja, amiben a tanfelügyelőség felhívja az iskolaigazgatók figyelmét a tantesületi ülések megtartására, ahol részletesen tárgyaljanak a felmerülő módszertani kérdésekről, a tanítók viselkedéséről, továbbá a tanítóknak a felnőtt lakosság oktatása körül szerzett tapasztalatairól. A továbbiakban arról írt: "Sohasem volt nagyobb szükség arra, hogy a tanítótság teljesen az iskoláé és a népé legyen, mint a mostani szomorú időben. Az anarchia hullámai ellen csak egyetlen erős várunk maradt az iskola. Nem magunknak, gyermekeinknek dolgozunk, a jövő Magyarországot biz-

tosítjuk, ha feladatunk megaslátára emelkedünk." /184/

Makó lakossága közül, mint már említettük, igen sokan teljesítettek katonai szolgálatot. Ez alól a kötelezettség alól a tanítóság sem volt kivétel. A háboruból, a fogságból hazatérőket nagy örömmel fogadták. A makói rákosi tanyakörzet általános iskolájának 1919 január 5- i ülésén nagy szeretettel köszöntötte Aradán Simon tanító a visszatért kartársakat és kérte a tantestület tagjait, hogy ezen nehéz időben tartsák meg lelkesedésüket és alkalmazkodjanak a bekövetkező idők új szelleméhez. Ez a tantestületi ülés intézkedik a hivatali címek mellőzéséről és a királyképek levételéről szóló rendelet végrehajtásáról is. A tantestületi ülés jegyzőkönyvéből megtudhatjuk azt is, hogy a tanítás nagy nehézségekbe ütközik. A beiskolázás hiányos, mert a tankötelesek összeírása elmaradt. A nyomor, a nincstelenség az iskolákban is éreztette hatását. Ruha és cipőhiány miatt, valamint a nagy munkáshiány miatt sok volt a mulasztás. /185/

3. Iskolapolitikai intézkedések a proletárdiktatura alatt

A történelmi fejlődés 1919- ben hazánkban a szocialista forradalom végrehajtását tűzte napirendre. A márciusi forradalom során a hatalom a munkásosztály kezébe került, március 21- én győzött a proletárforradalom, létrejött a Tanácsköztársaság. Mélyreható gazdasági, szociális és politikai intézkedéseket vezetett be. Kiemelkedően nagy munkát végzett a kulturális forradalom kibontakozása, az uralkodó osztályok művelődési monopóliumának felszámolása, a közoktatás forradalmi átalakítása érdekében.

A Tanácsköztársaság a közoktatás forradalmi átalakításában a marxizmus forradalmi tanításaira támaszkodott. A megindult forradalmi átalakító munkát a Közoktatásügyi Népbiztosság irányította. Hatalmas feladat állt előtte, létre kellett hoznia a szocializmus iskolarendszerét. Ujjászervezte az egész közoktatásügyi apparátust. Megszüntette a tankerületi főigazgatóságot, tanfelügyelőséget, helyettük a művelődés- és oktatásügy irányítását a tanácsok keretében szervezendő művelődésügyi osztályokra bízta. A helyi tanácsok megfelelő körültekintéssel, hatékonyan segítették az oktatás és nevelés új szellemének kialakítását.

"A magyarországi Tanácsköztársaság az oktatás ügyét állami feladatnak tekintette. Ehhez képest a Tanácsköztársaság valamennyi nem állami nevelési és oktatási intézetet kezelésébe vesz át". Az intézetek céljaira szolgáló minden ingatlan és ingó a kormányzótanácsi rendeletnek az alapján köztulajdonná válik. /186/

Tanügyi szervei haladéktalanul hozzáláttak egy új, egységes oktatásügyi intézményrendszer létrehozásához. Olyan nyitott iskolarendszert kívántak létrehozni, amely minden gyermek számára képességei és tehetsége szerint biztosítja a továbbtanulás lehetőségét.

A Tanácsköztársaság legjelentősebb közoktatásügyi intézkedése a 8 osztályos általános népiskola bevezetése volt. A tankötelezettséget 6-14 éves korig állapították meg, 18 éves kor volt az előírás. A tervek szerint a népiskola elvégzése után a tanulók érdeklődésüknek és hajlamaiknak megfelelően folytathatják tanulmányaikat.

A Tanácsköztársaság közoktatásának vezetői határozottan törekedtek arra, hogy az iskolarendszer, az iskolák oktató-nevelő munkája szerves egységben legyen a szocializmust építő társadalom életével. Ezért azt tartották legfontosabbnak, hogy minden iskola nyitott legyen a korszerű termelés felé, kerüljön szoros kapcsolatban a termelőmunkával. Ez a célkitűzés a munkaiskola elvének az érvényesítését jelentette. /187/

A Tanácsköztársaság kikiáltásának a híre március 22-én jutott el Makóra. Ekkor megalakították a direktóriumot Szóts Áron, Rózsa Ferenc és Farkas Imre részvételével. A direktórium utasítására a városban a néptanács helyett újra a munkástanács vette kezébe az ügyek intézését. A város közvéleménye bizakodva fogadta a tanács-hatalmat, ami elég széles társadalmi bázisra épült, hiszen a munkástanács mögött álltak a város ipari és mezőgazdasági munkásai, a nincstelenek, a leszerelt katonák, továbbá a kisbirtokos parasztok és a földnélküli vagy kevés földdel rendelkező hagymakertészek. /188/

Az új hatalom szerveiben a kommunisták voltak többségben. A tanács hatalomnak sok nehézséggel kellett megküzdenie, már az első napokban válságos helyzet állt elő. Elterjedt annak híre, hogy az idegen csapatok rövidesen megszállják Makót. Izgatottság, nyugtalanság volt a jellemző. A tanács hatalom mindent megtett, hogy a helyzetet stabilizálja. Működését azonban nem folytathatta sokáig. Makón a tanács hatalom alig egy hónapig tartott, de az a rövid idő is megmutatta, hogy milyen erőt jelent a munkásosztály vezette dolgozó nép. A Forradalmi Kormányzótanács rendeleteit az alatt a rövid idő alatt nem lehetett teljes mértékben végrehajtani. Az ak-

kori rossz közlekedési és hírközlő viszonyok is sok nehézséget okoztak.

1918 előtt Magyarországon nem sokat törődtek az uralmon lévők a népoktatással, az iskolaüggyel. A tanácshatalom legfőbb gondjai közé tartozott az emberek világnézetének átformálása, a dolgozók általános műveltségének emelése. A cél érdekében rendbehozatták az elhanyagolt iskolaépületeket és széles alapokra helyezték a népművelést. Makón a tanácshatalom rövid, egy hónapi fennállása alatt találkozunk ilyen jellegű tevékenységgel. A Munkástanács elrendelte a Kelemenhídi óvoda általános javítását, és a papháti iskola rendbehozását, valamint a járandószéki iskolánál lévő kut kitisztítását. /189/

Az időszak nagyon hiányos forrásanyagát tanulmányozva a közoktatás minket érdeklő területével kapcsolatban egyéb iratanyagot nem is találtunk. Tudjuk, hogy az intervenciós csapatok április közepén megtámadják a Tanácsköztársaságot, gyors ütemben nyomultak előre. Makón már április 27-én visszahelyezték hivatalába a polgári forradalom előtti városi tiszti kart. Félbeszakadt az a rövid idő alatt is nagyszerű eredményeket felmutató munka, amit a felszabadult dolgozó nép lelkesedése, munkája hozott létre. Kezdetét vette a nyílt ellenforradalom. Míg az ország más területén nagy lelkesedéssel dolgoznak a politikai és gazdasági élet, valamint a közoktatás reformján, addig Makón már május 8-án Balló István Csanád megye tanfelügyelője 1108/1919 sz. alatt olyan rendeletet adott ki, amiben a tanácskormányról becsmérlően nyilatkozik és erősen iredenta izű szempontok alkalmazására utasítja a tanítótságot. /190/

Az idegen megszállás alatt kezdetét vette a kommunisták

üldözése, a fasiszta fehérterror. Megkezdődött a pedagógusok zaklatása is.

IV. A HORTHY-KORSZAK MÜVELŐDÉSPOLITIKÁJA ÉS A TANYAI ISKOLÁK

1. A tanyai iskolák az ellenforradalom éveiben

A történelmi jelentőségű forradalmak leverése után az ellenforradalom megsemmisített minden törekvést és intézkedést, amely a magyar társadalom és gazdaság gyökeresen új utjaihoz vezethetett volna. A Tanácsköztársaság idegen segítséggel történő leverése után a hatalomra került tőkés-nagybirtokos osztály rendkívüli gyorsasággal állította vissza a tőkés tulajdonviszonyokat. Levonták a forradalmak legfontosabb tanulságait, nem ott és úgy folytatták, ahol 1914 nyarán abbahagyták. A politikai hatalomnak és a gazdasági kizsákmányolásnak új formái kerültek felszínre. Ezt mindenekelőtt Magyarország helyzetének radikális átalakulása tette szükségessé, a háború utáni Európában. A háború következtében, különösen Közép- és Kelet-Európa térképe jelentősen átrajzolódott. A soknemzetiségű Magyarország széthullott, jelentős területei a megerősödött szomszéd államok integráns részévé váltak. Magyarország, amelynek új határait a trianoni békeszerződés szentesítette, teljesen átalakult: az új 92 600 km² - es országterület a háború előtti terület 32,7 %-át tette ki, és az új határok között élő kerekén 7,6 millió lakosság a régi lélekszám 41,6 %-a volt. /191/ Ez az új helyzet önmagában elegendő lett volna, hogy lehetetlenné tegye azt, hogy a háború utáni élet a háború előttinek egyenes folytatása legyen.

A háború után előállított gazdasági kimerültség és a forradalmak kísérletei ellenére sem enyhülhetett az intervenció elleni harc. Az ország jelentős részének ide-

gen megszállása miatt mind az ipari, mind a mezőgazdasági termelés változatlanul igen alacsony szinten stagnált. Az ország gazdasága egyre inkább a külföldi tőkétől függött. A külföldi kölcsönök összege rohamosan nőtt, biztosítására lekötötték az ország javait. Az infláció terhe épp úgy, mint a stabilizáció vagy a gazdasági válság a dolgozókat sújtotta. Kiéleződtek az osztályellentétek. A gazdasági és politikai intézkedések mellett új eszmékre is szükség volt. A Horthy-korszak ideológiája a "keresztény-nemzeti" ideológia lett, aminek fő jellemzői a sovinizmus, az irredentizmus, az antiszocializmus és az antiszemitizmus voltak. Mindez rányomta bélyegét a köznevelés intézményeire, sajnálatosan tükröződik a nevelés és az oktatás területén, amely természetesen az uralkodó osztály érdekeit szolgálta. Legfőbb feladat az volt, hogy ne csak a forradalmi törekvéseket, hanem minden demokratikus törekvést elfojtsanak.

A pedagógusok felelősségrevonásával elkezdődött a közoktatási intézmények "tisztítása". "Nem maradhat megtorlatlanul a néptanítók nagy részének megtántorodása a kommunista eszmék szolgálatában" - mondták. /192/ Ebből kiindulva sok pedagógust kivégeztek, börtönbe vetettek, megfosztottak állásuktól. A tisztogatás, a számonkérés időszaka elég hosszú ideig tartott, bizonyítja ezt az is, hogy Csanád megye Közigazgatási Bizottsága 1920 szeptember 9- re összehívott ülésén még foglalkozott a tanítóknak a proletárdiktatura idején tanúsított magatartásával és sürgős jelentést kért arról, hogy közülük ki mennyire részes és vétkes a proletárdiktatura előkészítésében. A beküldött jelentések között szerepelt Székely igazgatóé is, mely szerint a makói rákosi tanyai állami iskola tanítói közül egyik sem állt a proletárdiktatura

előkészítésének és végrehajtásának a szolgálatában. /193/

A kommunizmus eszméinek terjesztőit is üldözték. Éberen őrködtek, hogy a népet, de különösen az ifjúságot megvédjék a haladó eszmék ismeretétől. Ennek egyik jó példája Csanád megye tanfelügyelőjének 1921 július 31-én kelt, 15/1921 sz. bizalmas leírata is, mely szerint a "Bécsben megjelenő Értesítés c. kommunista sajtótermék elkobzott példányaiból megállapítható, hogy a kommunisták aknamunkájukat Magyarországon újabban az ifjúsági szervezetek létesítésével és ezek útján különösen a gyermekek lelkének megmegtelyezésével kísérlik megerősíteni." Továbbá arról is írt, hogy a "fogékony lelkeket mesébe szőtt kommunisztikus eszmékkel telítik meg." Éppen ezért elvárja az igazgatótól, hogy a kérdésben a legnagyobb lelkiismeretességgel járjon el, hazafias érzéstől áthatva. /194/

A kegyetlen megtorlások megalkuvásra készítették a pedagógusokat. Egy lehetőség maradt csak, az újra hatalomra került uralkodó osztály eszméinek töretlen szolgálata.

2. A neonacionalizmus és a korszak iskolapolitikája

A Horthy-rendszer ideológiáját különféle elméletek, tételek formájában juttatta el a köznevelés intézményeibe. Az egymást követő kormányok igen határozott erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az oktatási intézmények az uralkodó osztályok érdekeit szolgálják, s hogy az iskola a sovinszta és vallásos nevelés fontos eszköze legyen.

A korszak kulturpolitikájának az elméletét Klebersberg Kunó, a Bethlen-kormány kultuszminisztere dolgozta ki. Konceptióját neonacionalizmusnak nevezte, "minthogy a magyar nacionalizmus is Trianon után egészen új helyzetbe került és régi tartalmát és régi céljait nagyrészt elvesztette, azt hiszem nyugodtan beszélhetünk neonacionalizmusról" - írta egyik cikkében. /195/

"A neonacionalizmus lényege az, hogy a magyar hazafiságot, az ősi patriotizmust öntudatosan olyan célok felé vezessük, amelyektől a magyar faj megerősödését és hazánk feltámadását várjuk." /196/ Máshol az előzőeket folytatva arról írt, hogy "ez a nacionalizmus elsősorban a szocializmusban rejlő nemzetköziséggel tusakodik." /197/ Megállapíthatjuk tehát, hogy a neonacionalizmus a haladó törekvésekkel szembe forduló, szocializmus ellenes, sovíniszta tanokat hirdető ideológia.

Klebersberg írásaiban elméletét bővebben is kifejtette. "A modern magyar nacionalizmus új célokat keres... melyekért érdemes élni és dolgozni" - írta, majd megállapította azt is, hogy a "magyar nemzet széles rétegeiben annyi műveltséget vigyünk be, hogy eszményi momentumokról nem szólva, a magyar egyén a gazdasági versenyben is sikeresen meg tudjon állni és főleg, hogy szerzésre képes legyen." /198/ A neonacionalizmus végső céljának a "területi épség helyreállítását" jelölte meg. /199/

Klebersberg azt is látta, hogy nemcsak a végső cél megjelölésére van szükség, a neonacionalizmusnak minden téren meg kell hogy legyen a maga speciális programja. "Ez a program a kulturpolitikában nem lehet más, mint: a nemzeti termelés élére európai nivón álló vezetők ezreit, a nemzeti termelés szolgálatába pedig magas erköl-

esi és értelmi kulturával bíró tömegek millióit kell állítani". /200/

A klebersbergi kulturpolitika vezérmotívuma: "Emelni kell a magyar dolgozó tömegek értelmi színvonalát... és szisztematikusan nevelni kell minden téren elsőrangú szakembereket, akiknek az a hivatásuk, hogy közgazdasági vezérkara legyen a magyar termelésnek." /201/

A dolgozó nép művelődési színvonalának emelését népis-
kolák tömeges felállításával és az iskolán kívüli népművelés szervezésével látta biztosítottak. Tudta, hogy a tankötelezettséggel még nincs minden biztosítva, mindaddig, míg az iskolahelységek kérdését nem oldották meg. Az iskolán kívüli népműveléssel a másik nagy problémát, az analfabéták magas számának a felszámolását látta megoldhatónak. /202/

Elve az volt, hogy a politikai jogok fokozatos kiterjesztését, a politikai demokráciát Magyarországon a kulturális demokráciának kell megelőznie, ha nem akarjuk az országot a műveletlen tömegek között félelmetes hatású demagógia zsákmányává tenni. A tömegek műveltségi színvonalának emelése - amelyre nemcsak politikai, hanem gazdasági szempontból is égetően szükség van - a kiindulópont az elemi iskola terén fennálló óriási hiányok gyors és gyökeres orvoslása. Ezt pénzáldozatokkal megindítandó építkezésekkel lehet megoldani, - olvashatjuk Benisch Artur tanulmányában. /203/

Klebersberg céljai megvalósításához kidolgozta iskolaépítési programját, amelyben elsősorban az elemi népis-
kolák építésére helyezett nagy hangsúlyt, mivel kulturpolitikai felfogása az volt, hogy minden egészséges népoktatásnak a mindennapi elemi népis-
kolán kell felépülni. /204/

Legfontosabbnak az elmaradott alföldi tanyák iskolákkal történő ellátását tartotta. "A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló, 1926. VII. tc.-ben leírta, hogy elsősorban a mezőgazdasági népesség, elsősorban az Alföld tanyai lakosságának gyermekei részére létesít és épít iskolát. Az iskola létesítéséhez szükséges költségek egy részét már a törvény megosztotta az állam és a fenntartók között. A törvény alapján létesült minden iskola építéséhez az állam adott építési terveket és előmértek költségeket, gondoskodott továbbá az államépítészeti hivatalok útján az építés ellenőrzéséről és műszaki felülvizsgálásáról. Az állam által elvállalt költségek fedezésére Országos Népiskolai Építési Alapot létesített /2. §./ Az ONEA-t csak új tanterem és tanítói lakások építéséhez vehették igénybe, nem a meglévők helyrehozására. Kivételesen a rendkívül szegény iskolafenntartók is kaphattak némi támogatást.

Izléses, a művészi szempontokat is figyelembe vevő, s a kor modern iskolaépítési terveinek megfelelő mintaterveket készített, egy- és kéttantermes, tanítói lakással egybekapcsolt iskola céljaira. A mintatervek használata kötelező volt, más tervet használni csak a miniszter előzetes jóváhagyásával lehetett.

Az egytanítós elemi iskola részei: 10 m hosszú, 6,3 m széles, 3,6 m magas tanterem, ennek előtere, a két szobából, előszobából, konyhából és kamrából, kisebb-nagyobb, felül fedett, oldalt nyitott tornából álló főépület, a tanyán való gazdálkodást is lehetővé tevő melléképületekkel. Fontos kikötése a rendeletnek, hogy az építkezésnek csak szilárd anyagból szabad történnie,

vályogtégla alkalmazása nem célszerű.

Az építési akció lebonyolítása háromféle módon történt:

1. központi tisztviselők helyszíni tárgyalása
2. 1926. VII. tc. alapján kiküldött hármás bizottság jelentése alapján
3. a helyi hatóságok véleményes javaslatával ellátott folyamodványok alapján.

Klebersberg a sürgősségi sorrendet is megállapította:

1. félbemaradt iskolák építésének a befejezése
2. iskolátlan községek
3. elegendő számú tankötelessel bíró külterületek, házhelytelepek
4. zsufolt kül- és belterületi iskolák új tantermei
5. meg nem felelő tanítói lakások. /205/

Klebersberg ideológiájától eltekintve megállapíthatjuk, hogy az elemi népiskolai hálózat az 1926. VII. tc. végrehajtása során jelentősen bővült. Elsősorban a tanyavilágban és a kisebb falvakban összesen 5 000 iskolát létesítettek. Igaz, hogy a szükségleteket nem fedezte és az általános elmaradottságot nem tudta felszámolni, mégis jelentősége nem vitatható, ha reakciós ideológia mellett is, de minimális műveltségi színvonalat próbált biztosítani a dolgozó nép gyermekeinek, megteremtve annak részbeni feltételeit.

3. Iskolaépítési akciók a törvények hatására

Állami elemi iskolák építésére az állam a múlt század végén fordított jelentősebb összeget, amelynek következtében a fennálló szükségletekhez képest még mindig kevés számú iskola volt. Hiányzott egy olyan program, ami az egész ország minden községére, állami és nem állami elemi iskola építésére egyaránt kiterjedt volna. Igaz, ha lett volna is ilyen, tervszerű keresztülvitelét a politikai és a gazdasági életben jelentkező problémák erősen befolyásolták volna.

1914- ben Klebersberg Kunó, mint kultuszminiszteri államtitkár, foglalkozott az állami és nem állami elemi iskolákra vonatkozó program kidolgozásával, de a politikai események annak kivitelezését megakadályozták.

Az új külterületi iskolák szervezését az 1921. XXX. tc. volt hivatva előmozdítani, ennek 6. §- a kimondja, hogy a miniszternek joga van a tanyákon az érdekeltséget, az uradalmat, a községet külön iskola állítására kötelezni.^{/206/} Az 1921. évi XXX. tc. és annak végrehajtása tárgyában kiadott 1922. december 21- én kelt, 130 700/VIII. a. szám alatt kelt rendelet szabályozta, hogy minden gyereket a 6. életévének betöltését követő tanévvel kezdődően 9 éven át a törvényben megszabott nyilvános iskolai oktatásban kell részesíteni.

A törvény - többek között - a tanyai iskolakötelesek felmentésére kedvező lehetőségeket biztosított. A 24. § 4. pontja kimondta, hogy betegség és nagyobb testi vagy szellemi hiányosságokban szenvedő gyerekeken kívül fel-

menthető, ha helyhatósági bizonyítvánnyal igazolva van:

- a./ a tekintetbe vehető egyedüli iskola a tanköteles lakásától, 12 éven aluli tanköteleseknél 3,5 km- nél, 12 éven felüli tanköteleseknél 5 km- nél távolabb fekszik,
- b./ a tankötelesek lakásától az iskolába vezető egyedüli ut - figyelemmel a tanköteles életkorára és testi erejére - az év bizonyos szakaszában járhatatlan vagy veszélyes.

Az 1921. XXX. tc. 6. §- nak 4. bekezdése kimondja, hogy külön rendelet alá tartoznak a három kilométer sugaru körön belül szétszórtan fekvő tanyák és lakóhelyek együttvéve, amelyeken összesen és állandóan 20 család lakik és amely lakóhelyek között a legközelebbi nyilvános elemi népiskola 3 km- nél távolabb fekszik. Az 51. § azzal foglalkozik, hogy akik az előzőkben meghatározott területen laknak kötelesek saját költségükön arról gondoskodni, hogy a körzetben lakó tankötelesek a törvényben megszabott szabályszerű oktatásban részesüljenek. Az ilyen körülmények között működő iskolák fenntartásához állami ill. községi támogatás kapható. /207/

A megfelelő számú mindennapi elemi népiskolák létesítése és fenntartása - az 1868. XXXVIII. tc. alapján - azonban az illetékes községek kötelessége volt. Ezt a kötelezettséget csak kivételes esetekben - akkor is csak részben - háritotta át a lakosságra. Makó viszonylatában a város vezetősége az 1921. XXX. tc. lehetőségeit meg sem kísérelte kihasználni. Ezt az is bizonyítja, hogy a század elején épített tanyai iskolák után, attól függetlenül, hogy a régi vertfalu épületek állaga idő-

közben leromlott, valamint az egyre zsufoltabb osztályokban a tanítás igen nehezen volt megoldható, az iskolák számát illetően hosszú ideig nem történt változás.

A makói tanyai iskolák állapotát az első világháború után első ízben 1926 elején vizsgálták felül a város által küldött szakértői bizottság és megállapította, hogy a 15 külterületi iskola épületei közül különösen az igási utmenti, csókási, hatrongyosi, bogárzói, mezőhegyesi uti, rákostanyaszéli iskolák olyan rossz állapotban vannak, hogy költséges tatarozás és állandó javítás mellett sem felelnek meg rendeltetésüknek, egészségtelen, nedves és elhanyagolt állapotuk mellett. /208/ A bizottság a helyszínen azt is felülvizsgálta, hogy az Igási utmenti Járandók és Ugarok találkozásánál szükség van e iskolára. Az érdekeltekkel folytatott tárgyaláson készült jegyzőkönyvben megállapították, hogy az igási ugarszél körüli lakosság gyermekét kénytelen 3-7 km távolságra járattatni iskolába. Ez nem a legkedvezőbb körülmény a megfelelő oktatás elvégzéséhez. /209/

A városi képviselőtestület 1926 március 9-én foglalkozott először az Igás ugari iskola építésével, megállapítva, hogy az iskola felépítését feltétlenül szükségesnek tartja. Az iskola telkét 1 kh-ban állapította meg és utasította a tanácsot a terület megvásárlására. /210/

A megindult nagyobb arányú tanyai iskolai építések és felújítások során, fontossági sorrendben az Igási utmenti járandói és ugari gyerekek számára létesítendő 16. tanyai iskola felépítése került előtérbe. A városi Mérnöki Hivatal által elkészített költségvetés szerint az új iskola felépítése 482 698 410 koronába került vol-

na, míg a költségek fedezésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter csak 160 millió korona segélyt utalványozott. /211/

A város, bizva a nagyobb összegű állami hozzájárulásba, újabb próbálkozásba kezdett. A tanfelügyelőség értesülései szerint az iskola teljes építési költségének fedezése a miniszter részéről teljesen kilátástalan volt. Az ügyet a képviselőtestület ismét tárgyalta, majd határozatilag kimondta, hogy a város szűkös anyagi helyzete miatt nem áll módjában az iskola építési költségét biztosítani, de amennyiben az építés kivitelezésre kerül, az ahhoz szükséges téglát és homokot a helyszinre kiszállítva, díjmentesen adja. /212/

Az Igási ugari iskola építéséhez szükséges nagyobb összegű állami támogatást a képviselőtestület mindenképpen meg akarta szerezni, aminek érdekében minden eszközt igénybe vett. Az iskola felépítését halaszthatatlannak tartotta, utasította a polgármestert, hogy a hiányzó 300 milliót szükség esetén függőkölcsön formájában kérje a vallás- és közoktatásügyi minisztertől. /213/

Az álhatatos alkudozások sikerrel jártak, a miniszter újabb 180 millió korona segélyt engedélyezett. Ezzel az államsegély összege megközelítette az építési költségvetés összegét. Ezután meghirdették az árlejtést. A beérkezett ajánlatok közül Schmidt Péter, makói kőművesmester 287 053 370 koronás ajánlatát fogadták el. /214/ Mivel a város téglát és homokot adott az építéshez, az államsegélyből még másik tanyai iskola javításához is maradt.

Az iskola épülete 1927 végére elkészült, és ezzel befe-

Igás-ugari iskola

Tanterem felőli homlokzata

jeződött a makói tanyavilág iskolai hálózatának kiépítése. A műszaki átadáskor készült jegyzőkönyvben olyan súlyos és nagy számu hiányosságokat soroltak fel, hogy azok pótlása sok időt vett igénybe, így az iskolában a tanítás csak az 1928/29- es tanévben kezdődhetett el. Első tanítója Tannovszki Ferenc volt. /215/

A tanyai iskolák állapotát 1926- ban felülvizsgáló bizottság által javasolt iskolák újjáépítéséhez, illetve felújításához szükséges állami támogatás megszerzéséért a képviselőtestület több esetben igen jelentős lépést tett, ami azonban csak 1929- ben vezetett eredményhez. /216/ Ezzel megkezdődhetett a három legelhanyagoltabb tanyai iskola újjáépítése. A város köztestülete Széll József és Benkő Antal, makói építési vállalkozókkal az Igási utmenti középső és külső, valamint a Mezőhegyesi utmenti iskolákra 1929 július 8- án megkötött építési szerződést jóváhagyta. /217/ Az iskolák felépítése egy év alatt meg is történt. 1930 szeptember 30- án át is adták rendeltetésüknek. /218/ Az újjáépült iskolákra nagy szükség volt, mivel az előző időszakhoz viszonyítva az iskolába járó gyerekek száma nem változott /9. mell./. Az új iskolák megnyitásával a nagyobb távolságra járó gyerekek helyzete kedvezően megváltozott és javult a szűkös körülmények között oktató iskolák állapota. Makó határában ezt követően több új iskolát nem építettek. A meglévő 16 tanyai iskola közül az újjáépült négy iskola kivételével a többi régi, korszerűtlen. A városnak felújításuk, karbantartásuk továbbra is nagy terhet jelentett, de azért a lehetőségeket kihasználva, alkalmat találva a későbbiekben is végeztettek iskolafelújítást.

4. Javaslatoz az iskolai oktatásügy és a tanyavilág szociális és kulturális helyzetének javítására

Az eddig leirtakból láthattuk, hogy hazánkban, illetve az általunk vizsgált területen a népiskolai hálózat kiépítése milyen nehézkesen és akadozva haladt előre. Eötvös népoktatási törvénye és az azt kiegészítő rendeletek a lényegesen gyorsabb ütemű iskolafejlesztés lehetőségét is biztosították, de azok végrehajtása az adott társadalmi körülmények között, a feudáliskori szemléletből fakadó, maradi gondolkodás miatt általában nem valósulhatott meg. A népiskolai oktatás fejlesztése érdekében kiadott rendeletek, utasítások végrehajtását néha szinte sabotálták, jobb esetben a végtelenségig halogatták. Nagyobb városokban a népiskolai oktatás kiterjedtebb és színvonalasabb volt, ugyanakkor a kisebb településeken és a tanyavilágban igen alacsony színvonalon állott. A kedvezőtlen körülmények - az egyéb okok mellett - nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy feltűnően magas volt az igazolt és igazolatlan mulasztások száma. Az utóbbira jóllehet büntetéseket szabtak ki, amit igen sok esetben el is engedtek. A 10. évüket betöltő tanulók esetében könnyen ment a felmentés az elemi- és a gazdasági ismétlőiskolai kötelezettségek alól. A gyakori felmentések elősegítették, hogy az iskolakötelesek között igen nagy volt a lemorzsolódások száma. A feltárt századeleji adatokat /lásd 6,7. mell./ összehasonlítva a későbbi adatokkal /9. mell./ megállapíthatjuk, hogy ezen a téren a kormány új iskolapolitikája ellenére sem történt jelentős változás.

Az 1920- as évek eseményeit tanulmányozva olyan megmozdulással is találkoztunk, ahol az oktatásügy reformálá-

sának a gondolata is felvetődött. Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk az 1923 júliusában, Budapesten tartott Országos Tanítókongresszuson elhangzott felszólalásokat. Klebersberg kultuszminiszter kongresszuson elmondott beszédében - kulturpolitikájának megfelelően - hangoztatta, hogy a tanítóság az alapja a nemzeti létnek és a tanítók lelki ereje az az erő, amely Magyarországot kivezeti a hinárból. Éppen ezért a létszámcsökkentő akció ellenére 880 új tanítói állást szervezett és B-listás tanítókkal töltötte be. Óvta azonban a tanítókat attól, hogy beavatkozzanak a pártpolitikába. A mai politikának kívül kell maradni az iskola falain - mondotta. A népoktatást fejleszteni kell, mert ha továbbra is élni akarunk, Kelet-Európa legműveltebb államának kell lennünk.

A kongresszuson olyan felszólalások is elhangzottak, amelyek nem képviselték egészében a kormány iskolapolitikáját. Csorba Ödön igazgatótanító a magyar népoktatás organikus kiépítésének szükségességét indokolta meg. Elmondta, hogy Magyarországon 1 millió 300 ezer analfabéta van. Két irányú népiskola kiépítését javasolta, három tagozattal. Gazdasági vagy elemi iskolát 5 évfolyammal, továbbképző gazdasági iskolát vagy felsőbb népiskolát három évfolyammal és kétévfolyamu társadalmi népiskolát.

Nagy vihart keltett a kongresszuson Tóth István javaslata, amely szerint államosítani kellene minden iskolát. Javaslata a naggyűlés elvetette. /219/

Nyilvánvaló, hogy az ellenforradalom vezetése ilyen jel-

legü iskolapolitikai változást már elvből sem valósíthatott volna meg, azonban az ilyen javaslatok legalább aktívabb iskolapolitikára serkentették.

A népoktatás korszerűsítésére, a tanyai nép kulturszükséglete kielégítésének javítására vonatkozó javaslatok más fórumok ösztönzésére is hangzottak el. Az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület 1927 február 13-án tartott országos naggyűlése - az alföldi magyarság elmaradt kulturális helyzetének felszámolása, javítása érdekében - a tanfelügyelőségek közvetítésével, felhívással fordult a külterületi állami elemi iskolák igazgatóihoz, hogy az előre megadott és felsorolt szociális és kulturális vonatkozású kérdésekre, a helyi állapotokra vonatkozóan adjanak pontos tájékoztatást.

A Csanád megyei Tanfelügyelőség felhívására Székely Károly, a makói rákosi tanyakörzet iskoláinak igazgatója, 1927 május 30-án a következő jelentést írta: " a. / A népinternátus megvalósítása az itteni viszonyok mellett felesleges, mert 3 km-es sugarú körben, sőt közelebb is mindenütt van iskola. Annál szükségesebb lenne minden iskolánál a napközi otthon létesítése. Szükségesnek tartom ennek megvalósítását már csak azért is, mert a tanyai gyermek reggel 8 órától, délután 4 óráig egyfolytában az iskolában tölti az idejét. Itt fogyasztja el hideg ételekből álló reggelijét s ebédjét is. Ilyen körülmények mellett - dacára az óráközi szellőztetésnek - egészséges levegőről szó sem lehet, ami végeredményben a tanulók és a tanító egészségi állapotára és a tanítás eredményére is károsan hat.

b. / Tanítói munkánk - a nemzeti nevelés eredményének biz-

tosítása szempontjából - csak úgy lehetne teljes, ha a mindennapi tankötelesek korhatárát 12 évről 14 évre emelnék fel. Az iskolán kívüli népoktatásban a nemzeti öntudat érvényre jutását egy alaposan átgondolt, jól kidolgozott történelmi sorozat előadásával, népies nyelvezettel megírt olcsó könyvek s tisztán e cél érdekében szerkesztett olcsó ujság terjesztésével vélem megoldhatónak.

Mivel a falusi és tanyai nép nagyon szeret ujságot olvasni, ujság formájában kellene a nép közé vinni a szükséges ismereteket. Bátran merem állítani, hogy ezzel nagyobb eredményt lehetne elérni, mint bármely más móddal.

c./ Népszínház /kulturház/ létesítését a tanyaközpontokon, népes tanyakörzetekben szükségesnek látom. Ebben elhelyezést nyerhetne előadóterem / istentiszteletek tartására is/, olvasószoba, nép- és leventekönyvtár, rádió, vetítógép. Itt nyerhetne elhelyezést a leventeotthon! Műkedvelő előadások rendezését - a tanyai viszonyok mellett - nem tartom célravezetőnek, mert a nappali betanulás megvalósíthatatlan, az pedig aggályos, hogy fiatal lányok és legények, szülői felügyelet nélkül, késő este járjanak több km- es úton próbára és vissza. Összejövetelek alkalmával a magyar népdal felkarolása szükséges lenne, mivel a tanyai nép e vidéken, e tekintetben teljesen elmaradt, s nem szokott otthonában sem dalolni. A nép- és leventekönyvtár beszerzését csakis törvényhozás útján megteremtett alaptól lehetne megvalósítani. Kulturház létesítését is csak úgy tartom megvalósíthatónak ha erre törvényhozás útján megfelelő alapot létesítenek.

d./ A tanyai lakosság népművelésének felkarolása ma

nemzeti érdek. A tanyai nép eddigi elhanyagoltságából folyó különleges tanyai viszonyainál fogva, különleges elbánásban kell hogy részesüljön. A tanyai nép kultúr-szükségleteinek kielégítésére nagy áldozatot kell biztosítani a törvényhozás útján annál is inkább, mert befizetett adójához képest, a városi emberekhez viszonyítva, aránylag semmi előnyben nem részesült. A tanyai népművelés kérdése kizárólag a tanyai tanítók útján oldható csak meg, miért is ezek felkarolása, megbecsülése, védelme szoros összefüggésben van e kérdéssel. Amíg a tanyai tanító csak átmeneti állomásnak tartja helyét, addig eredményes munkáról szó sem lehet. Mindezek alapján - véleményem szerint - a tanyai lakosság népművelését a tanyai tanítók ügyének rendezésével egyidejűleg törvényhozás útján kell biztosítani.

e./ Népegészségügyi propaganda keretében az anya- és csecsemővédelemnek s a népbetegségek elleni küzdelemnek mindezek szervei. Ilyenek egyrészt szükségtelen voltak-nál, másrészt a tanyai viszonyok miatt megvalósíthatatlanok. Az iskolai egészségügyi kérdések azonban a hatósági orvosok gyakoribb kiküldetése útján könnyen megvalósíthatók. Dispensairek felállítása szükségtelen.

f./ Az iskolázás rendjét egyedül a szeptemberi s júniusi nagy gazdasági munkaerő zavarja, amidőn a gyermekmunka, nagymérvű igénybevétele miatt lehetetlen a beiskolázás. Éppen ezért célravezetőbb a 8 hónapos tanyai iskolai év bevezetése, amire a beiskolázási törvény módot is nyújt. "/22o/

A leírtakhoz túl sok hozzáfűznievalónk nincsen. Ujat, korszerűbbet és jobbat akartak, illetve javasoltak, mint amilyen eddig volt. Érezték, látták a megvalósítás útját. Igaz ez nem volt túlságosan nehéz, mivel a kormány

oly sokat hangoztatott kulturprogramja is hasonló volt. Pozitívumnak inkább az tekinthető, hogy amiért a javaslatban leírtakra a kormány szerint szükség volt, a világtól oly távol élő tanyai tanítóknál még nem kristályosodott ki. Rögződtek a sokat hangoztatott feladatok, de a cél még nem volt világos. A korszerű ideológia még nem itatta át teljesen a tanítók lelkét.

5. A tanyakérdés

A trianoni békeszerződés nemcsak Magyarország helyzetének gyökeres átalakulását eredményezte, hanem megváltoztatta a mezőgazdaság fejlődési feltételeit is, megbontva a gazdasági egységet, átalakítva a mezőgazdaság szerkezetét. A gazdasági élet helyreállítása elképzelhetetlen volt tudatos gazdaságpolitika jegyében fogant állami intézkedések nélkül. Erre azonban csak Bethlen miniszteri kinevezésétől kibontakozó politikai konszolidáció keretei között kerülhetett sor. A mezőgazdasági termelés alacsony színvonala a gazdaság egyéb területeinek helyzetét is meghatározta, sőt szorosan összefüggött az emberek életviszonyával. A gazdasági életben bekövetkező változás elképzelhetetlen volt a korszerű termelés alkalmazása nélkül, ehhez viszont képzettebb emberekre volt szükség.

A 20-as évek derekával a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara /továbbiakban = DTMgK/ kezdeményezésével különböző mezőgazdasági tanfolyamok szerveződtek. A Kamarán belül különböző szakosztályok alakultak, amelyek a termelői érdekek biztosítására hathatós organizálást végeztek és hivatva voltak speciális területükön a termelés fejlesztésére.

A DTMgK keretében 1927 márciusában alakították meg a tanyai szakosztályt. A szakosztály március 24-én Kecskeméten tartotta alakuló ülését. Strank kamarai alelnök megnyitója után egyhangulag megválasztották elnökül dr. Steinecker Ferenc közgazdasági egyetemi tanárt, alelnökül Nagy Pál Ferenc halasi kisgazdát, Jegyzőül Czékus Ferenc tanyai tanítót. Az elnöki előterjesztésben dr. Steinecker a tanyakérdés nagy fontosságát kiemelve, a kor ideológiájának megfelelően hangoztatta - a magyar tanya a szinmagyar népet jelenti, amely a maga függetlenségében él a tanyán. Ezt a népet teljesen elhanyagolták a háborúig, tudomást sem vettek róla. Tisztába kell lennie azzal, hogy az élet mindig nehezebb lesz, a harcban pedig az az ország győz, amely népének az anyagi és erkölcsi függetlenséget meg tudja adni.

Az ülésen többen hozzászóltak, valamennyien a tanya-világ hátrányos helyzetét ecsetelték. Különösen érdekes volt Gregus Márton kisgazda, a hódmezővásárhelyi Gazda Egyesület elnöke által előterjesztett tervzet, amelyben javasolta, hogy a tanyai tanítóknak állapítsanak meg működési pótlékot, tegyék lehetővé az iskolán kívüli népművelést, oktassák a tanyai asszonyokat betegápolásra és csecsemővédelemre. Megállapította, hogy az olvasóköri, amelyek a tanyán a kulturát terjesztik, mostoha elbánásba részesülnek. A kiadások fedezésére mulatságokat rendeznek, ezeket azonban annyi és oly sokféle adóval terhelik meg, hogy egyáltalán nem lehet eredményt elérni. /121/

Ezzel a kérdéssel országos viszonylatban is elindult az ugynevezett tanyakérdéssel való hathatós foglalkozás. Igaz, már korábban is foglalkoztak ilyen kérdésekkel -

az 1909. évi palicsi gazdanagygyűlés, majd az 1921. évi tanyakongresszus - de hathatós vizsgálata csak az ezt követő időszakra esett. Egyik országos megmozdulás a másikat követte. 1927 októberében Szentesen, 1933 márciusában Szegeden, majd 1936-ban Kiskundorozsmán tartottak tanyakongresszust. 1927 májusában Budapesten országos közigazgatási tanyai értekezletet rendeztek. /222/

Az országos megmozdulások vidéki visszhangja sem maradt el. A Marosvidék április 2- i számában Steinbacher József, Makó - bogárzói tanító, a kamarai ülésről közölt tudósítás hatására, "Meggzólal a tanya" című cikkében üdvözölte a Kecskeméten elhangzott kezdeményezéseket, ahol a makói tanyavilág problémáival is foglalkoztak. Ismertette a makói tanyai emberek között kialakult véleményeket a tanyai szakosztály alakuló ülésén elhangzottokról. Azt egy bogárzói idős tanyai ember szavaival mondatta el, aki így nyilatkozott: "Szép, szép minden szép, de az igazság az, hogy ez csak ígélet marad." Majd elmondta: A tanyavilág népe szegény igényű, nem sokat kíván. Hihetetlen az, hogy az alig valamibe kerülő, szerény kívánságai ne lennének teljesíthetők. Ezeket a kívánságokat így sorolta fel:

- Miért ne lehetne minden tanyai iskolában minden vasárnap és ünnepnap az esti órákban egy népművelési előadás.

- Miért ne lehetne minden tanyai iskolánál egy mentőszekrény. Hiszen minden tanító, ha nem is az orvosi tudományhoz a sebvérzés megállapításához, tisztításához és bekötéséhez valamit ért.

- Miért ne lehetne minden tanyai iskolánál telefon.

- Miért ne lehetne minden tanyakörzetben járlatkezelő.

- Nem kívánunk minden tanyához kövezett utat, autó-járatot, orvost, jegyzőt, postát, távirdat, de még vég-rehajtást sem, ha szerény kívánságaink teljesülnének még annak is kevesebbszer kellene kijönnie. /223/

Április 8-án a Marosvidék arról írt, hogy a tanyai gazda ki van zárva a kulturából, s mivel nincs aki felébressze benne a haladás iránti vágyat, nem is keresi a haladás utjait. A helytelen felfogás átalakításának fontosságát hangoztatva kijelenti, hogy a gyerekek kötelező elemi iskolái mellett szükség lenne a felnőttek iskolájára is. /224/

A DTMGK, érezve a tanyavilág megismerésének szükségességét, hozzálátott a tanyavilág életének a feltáráshoz. Kivánatosnak tartotta a tanyavilágra vonatkozó, minél részletesebb adatok beszerzését, hogy ezek alapján a szükségesnek mutatkozó javaslatokat és intézkedéseket megtegye. Igyekezett megismerni a tanyavilág helyzetét, adatokat gyűjtött az ut, vasut, posta, távirda, telefon, iskola stb. viszonyokra vonatkozóan. A tanyai szakosztály igyekezett a feltárt problémákat részint kormányzati, részint közigazgatási, részint társadalmi úton megoldásra juttatni, a bajokon segíteni. /225/

1927 június 1-én megjelent a 33.307/1927. III.BM. sz. magyar tanyavilág közigazgatásának megjavítására vonatkozó rendelet. Országos viszonylatban intézkedett a tanyavilág közigazgatásának korszerűsítéséről, ezen belül a tanyaközpontok kialakításáról, a posta, telefonhálózat kiépítéséről, a tanyai biztonságról, egészségügyi ellátásról, tanyai építkezésekről, tűzoltóságról valamint a kulturális munkáról. /226/ A miniszteri rendelet alapján Makón is megindult a munka. A köz-

gazgatási bizottság egy héttagu bizottságot küldött ki azzal a megbizással, hogy járja be a makói tanyavilágot, hallgassa meg a tanyaiak sérelmeit, vizsgálja meg panaszukat és azok alapján tegyen előterjesztést a tanyakérdés megoldására. A bizottság 1927 augusztus 23-án kezdte el tanyai körutját. Az első állomás a lelei utmenti iskola volt. A helyszin tanulmányozása, és az érdekeltek meghallgatása után a bizottság úgy találta, hogy a környék lakói teljesen be vannak kapcsolva a városi életbe, így elsősorban az utak építését és karbantartását tartotta szükségesnek. Fontosnak vélte az iskola telefonnal történő ellátását valamint szülésznői állás szervezését.

Az Igási iskola rozoga, dűledező épületével a vidék szembeütő pontja volt. Távolságban a várostól. A tanyavilágnak ez a része nagy hasznát látná a gazdasági és kulturális intézményeknek. Alkalmasnak találták tanyai központ megvalósítására, ami azt jelentette, hogy az igási iskolai rész ez esetben telefont, piacot, közigazgatási kirendeltséget, gazdasági kört, esetleg kulturházat és temetőt kapna.

A bizottság javaslata Bogárzónánál is az volt, hogy a vármegye tegye tanyaközponttá. Két külön kérdést is felterjesztettek. Egyik a Feketeér megnyitása, a talajviz levezetésére, a másik Bogárzónának az Igási utra való bekapcsolása.

A Békési uti iskolánál telefon vezetésére tettek javaslatot, valamint ígéretet tettek arra, hogy támogatják abban a törekvésében hogy tanyaközponttá fejlesztése megvalósuljon.

A Sztaholyák-féle iskolánál szintén szemlét tartott a bizottság. Örömmel értesültek a gazdák köralakítási akciójáról. A jelenlegi iskolát akarták erre a célra megvenni, egy hold földet ajánlva azért, hogy azon egy új iskolát építsenek. A bizottság telefon bevezetését, orvosi, szülésznői állás szervezését, járlatírás és csendőrségi pihenőhely létesítését látta szükségesnek.

A tanyavilág fejlettebb része Rákos volt, amely már akkor is központja volt a tanyai életnek. A bizottság leszögezte, hogy mindenekelőtt Rákosra fogja javasolni a tanyai központ kialakítását. Telefont, piacot, közigazgatási kirendeltséget, orvost, temetőt, csendőri pihenőt és ipartelepét kap, így ez a terület szinte községi jellegű lesz.

Látogatásuk utolsó állomáshelye Dál volt. Két kívánság hangzott el, aminek a teljesítését jogosnak is tartották. Az egyik egy új iskola építése, a másik a dáli kör megszervezése.

A tanyalátogató körut után értekezletet hívtak össze a vármegyeházán Purgly Emil főispán elnökletével. Összegezték a tanyán szerzett tapasztalatokat és megalakították a tanyai bizottságot. /227/ A tanyalátogatás során szerzett tapasztalatokat Gorcsa Péter városi főjegyző jelentésben összegezte és válaszolt arra a kérdésre, hogy a belügyminiszteri körrendelet keretein belül hogyan lehetne megoldani a tanya problémát. Egyik legfontosabb kérdésnek az utak kiépítését és karbantartását tartotta.

A közigazgatás megjavítása érdekében szervezeti változ-

tatásokat tartott szükségesnek. A város külső határát négy tanyai közigazgatási területre kell osztani. Egy-egy terület középpontjába tanyai községházat kell építeni, ezek képeznék a tanyai központokat, itt futnának össze a területek közigazgatási, kulturális, egészségügyi, gazdasági, köz- és tűzbiztonsági ügyeivel kapcsolatos intézmények. A mostani mezőőrök helyett két-két tanyai kapitányi állást kellene szervezni, akik postai küldeményeket kézbesítenének, összeírnának, adót szednének stb. A tanyai községházak egymással és a várossal telefonon volnának összekötve. Minden tanyaközpontba egy-egy szülésznői állást, a fejlettebb kerületekben orvosi állást is kell szervezni. Igen fontos és nagy szerep vár a tanyai tanítóságra, a tanyai lakosság kulturális, társadalmi, gazdasági és erkölcsi nevelés tekintetében. A tanyai tanítókat az illetményre vonatkozóan külön elbánásban kellene részesíteni. Befelezésül azt is leírta, a javaslata az, hogy az előzők megvalósításához szükséges kiadásokat nem egy évi, hanem több esztendői költségvetésbe kell megtervezni és a változtatásokat fokozatosan kell megvalósítani. /228/

A felmérések, a javaslatok elkészültek, a kivitelezés azonban akadozott, sőt 1929-ben a gazdasági válság kezdetével minden kezdeményezést megszüntettek. A város képviselőtestülete 1929 február 11-én tartott közgyűlésén még foglalkozott a rákosi és igási központokban létesítendő távbeszélő állomás kérdésével, de folytatása jó ideig nem következett. A város súlyos anyagi helyzetére hivatkozva kijelentette, hogy a 14 000 pengőt kitevő költséget nem tudja vállalni, ezért a külterületi két telefon költségeinek a viselését az állam kincstárából kérelmezi. /229/

Az 1920- as években országosan felszínre került tanyakérdés makói viszonylatban történő megoldása a gazdasági válság miatt eltolódott, sőt a többszöri felmérések alapján készült tervezetek a gazdasági válság éveiben lekerültek a napirendről. A makói tanyavilág minden kiterjedő részletes leírásával a gazdasági válság után, 1935- ben találkozunk újból. Az 557/1935 I.B.M. sz. rendelet alapján adatgyűjtést készítettek. /230/

A városi képviselőtestület 1938- ban határozta el a rákosi telefonhálózat kiépítését. Az ahhoz szükséges oszlopokat saját erejéből adományozta, a tanyai lakosok társadalmi munkában a helyszíntre ki is szállították. Az építkezés azonban fedezet hiánya miatt elmaradt. Az ezt követő években újabb határozatokat hoztak, kibővítve azal, hogy Rákoson postaügynökséget is létesítenek és onnan a Békési uti, Bogárzói, Igási, Komlói utmenti olvasókörikhöz és a Dáli iskolához telefonvonalat építtetnek. /231/ A megvalósításra nem került sor, sőt a tervek egy része évek múlva feledésbe is merült.

A tanyavilág felülvizsgálására kiküldött bizottság ülésén, 1939 január 7- én készült jegyzőkönyv egyértelműen leszögezte, hogy a tanyai közigazgatás megkönnyítése érdekében első legfontosabb teendő a rákosi tanyaközpont kiépítése, nevezetesen egy iroda és tisztviselői lakás, valamint egy egészségház melyben az orvosi rendelő nyerne elhelyezést. Ezenkívül piactér és templom építése. /232/ A képviselőtestület az 1939 április 18- án tartott ülésén elhatározta, hogy a rákosi tanyakörzetben 1800 □- öltelket vásárol a belügyminisztérium által építendő egészségház felépítéséhez. /233/ A megvalósításra azonban itt sem került sor.

6. A tanyai gazdasági olvasókörok

Az ellenforradalmi korszak népművelési politikájának megvalósítása érdekében nemcsak az elemi népiskolai oktatás feltételeinek a biztosítására, hanem a dolgozók műveltségi színvonalának az emelésére is szükség volt. Ehhez meg kellett szervezni az iskolán kívüli népművelés különböző formáit. A tanyavilág elmaradt, képzetlen lakóinak továbbképzésére a múlt század végén alakult gazda- és olvasókörok alkalmasnak bizonyultak. A tartalom és a cél részben igaz megváltozott, de a körok által biztosított volt a fórum, ahol az új eszméket és ismereteket meg lehetett szerezni.

Országos viszonylatban a gazda- és olvasókörok megszervezését a Gazdaszövetség, az agráriusok szervezete, 1900 január 8-án tartott közgyűlésén határozták el. Eleinte a gazdakörok feladatául a szakismeret terjesztését és az alkalmi érdekvédelem ellátását tüzték ki. Az 1902 szeptember 20-i közgyűlés azonban már bizonyos kollektív jellegű politikai célt is szánt nekik, azért inkább az értelmesebb birtokos parasztokat kívánták megnyerni a mozgalomnak. A végső cél azonban az agrárszocialista mozgalom ellensúlyozása lett volna. A gazda- és olvasókörok ahol meg is alakultak, ott sem tudták még a birtokos parasztokat sem összefogni. Hatásuk sem mélységben, sem tartósságban nem mérhető össze a korábbi évek népköreinek a parasztság politikai, társadalmi ismereteinek és világnézetének alakulására gyakorolt hatásával. /236/

A makói tanyavilágban az első gazdasági olvasókör 1897-ben alakult meg. A megalakult első kör működése láttán a gazdák egymás után alakították meg az olvasó-

köröket. /237/ 1906- ban a Bogárzói gazdasági olvasókör megalakulásával összesen négy működött, egészen az 1930- as évek elejéig. Ezek voltak a makói tanyavilág népművelési központjai. Tulajdonukban volt egy nagyobb helyiség, ez alkalmas volt könyvtár, olvasóterem céljaira, előadások és táncmulatságok tartására. A körök egy része a tanyai iskolák szomszédságában épült, illetve az iskola helyiségét vette igénybe. Mellettük települt le a tanyavilág ipara, a kovács, a bognár, sőt itt lakott a tanyai bába is. Könyvtárai már ekkor is jelentős mennyiségű könyvanyaggal rendelkeztek, amit a táncmulatságok bevételeiből vásároltak. 1906- ban a gazdasági olvasókörök könyvállománya a következő volt:

Békési uti olvasókor		174 kötet
Igási	" "	157 "
Rákosi	" "	160 "
Bogárzói	" "	nincs adat /238/

A gazdasági olvasókörök a tanyakérdés felvetésével ismét előtérbe kerültek és a tanyavilág valósággal nélkülözhetetlen intézményei lettek. Legtöbbször innen indult ki a tanyai lakosság helyzetének megjavítására irányuló törekvés, közigazgatási, közegészségügyi stb. kérdések felvetése. Ezek emelték fel szavukat a rossz utak megjavítása vagy újak építése érdekében. A tanyakérdés problémáit tulajdonképpen ezek a körök képviselték és tartották fel-szinen.

A gazdakörök tagjai ujságokat olvastak, előadásokat hallgattak, vetőmagvakat, rézgálicot, műtrágyát összeirhattak és közösen rendelhették meg. Ezeken kívül sok olyan kezdeményezést és munkát láttak el, amelyek nagy mértékben előmozdították a tanyai lakosság helyzetének a javítását. /239/

Rákosi olvasókör

A DTMgK a hatáskörébe tartozó gazdakörökkel és gazdasági olvasókörökkel az összeköttetést fenntartotta és tájékoztatta azokat a Kamara különböző akcióiról. Az 1927 június 1- i átiratában kéri a polgármestert, hogy tájékoztassa a makói tanyák között lévő olvasókörökről. A tájékoztatóból értesültünk arról, hogy ebben az időszakban már öt gazdasági olvasókör működött. Ezek a következők: Tótkömlői uti, Bogárzói, Igási uti, Békési uti, Rákosi uti gazdasági olvasókör. /240/ A Makói Gazdasági Egyesület 1927. évi működéséről készült titkári jelentésből igen sok adatot ismerhetünk meg az olvasókörökre vonatkozóan. A Békési utféli gazdasági olvasókörnek 1927- ben 93 tagja volt. Könyvtárában 356 kötet könyv, ebből 203 gazdasági, 153 darab szépirodalmi. A földművelésügyi miniszter 54 kötet gazdasági irányú könyvet adományozott, azonkívül 288 pengő értékben megrendelték Gárdonyi Géza összes munkáit. A gazdasági felszerelésük is gyarapodott, vásároltak egy hagymaszortírozó rostát. Gázlámpákkal szerelték fel a kör helyiségeit. Hat bálát rendeztek és néhány gazdasági irányú megbeszélést, elsősorban a szarvasmarhatenyésztésről. Különböző gazdasági vonatkozású előadások rendezését is tervezték.

Az Igási uti olvasókörnek 24 alapító és 42 pártolótagja volt. A várostól könyvtára fejlesztésére 100 pengőt kapott. Az 1927. évben könyvvásárlásra 150 pengőt fordítottak, valamint ugyanennyit a megrongálódott könyvek bekötésére. A ház egyik kisebb helyiségét átalakították orvosi rendelőnek, így lehetőség volt arra, hogy dr Tálas Mátyás királyhegyesi orvos a hét meghatározott napján orvosi kezelésbe részesítse a környék betegeit.

Hetenként kétszer vasárnap és csütörtökön tartottak

összejövetelt, amikor a tagok a gazdasági vonatkozású problémákat egymással megbeszélték. Gazdasági előadásokat - megfelelő előadó hiányában - nem tudtak szervezni.

A Komlósi uti gazdasági olvasókör könyvtári állománya 1927- re, a több új bevásárlással 481 darabra emelkedett. A kör igen látogatott volt. Több bál és népművelési előadást rendeztek. Gazdasági témájú előadásokat, előadó hiányában itt sem tudtak szervezni.

A Bogárzói olvasókör tagjai vasárnap, kedden és csütörtökön tartottak összejöveteleket, ahol a környék lakói közül igen szép számban megjelentek. A körnek 145 kötet könyve volt, a várostól kapott pénzen 1927- ben 100 kötet könyvet vásároltak. A háziipar körében tartozó gépekkel is rendelkeztek, amelyeket a tagok használhattak. /241/

A kormány a tanyai lakosság szervezatlensége miatt különös fontosságot tulajdonított a gazdaköröknek. Az 1927. évi június 1- én kelt 33.307/1927. III. BM. sz. rendeletében működésükkel kapcsolatban a következőket írta: "A helyes irányban működő tanyai gazdaköröknek nem csak az a hivatásuk, hogy tagjaik gazdasági érdekeit előmozdítsa, hanem az a magasabb közérdek szolgálata is, hogy a tanyai lakosság a kulturális haladás magvaul szolgáljon, valamint az is, hogy szervezetében bevonja azokat, akiket a nemzetbontó elemek igyekeznek a maguk kárhozatos eszméinek a szolgálatába tömöríteni. E magasabb nemzeti és szociálpolitika tevékenységüknek az előmozdítására a helyi önkormányzatnak a tanyai gazdakörök alakulását és művelődését még anyagi áron is támogatni kell." /242/. A rendeletben leírtak megegyeztek a kormány programjával, a gazdasági nehézségek miatt azonban tul-

zott anyagi támogatásban nem részesítették a meglévő gazdaköröket. A mindenkori kormány a termelés fejlesztése és a politikai nevelés érdekében központilag megfelelő irodalmat biztosított a köröknek. Természetesen a saját erőből történő vásárlásoknál is ezek a szempontok érvényesültek. A körök könyvállománya fejlesztésének a gazdasági nehézségek gátat vetettek. Az állományok lerongyolódtak. Komolyabb változás csak a gazdasági válság éveit követően következett.

Csanád megye főispánja 1936-ban értesítette Makó város polgármesterét, hogy a földművelésügyi miniszter 42 kötetből álló, a legújabb kutatási eredményeket is tartalmazó, kizárólag mezőgazdasági témába vágó sorozatokat térítésmentesen bocsájt a gazdasági körök rendelkezésére. Ezek szétszórása a főispán hatáskörébe tartozott. A polgármester javaslatára egy-egy sorozatot kapott a Gazdasági Egyesület és a négy tanyai olvasóköri. /243/

A világpolitikában bekövetkező változás miatt a fasiszta hódító politika fokozatosan éreztette hatását a magyar államvezetésben. A revizionista eredmények következményeként, állambiztonsági okok miatt különböző fasiszta jellegű intézkedésekre kényszerült a kormány. Ezek közé tartozott az országban lévő valamennyi társadalmi szervezet felülvizsgálata és fokozott ellenőrzése. Csanád megye alispánja, hivatkozással a belügyminiszter 181 000/1937. VII. sz. rendeletére, utasította Makó város polgármesterét, hogy 60 napon belül részletes jelentést terjesszen elő a városban működő társadalmi egyesületekről. /244/ A tanyai olvasóköri helyzete az ezt követő időszakban sem változott meg, mivel ezek a kormány politikájához közel állottak, sőt a zsi-

dó törvény sem érintette őket.

A tanyai olvasókörök segélyezését, saját kérelmükre, a képviselőtestület évente egy-egy alkalommal megszavazta. A segélyről a körök részletes elszámolással tartoztak. Az évi segély összege 20 P volt, 1943- ra 40 P- re emelkedett. A tanyai olvasókörök száma 1942- ben hat volt:

1. Békési uti gazdasági olvasókör
2. Igási --"
3. Rákosi --"
4. Bogárzói - "-
5. Komlói --"
6. Békési uti közművelődési könyvtár /245/

Az olvasóköröket a felszabadulás után 1949- ben számolták föl. /246/ Hagyományos kulturális tevékenységük azonban csak fokozatosan szűnt meg. Tevékenységüket, valamint ingatlanukat Défosz vette át.

6. A világháboru időszaka

A második világháboru éveiben a csaknem két évtizedes stagnálást - a növekvő háborus készülődések hatására - némi fellendülés váltotta fel. Fokozatosan megszüntette a munkanélküliséget, de a dolgozók szociális helyzetén, megélhetési nehézségein a fokozatosan csökkenő értékű keresettel nem változhattatta, még kevésbé szüntethette meg. Ilyen és ehhez hasonló jelenségek Makón is tapasztalhatók voltak. Ahol a politikai struktúra a korábbi évekhez viszonyítva nem mutatott lényeges változást, csupán a nyilas csoportoknak a szaporodása volt megfigyelhető az 1938-39- es években.

A város politikai vezetői éberren örködték, hogy ezek a

szélsőséges csoportosulások nehogy hatást gyakoroljanak a tanári testületek tagjaira, de különösen a tanuló ifjuságra. Csanád megye tanfelügyelője 1938 május 20-án kelt 12.I./1938. elnöki számú bizalmas rendeletével utasította valamennyi elemi iskola igazgatóját a tanuló ifjuság és tanítói fokozottabb nemzetvédelmi ellenőrzésére, és jelentést kért, hogy a tanítói testület tagjai, valamint a tanulók és azok szülei közül toboroztak-e tagokat ezek a szélsőséges /kommunista, szoc.dem., nyilas, horogkeresztes/ politikai szervezetek. A külterületi iskolák igazgatója május 31-től június 30-ig három jelentést készített, amelyekben kiemelte, hogy a makói tanyák között szélsőséges politikai szervezkedés nincsen, az engedélyezett Kisgazda Párt tevékenysége is csak egyes tanyarészekre szorítkozik, de az az Egyesült Pártra nézve számottevő hátrányt nem jelent.^{/247/}

Ennek az időszaknak nemcsak a politikai és gazdasági változásait figyelhetjük meg. A közoktatás területén is voltak próbálkozások a meglévő iskolarendszer megváltoztatására. A hatosztályos népiskola elhanyagoltsága ellenére is sokan szorgalmazták - még Klebersberg minisztersége alatt - a nyolcosztályos népiskola bevezetését. A gazdasági válság azonban több mint egy évtizedig megakadályozta a törvény megszületését. Nagyobb városokban már az 1937/38-as tanévben találkozhatunk nyolcosztályos elemi iskolával, de ez országos viszonylatban nem jellemző, igen kis százalék.

A nyolcosztályos iskolázásról és az iskolázási tankötelezettségről szóló törvényjavaslatot Hóman Bálint, közoktatásügyi miniszter 1940 május 7-én terjesztette az országgyűlés elé. Az elfogadott XX. tc. az iskoláztatá-

si kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról 1941 szeptember 1- től lépett életbe. /248/ A népiskolát és szervezetét fokozatosan nyolcosztályu iskolává kívánta fejleszteni. A törvényben leírtak megvalósításának a háborus események azonban gátat vetettek. Intézkedések történtek, de a konkrét realizálás elmaradt. Csanád vm. tanfelügyelője 1940 augusztus 21- én 1755/1940. tf. sz. alatt valamennyi elemi iskola igazgatóját utasította, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium f. év augusztus 13- án kelt és a Néptanítók Lapjában augusztus 15- én megjelent 171 005/1940 V.ü.o.sz. rendeletében közölt nyolcosztályu népiskolára vonatkozó átmeneti intézkedéseket azonnal tegye meg. /249/ Az utasítás hatására a tanyai iskoláknál is történtek intézkedések, mivel az 1941/42- es tanévben a bogárzói iskolánál találkoztunk 7.osztályos tanulókkal, de emellett ekkor még 12 fő ismétlőiskolás tanuló is volt. /250/ A többi iskolánál a háborus készülődések a törvényben elrendeltek létrejöttét megakadályozták. Ebben az időszakban az ország már egészen más gondokkal küzdött, mint hogy az iskolarendszeren változtatást eszközöljön, de ha az elrendelt szempontok meg is valósultak volna az átalakulás akkor is csupán a tan kötelezettség meghosszabbítását, valamint a szegényes népiskolai anyag bővítését eredményezte volna, de nem jött volna létre változás az iskarendszer alapvetően antidemokratikus jellegében.

A Horthy-korszaknak erre az időszakra a második világháboru előkészületeinek minden területen történő jelentkezése volt jellemző. Egyre gyakoribbá váltak a katonai behívások, amelyek következtében az oktatás területén komoly problémák jelentkeztek. Egyre többször kellett a katonának bevonult férfi tanerőket he-

lyettesíteni. Az amugy is magas osztálylétszám mellett ez fokozott gondot jelentett. Megkezdődött a lakosság-
nak a háboru időszakára történő felkészítése, légoltal-
mi oktatások szervezésével. Tanyai viszonylatban ezek-
nek legtöbbször az iskola volt a színhelye. Mindezek-
kel párhuzamosan rendszeres volt a leventék képzése is.
A Klebersberg kultuszminisztersége alatt oly nagy je-
lentőséggel bíró iskolai oktatás fontossága egyre in-
kább háttérbe szorult. A háboruba történő bekapcsoló-
dással már csak a hatalmi törekvéseknek volt fontossága.

V. A TANYAI ISKOLÁK A FELSZABADULÁSTÓL AZ ÁLLAMOSÍTÁSIG

1. A makói Közoktatási Bizottság létrejötte és működése

A II. Ukrán Front egyes előrevetett osztagai szeptember utolsó napjaiban, délkeleti irányból, a Maros folyó mentén előretörttek, átlépték a román-magyar határt, kiverték a német-magyar csapatokat több határmenti faluból, majd 1944 szeptember 26- ra virradóan felszabadították Makót, az első magyar várost. A Szovjet Hadsereg parancsnoksága nyomban felhívást intézett a felszabadított területek lakosságához: "Magyarok! Semmi okotok nincsen a félelemre! A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német-fasiszta iga alól. Polgárok! A Vörös Hadsereg parancsnoksága felszólít benneteket, hogy őrizzétek meg nyugalmatokat, tartsatok rendet és teljesítsétek pontosan a szovjet katonai hatóságok által a háborús viszonyok figyelembevételével kibocsájtott rendelkezéseket." /251/

A felszabadított város lakossága csakhamar megbizonyosodott a felhívás szavainak igazáról. Makó szovjet városparancsnoksága azonnal összehívta a helyi hatóságok képviselőit, hogy felhívja őket a közigazgatás megszervezésére. Szeptember 27- én Könyves Kolonics József, Kossuth-párti ügyvéd vezetésével a Szovjet Katonai Parancsnokságon több makói baloldali képviselő megjelent, hogy a közigazgatás, valamint a gazdasági- és társadalmi élet megindításáról tárgyaljanak. A megbeszélés eredményeként alakult meg az öt tagú Polgári Városparancsnokság, Könyves Kolonics József elnökletével. Az élet megindítása érdekében azonnal munkához láttak.

Az volt a céljuk, hogy a városi közigazgatást és a lakosság életkörülményeit, a lehetőségekhez mérten, minél előbb normalizálják. A helyi nyomdáknak visszamenőleges dátummal - 1944. szeptember 26. - plakátokat nyomtattak, felhíva a lakosságot a munka minden téren való felvételére. Elrendelték, hogy az összes gyógyszertárak a szokásos időben és rendtartással megnyiljanak. Az iskolákban a tanítás folytatódjon. Az összes felekezetek templomaiban az istentiszteleteket szabadon tarthatják. A város külterületén a mezőgazdasági munka zavartalanul folytatható és folytatandó. /252/

A katonai helyzet azonban nem alakult mindjárt a legkedvezőbbben. A hirtelen előretörő szovjet csapatok nagyobb létszámu ellenséges erővel találták szembe magukat, az utánpótlás bevásására kénytelenek voltak megállni, így Makónál kb. 2 hétig állóharcok folytak. Az iskolai épületek jórészt katonai célokra vették igénybe, így a tanítás csak kis késéssel kezdődhetett el.

1944 október 11-én szabadult fel Szeged, ezt követően a makói iskolákban elhelyezett alakulatok néhány napon belül elhagyták a várost, csak azokat nem üritették ki, amelyeket katonai kórház céljára használtak. A háboru zaja fokozatosan eltávolodott a várostól.

1944 október 16-án Kiss Ernő városparancsnok és Igaz Lajos rendőrkapitány nevével Felhívás jelent meg, amelyben többek között ezeket olvashatjuk: "A helyi szovjet katonai parancsnokság legmesszebb menő kívánsága és támogatása alapján közhírré tesszük, hogy az összes makói iskolában a tanítás október 19-én csütörtökön megkezdődik." A továbbiakban tájékoztatták az érdekelteket,

hogy a katonaság által elfoglalt iskolák tanulói melyik iskolában fogják tanulmányaikat folytatni. /253/

Makón a rövid ideig tartó harcok a közoktatás helyzetének igen kedvező alakulását eredményezték. Az iskolákban majdnem a felszabadítás napjáig folyt a tanítás, mindaddig, amíg a kiürítési rendelet a katonaköteles férfiakat, így a tanerők egy részét is, a város elhagyására nem kényszerítette. Az oktatás körülbelül három hétig szünetelt, mivel a Felhívásra legtöbb iskolában október 19-én megindult a tanítás, ez alól csupán a tanyai iskolák voltak kivételek, elsősorban tanítóhiány miatt.

Makón, az első felszabadult városban, megyeszékhelyen a közigazgatás megszervezése igen rendhagyó módon történt. A Polgári Városparancsnokság a közoktatás megszervezésére és irányítására megalakította a Közoktatásügyi Bizottságot, az első magyar demokratikus művelődésigazgatási szervezetet, mely teljes jogkörrel ellátta a volt Tankerületi Főigazgatóság és a megyei Tanfelügyelőség igazgatási teendőit, a politikai és társadalmi átalakulásnak megfelelő demokratikus tartalommal. /254/

A Közoktatásügyi Bizottság alakuló ülését 1944 október 19-én tartotta a gimnázium irodájában, ahol a szakképviselőket részéről jelen voltak: Buday Géza tankerületi főigazgató, Broda Béla ny. polgári iskolai igazgató, Maros István ny. gimnáziumi tanár, Mágori Sámuel ny. népiskolai igazgató, Dr. Tarnay László gimnáziumi igazgató, Lélek Péter kereskedelmi iskolai tanár, dr. Erdei János polgári iskolai igazgató, Csaba László és Miski István népiskolai igazgatók, az iskolafenntartók képviselőjében Dr. Csepreghy Imre pápai prelátus és Szabó József református elnök-lelkész, Pusztai Sebestyén vá-

rosi számvevőségi tanácsos, valamint a városparancsnokság képviselőjében dr. Könyves Kolonics József városparancsnok, Szabó József és Szücs Pál városparancsnoksági bizottsági tagok.

Broda Béla felvázolta a bizottság létrehozásának szükségességét és feladatát: "bizonyos vonatkozásokban átmenetileg a felettes hatóságok szerepét tölti be, gyakorolja a felügyeletet és irányítja az iskolák szellemi és anyagi életét." Az ülés résztvevői elnökké egyhangulag Buday Géza ny. tankerületi főigazgatót, alelnökké Broda Béla ny. polgári iskolai igazgatót, jegyzővé Miski István külterületi népiskolai igazgatót választották meg. Ezt követően az egyes iskolák képviselői részletesen tájékoztatták a bizottságot az iskolákban történekről. A város belterületén lévő iskolákban a tanítás zavartalanul megindult és azóta is folyamatos. A külterületi iskolák állapotát Miski István külterületi népiskolai igazgató ismertette: "A 16 tanyai iskola közül jelenleg csak 5 iskolánál van tanító, míg 11 tanyai iskolánál áthelyezés és üresedés folytán nincs. Egyes iskolák részben használhatatlan állapotban vannak, részben nagyobb takarításra és javításra szorulnak. A beiskolázás ezek miatt sok nehézséggel jár." Az elnök utasította a tanyai iskolák igazgatóját keresse annak lehetőségét, hogy az összes tanyai iskolát meglátogassa és egyben a helyzethez mért intézkedéseket tegyen az iskolai munka megindulására. /255/

A Közoktatásügyi Bizottság megalakulásával megkezdődött a város közoktatásának a szervezése és irányítása. Buday Géza elnök a tanfelügyelői hivatal vezetésével Sági Istvánt bizta meg. A makói Közoktatásügyi Bizottság 1944x

november 11- én hivatalosan felkereste Sági István nyugalmazott állami népiskolai igazgatót, megyei népművelési titkárt, hogy a vezető nélkül álló Csanád megyei Tanfelügyelői Hivatal vezetését ideiglenesen vegye át és működését folytassa addig, míg a törvényes felettes hatósággal a kapcsolat létre nem jön. /256/ Utasította, szólítson fel minden iskolát jelentéstételre, s azután szálljon ki azokra a helyekre, ahol a tanítás megindulásának akadályai vannak s iparkodják a nehézségeket megszüntetni. A Csanád vármegyei Tanfelügyelőség november 15- től ismét megkezdte működését. /257/ Sági István rövidesen jelentésben számolt be, közvetlen felettesének a Közoktatásügyi Bizottságnak, az iskolai élet megindulásáról és az előttük álló feladatokról. Leírta, hogy a makói állami és felekezeti iskolákban a tanítás október 19- ével megkezdődött s minden zökkenő nélkül folytatódott. Problémaként felvetette, hogy egyes tan kötelesekora tanuló szüleinek az a ferde álláspontja, mely szerint a mai iskolabajárás nem kötelező, csak az önként vállalkozók járnak iskolába. "Eme ferde és a jövőre kiható felfogásnak gátat veendő - írta - megkerestem a polgármester urat a régi iskoláztatási törvények érvényre emelése iránt." Választ várt arra a kérdésre, hogy az összes tanterem rendbehozatala után a tanítás a Tanterv és "tasítás által előírt mederben vagy pedig a Közoktatásügyi Bizottság szükségrendelete szerint történjen. Jelentésében javasolta a korlátozott tanítási idő fenntartását addig, amíg az egyes iskolák fűtőanyaggal nincsenek ellátva. Kérte, hogy a tanítói feladatok nyugodt, zavartalan ellátása érdekében a tanítói családok sorbanállás nélkül kaphassák meg a hatósági kiutalás útján beszerezhető anyagokat: cipő beszerzés, talpalás és fejelés, só, paprika kiutalás, örlési engedély stb. /258/

1944 október 11-én Szeged is felszabadult. Itt is elkezdődött a közigazgatás demokratikus átszervezése. Az iskolai oktatás beindításával kapcsolatos teendők ellátására és a közoktatás irányítására a Szegedi Tankerületi Főigazgatóság élére kinevezték dr. Becker Vendelt megbízott tankerületi főigazgatónak. 1944 november 10-én a főigazgató körlevelet bocsájtott ki, a már felszabadított területen működő iskolákhoz szólva, hogy vegyék tudomásul kinevezését és kérte a címzetteket, hogy támogassák munkájában. /259/

A háboru okozta nehézségek miatt a két felszabadult város december elejéig nem tudta egymással fevenni a kapcsolatot. A makói Közoktatásügyi Bizottság az iskolák működését és az oktatási teendők legfelsőbb szinten történő irányítását 1944 december 1-ig egész Csanád megye területére kiterjesztett hatáskörrel, önállóan intézte. A Szegedi Tankerületi Főigazgatóság működéséről, valamint a szegedi iskolai oktatás megkezdése előtti értekezletről csak december elején értesült, akkor is közvetítő által. A kiküldött körlevélhez csatolták a Szegeden, 1944 október 31-én az oktatás szempontjait meghatározó értekezletről készült jegyzőkönyvet, melyből megismerhetjük Vass Zoltán politikai küldött felszólalását, amelyben elmondta, hogy a tanítást a megszokott keretek között kell tovább folytatni, a régi tankönyvekből. Minden tantárgy keretén belül, a lehetőségek szerint ki kell domborítani a demokratikus világnézeti eszméket. /260/

A Közoktatásügyi Bizottság az 1944 december 2-i ülésén foglalkozott a főigazgató átiratával. Felkérte Buday Géza elnököt, hogy rövid helyzetjelentésben tájékoztassa a főigazgatót a makói közoktatás helyzetéről. Az ülésen más fontos oktatásügyi kérdéssel kapcsolatban is hoz-

tak határozatot. Többek között elfogadták Miski igazgató jelentését a tanyai iskolák helyzetéről. /261/

Buday Géza december 5-én kelt helyzetjelentésében röviden ismertette a makói közoktatás helyzetét. Leírta, hogy a makói Közoktatási Bizottság Makó Város és Arad-Csongrád-Torontál k.e.e. vármegyék iskolaügyének intézésére alakult meg. Makón minden iskolában zavartalanul folyik a tanítás, a tanyai iskolákban is kezd megindulni az élet. Sági István nyugalmazott népiskolai igazgatót ideiglenesen megbízták a megyei tanfelügyelőség vezetésével. A bizottság eddigi munkájának megismertetésére, a gyűléseken készült jegyzőkönyveket a jelentés mellékleteként megküldte a főigazgatónak és kérte jóváhagyó tudomásulvételét. Befejezésül reményét fejezte ki, hogy a közeljövőben az iskolák felettes hatóságaival érintkezésbe kerülnek és megkapják az elvégzendőkre vonatkozó utasításokat. /262/

A Tankerületi Főigazgatósággal létrejött kapcsolat hatására a Közoktatásügyi Bizottság hatásköre és hatósági jogköre fokozatosan csökkent, majd helyi intézkedési és szervezési feladatok ellátására szűkült le.

A Vörös Hadsereg előrenyomulásával, az ország folyamatos felszabadításával párhuzamosan létrejöttek a demokratikus államhatalom és államigazgatás helyi és központi szervei. Az új rendelkezések azonban csak lassan jutottak el a felszabadult területek újjáalakult szerveihez. Sok esetben kettős intézkedés is született, Ezzel hozzájárult^k a bizalmatlanság kialakulásához. Egyre inkább szükségessé vált a jogkörök és hatáskörök rendezése, a feladatok pontosítása.

A Közoktatásügyi Bizottság először az 1945 február 6-án tartott ülésén foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy szükség van-e még a bizottság további munkájára. "A Közoktatásügyi Bizottság ugyanis olyan időben alakult meg, amikor az iskolák még nem nyerhettek kapcsolatot törvényes felettes hatóságokkal s így szükségessé mutatkozott egy olyan szervezetnek, mely átmenetileg a felettes hatóságok intézkedési, vezetési jogát gyakorolja s elsősorban megindítsa a város és vármegye iskoláinak munkásságát." Attól kezdődően, amikor a szegedi Tankerületi Főigazgatóság felvette tankerületével a kapcsolatot a Közoktatási Bizottság működése feleslegesnek látszott, különösen abban, hogy intézkedési jogot gyakoroljon. A bizottság egyes tagjainak más volt a véleménye, szerintük még szükség volt a bizottság munkájára, mivel a korlátozott közlekedési lehetőségek miatt nincs meg a feltétele annak, hogy a Főigazgatóság adott esetekben gyorsan tudjon intézkedni. /263/ Becker Vendel válaszában úgy nyilatkozott, hogy "a Bizottság további működését, főleg a közérdekű és anyagi természetű ügyekben szükségesnek és helyénvalónak tartom. Ugyancsak nélkülözhetetlen a Bizottság munkássága a tanerők személyi ügyeinek intézésénél és az ideiglenes beosztásoknál is. Ezért a makói tanfelügyelői hivatal vezetőjét egyidejűleg utasítottam arra, hogy további működésében a Közoktatásügyi Bizottsággal mindenben egyetértéssel járjon el." /264/

Az Ideiglenes Kormány első oktatási intézkedései közé tartozott a tanügyigazgatás szerveinek az újjászervezése. Az átszervezés során a VKM 56 000 /1945.II.10./ sz. rendelete szerint megmaradtak a tankerületi főigazgatóságok és tanfelügyelőségek. A Csanád vármegyei tanü-

gyi szervek megerősítésével és átszervezésével a Közoktatásügyi Bizottság működése egyre jobban leszűkült. Egy ideig még bekapcsolódott az átszervezésbe. 1945. április 18-án Sági Istvánt felmentette megbízása alól és helyette dr. Hencz Aurélt bízta meg a tanfelügyelői hivatal vezetésével. /265/ Az új tanfelügyelő hivatalának átvételekor valamennyi oktatási intézménynek megküldte állásfoglalását, amely nemcsak irányelveket adott a nevelőknek, hanem megismertette velük az ország közoktatási helyzetét és gondjait. /266/

A Közoktatásügyi Bizottság utolsó ülését 1945. május 30-án tartotta, ahol az egyes iskolákban folyó oktató munkáról készült jelentéseket tárgyalták meg. /267/

Működésére vonatkozóan egyéb levéltári dokumentumot nem találtunk, valószínű az, hogy tovább nem is funkcionált.

2. A háboru utáni állapotok a tanyai iskoláknál

A Közoktatási Bizottságnak a tanyai iskolák meglátogatására vonatkozó utasítása a közlekedés biztonságának hiánya miatt nehezen valósult. Miski István igazgató csak november 20-án tudta az iskolákra vonatkozó jelentését a bizottság elé terjeszteni. "Iskoláim közül csak 6 iskolában indult meg a tanítás, míg 7 tanyai iskolában tanítóhiány miatt /bevonulás és áthelyezés miatt/ szünetelt, 3 iskola pedig tűzérési halálatok következtében olyan állapotban van, hogy alapos javítás nélkül ott tanítani nem lehet. A legtöbb iskolánál olyan nagy az ablakhiány, hogy annak pótlásáig a tanítói lakás egy-egy részét kell igénybe venni tanítás céljára. A beiskolázás igen hiányos, mert a szülők egyrészt az igen sürgős mezeli munkák miatt nem nélkülözhetik gazdaságukban gyer-

mekeiket, másrészt félnek, hogy a határ minden részén még szerte szét heverő lőszeres esetleg veszélyeztetik gyermekeik testi épségét. Ugyancsak nagy akadálya a beiskolázásnak a tüzelőhiány. A város, mint iskolafenntartó jelen viszonyok mellett nem tudja biztosítani a téli tüzelőt, és egyelőre csak azokká¹a tanulókkal foglalkozunk, akiknek szülei biztosítják egy-egy gyerekre eső, morzsoltcsutkából és csutkaszárból álló kevés tüzelőmennyiséget. Ezzel azt akarjuk elérni, hogy ez serkentőleg hasson a többi szülőre. Hiszen, hogy ilyen módon majd a tüzelőt biztosítani tudjuk.

A javítások és üvegezések sürgős elvégzése, ill. elvégzetése jelenleg Makó város mérnöki hivatalának intézkedése alatt áll.

Addig is, míg a katonai bevonulás miatti tanítóhiány megszűnik, azok leszerelésével és visszaszivárgásával, ezen iskolák tanulóit a hozzájuk legközelebb eső és már működő tanyai iskolákhoz igyekszünk irányítani. Pl. a Hatrongyosi és Békési uti iskolák tanulói járhatnak a Sűrűtanyai, illetőleg a Csókási iskolához. Az Igásugari iskola tanulói a Járandószéli-tanyai iskolához, a Komlósi uti belső iskolától a Komlósi-uti külső iskolához, a Rákostanyaszéli iskola tanulói járhatnak a Járandószéli, Dáli és Rákosi iskolába. Az Igási iskolához lejárhat heti 3 napra a Csókási iskola tanítója. A Bogárzói iskolát elvállalta az ott működő tanyai lelkész. Be kellene helyettesíteni a Papháti, Lelei-uti és a Mezőhegyesi-uti tanító állását, esetleg Makón tartózkodó IV-V. éves tanítónővendékekkel, ha nem tudnának kapni okl. férfitanerőt, vagy olyan férfitanítót kik Makón rekedtek.

Megjegyzem, hogy a szünetelő tanyai iskolák tanulói nagy-

részét a szülők elhelyezték Makó belterületén lakó nagyszülőknél /rokonoknál/ és, hogy azok ott akadálytalanul jár hassanak iskolába.

A jelenlegi igen nehéz tanyai viszonyok miatt /beszerzés, közlekedés, biztonság/ két magánosan lakó tanítónő helyzetét tarthatatlannak látom. Ideiglenes belterületi beosztásukat szükségesnek tartanám." /268/

Az oktatás a tanyai iskoláknál sokkal lassabban és fokozatosabban indult meg, mint a város iskoláiban. November végére legtöbb iskolánál tudtak olyan körülményeket biztosítani, hogy elkezdődhetett a tanítás, ez különösen az ott élő, nehéz körülmények között dolgozó tanítók határt nem ismerő munkájának, valamint a szülők áldozatvállalásának volt köszönhető. A makói tanyai népsaját adakozásával biztosította az iskolák zavartalan működését. /269/

Az iskolai munka a nevelők minden erőfeszítése ellenére sem volt zavartalan. A tanítást az iskolában csak az emberfeletti nehézségek leküzdése árán lehetett elkezdni. A háború után a tanyai iskolák a korábbiakhoz hasonlítva is rosszabb helyzetbe kerültek. Az iskolák épületei és felszerelése a harci események során súlyos károkat szenvedtek. Legnagyobb gondot a betört, ablaküvegek, a tanítóhiány és a tüzelőanyag jelentett. Az ablaküvegek pótlása az anyaghiány miatt nehezen volt megoldható, több iskolában a tanító lakását használták oktatási célra. Tanítóhiány és nagyobb foku épületkár miatt a hatrongyosi, a rákosi és a komlósi uti belső iskolában az 1944/45-ös tanévben nem tudták elkezdni a tanítást. /270/

A meginduló iskolákba sem jártak maradéktalanul a tan-

köteles gyerekek. Legtöbb helyen anyagi okok is gátolták a rendszeres iskolába járást, mivel nem volt megfelelő téli ruházat vagy alkalmas lábbeli, amit súlyosbított az iskolák fűtetlensége. A nagyobb hideg beálltával kénytelen^{ek} voltak az iskolák hosszabb-rövidebb időre beszüntetni a tanítást. A tél végére azonban megoldódtak a problémák, a tanítás az említett három iskola kivételével mindenhol folytatódott. Minden remény meg volt arra, hogy a meghosszabbított tanév végéig a kényszerű iskolaszünet miatt bekövetkezett lemaradás^{*} jórészt pótolni tudják. Az évváró vizsgákat minden tanyai iskolánál július első felében tartották meg. /271/

Az iskolák helyreállítását a nyári szünet alatt sem hagyták abba. A polgármester 14 450/1945 sz. utasítására az iskolaépületeket megvizsgálták. A városi mérnök felmérte az elvégzendő legszükségesebb javításokat. Az általa készített jelentésből megtudjuk, hogy az iskolák a harcok alatt súlyosan megrongálódtak. Általában a tetőkkel, a kerítésekkel volt a legtöbb probléma, több ablaküveg hetört, de a máladozó vakolatok pótlására és az épületek külső és belső meszelésére is szükség volt. /272/

A polgármester a 17 024/1945 sz. alatt közölte a tanfelügyelőséggel, hogy a tanítás megkezdése előtt feltétlenül szükséges meszelési és takarítási munkálatokat az iskolai gondnokság a dologi kiadásokra biztosított ellátmány terhére végeztesse el. A szükséges üvegezés pótlások üveghiány miatt a jelenben nem végezhetők el, amint üveg anyag rendelkezésre áll elvégzik. /273/ A meszelési és a takarítási munkákat a szülők segítségével 1945 október 25-ig elvégezték, a szükséges javításokat azonban anyagi fedezet hiánya miatt nem tudták elvégezni. Az igásugari iskolánál egyetlen ép ablakszem se volt, ezért kérték, hogy a DMKE épületének belső ablakaiból

kiszedhető üvegtáblák kölcsönadásával oldják meg ideiglenesen a problémát. /274/

Tüzelőanyag hiánya miatt az 1945/46- os tanévben több iskola tanításánál korlátozásokat kellett bevezetni, sőt néhány iskolánál be is kellett szüntetni. Több helyen a hét egy-két napjára történő csökkentésével sikerült a tanulás folyamatosságát biztosítani. Így az iskoláknál igen különböző volt azoknak a napoknak a száma, amit kényszerszünettel töltöttek el:

Lelei uti iskola	tüzelőhiány	1946. I. 3-III. 3.
Papháti "	tanítóhiány	5 hónap
Igás ugari "	tanterem és tüzelőhiány	60 nap
Igási "		nem szünetelt
Hatrongyosi "	tüzelőhiány	21 nap
Békési uti "	"	30 nap
Csókási "	"	21 nap
Sűrűtanyai "	"	23 nap
Bogárzói "	"	36 nap
Komlósi-külső "	"	27 nap
Komlósi-belső "	"	46 nap
Mezőhegyesi uti "	"	75 nap
Rákosi "	"	78 nap
Rákostatyaszéli "	"	76 nap
Dáli "	"	5 hónap
Járandószéli "	"	96 nap /275/

A népiskolák háborús kárainak helyreállítására a válás- és közoktatásügyi miniszter az iskolafenntartókat államsegélybe részesítette. Emellett azonban az is kívánatos volt, hogy a fenntartók is vállaljanak nagyobb összegű helyi hozzájárulást. A lakosok áldozatkészességét minden esetben igénybe kell venni. Az volt a cél,

hogy a háborus pusztítások nyomait minél előbb eltüntessék a rendelkezésre álló anyagi lehetőségek határain belül. /276/ A segítség és az összefogás eredményezte, hogy az 1946. év nyarán nagyobb javításokat eszközölték a tanyai iskolák épületein. /277/

A legnagyobb igyekezet és tenniakarás mellett is eltelt egy pár év, mikorra arról számolhatóak be, hogy az ablakok üvegezésével elkészültek, megszüntették a tanítóhiányt, kijavították a háboru okozta károkat. Az iskolák rossz állaga miatt azonban ez csak ideiglenes volt, mivel elegendőnek bizonyult egy nyári vihar ahhoz, hogy az épületeken újabb károk jelentkezzenek. Az élet konszolidálásával azonban egyre inkább létrejöttek azok a feltételek, amelyek mellett a főhangsúlyt a demokratikus iskolarendszer kialakítására helyezhették.

3. A demokratikus iskolarendszer alapjainak lerakása

Az ország felszabadítása után a Kommunista Párt már 1945 áprilisában javasolta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, hogy "tegye meg azokat az intézkedéseket, amelyekkel a demokratikus szellemű magyar közoktatás alapjait lerakhatjuk." Ismét napirendre kerülhetett a pártnak a Tanácsköztársaság idején kidolgozott nagyszabású iskolafejlesztési programja. A minisztérium 1945 tavaszáig nem tett kezdeményező lépéseket a közoktatás demokratikus reformjainak a bevezetésére. A haladó szellemű nevelők és azok csoportjai központi irányítás nélkül maguk kezdeményeztek és tettek javaslatokat. A szegedi pedagógusok 1945 júniusában a nyolcosztályos általános, kötelező és ingyenes iskola megvalósítását javasolták. A Csanád megyei nevelők szintén a nyolcévfő-

lyamu "alapiskola" létrehozását kezdeményesték.

A köznevelés korszerűsítésének, továbbfejlesztésének tervét 1945 nyarán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elkészítette és az Országos Köznevelési Tanács kiadta "A magyar köznevelés korszerű fejlesztése" címmel. A tervezet fontosnak tartotta, hogy a demokrácia alapelvei a közoktatás minden területén érvényre jussanak. Egységes, összefüggő feladatnak tekintette a polgári demokratikus fejlődés feltételei között az oktatási intézmények fejlesztését, s így megbízható alapja lehetett egy demokratikus iskolareformnak.

A pártok többszöri sürgetésére, hogy a minisztérium intézkedjék az egységes iskolai osztályok megnyitása ügyében, 1945 augusztus elején a vallás- és közoktatásügyi miniszter a kormány elé terjesztette az általános iskola létrehozásáról szóló javaslatot. Az Ideiglenes Kormány 1945 augusztus 16-án elrendelte az általános iskola felállítását. A népiskola I-VIII. és a polgári, valamint a gimnázium I-IV. osztálya helyett "általános iskola" elnevezéssel új iskolát létesített. /278/

A rendelet megjelenését követően Csanád megye tanfelügyelője értesítette az iskolák igazgatóit, hogy a minisztérium 6650/1945 M.E. sz. illetve a vallás és közoktatásügyi miniszter 37 945. sz. rendeletével életbe léptette az új iskola típust, az általános iskolát. A miniszter akként rendelkezett, hogy a 6-14 éves gyerekek egységes oktatásának és nevelésének fokozott biztosítása érdekében az általános iskola I. és V. osztályát az 1945/46. iskolaévben mindazokon a helyeken meg kell nyitni, ahol a megnyitás személyi és tárgyi feltételei megvannak, vagy megfelelő intézkedésekkel

biztosíthatók. A 10-14 éves tanulók nevelésének és tanításának egyöntetűvé tétele érdekében a gimnázium, a polgári iskola I. osztálya helyében az általános iskola V. osztályát kivétel nélkül meg kell nyitni. /279/

A tanyai iskolák 1945/46- os tanévéről készült kimutatásból láthatjuk, hogy az iskolák 50 %- nál már ebben az évben volt nyolcadik osztály, ha igen kis létszámmal is. Hatosztályos iskola csak egy volt a Komlói uti belső, a többi iskolánál pedig hét osztály volt. A nyolcosztályos tanyai iskolai oktatás ilyen fokú kialakulása részben az 1940. XX. tc. hatására következett be, mivel már az 1941/42- es tanévben találkoztunk 7. osztályos tanulóval, de a Kormány rendelkezése is ösztönzőleg hatott a tanyai iskolákra, hogy a nyolcosztályos kötelező általános iskolát minél előbb megvalósítsák.

Az általános iskola 1945- ben az oktatási alapidokumentumok előkészítése nélkül jött létre. Tananyagát az 1945/46- os iskolaévre a régi nyolcosztályos népiskola óra- és tanterve alapján állapították meg. Az általános iskolák létesítését rendszabályozó rendelet megjelenésétől az új tanév megkezdéséig alig volt néhány hét. Ilyen rövid idő alatt nem lehetett új óratervet készíteni. Az 1. osztály tanulói az 1940- ben kiadott népiskolai tanterv alapján tanultak. Az 5. osztály részére új óra- és tantervet állapítottak meg, amely nagyrészt a polgári iskola és a gimnázium azonos osztályainak tananyagára épült és vázlatos jellegével magán viselte a rögtönzés jegyeit, a bizonytalanságot. /280/

Az oktató-nevelő munkát 1945- ben több pedagógiai, módszertani utmutatással segítették. Az Országos Köznevelési Tanács a tantárgyakhoz, azok "átértékeléséhez" és

oktatásához utmutatókat adott ki. Igyekezett meghatározni a demokratikus nevelés feladatait és annak eszmei tartalmát. Az első évben kiadott intézkedések tantervi előzménynek tekinthetők. Az általános iskola megvalósításában jelentős állomás az 1946-ban kiadott új tanterv. A tanterv szerint: "Az általános iskola feladata, hogy a tanulót egységes nemzeti műveltséghez juttassa, mindenirányu továbbnevelésre és önnevelésre képessé tegye és közösségi életünk tudatos és erkölcsös tagjává nevelje." /281/

A felszabadulás után a régi tankönyvek többségét nem lehetett használni, felfogásukban, tartalmukban, felépítésükben többnyire nem feleltek meg a demokratikus iskola, a demokratikus nevelés követelményeinek. A Válás- és Közoktatásügyi Minisztérium intézkedett a tankönyvek felülvizsgálatáról, átdolgozásával kapcsolatban is. /282/ A tankönyvek átdolgozására, újak megírására nagyon rövid idő állt rendelkezésre. A Köznevelésben 1946 április 15-én pályázat jelent meg 11 tankönyv megírására, a benyújtás határideje az év július 15-e volt. A Minisztertanács a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére 1947 április 24-én tárgyalta az állami tankönyvkiadás megszervezését, s a javaslatot elfogadta. A döntéskor a kormány abból indult ki, hogy a tankönyv az oktatásnak meghatározó jelentőségű tartalmi eleme. Az általános iskolában tömegesen tanítottak olyan nevelők, akik nem rendelkeztek a tanított szakon szükséges képesítéssel, ezért felmérhetetlen jelentőségük volt a jó tankönyveknek. /283/

A megjelent rendelkezések végrehajtását a tanyai iskoláknál is elkezdték. A tantestület tagjai havonta egyszer rendezett tantestületi ülésen értesültek a megje-

lent rendeletekről, ahol az igazgató felvázolta és meghatározta az elvégzendő feladatokat. Az 1946. évi augusztus 28- i tanévnyitó ülésen, Miski István igazgató utódja Kovács Béla javasolta a tankönyvek és füzetek egyöntetű bevezetését. Felhívta a figyelmet az új tanterv szerinti tananyagbeosztásra, valamint az órarend elkészítésére. Hangoztatta, hogy "az iskola legyen a tanyavilág oázisa és minden tekintetben példája a gyermeknek, szülőnek egyaránt." /284/

Az 1946. évi szeptember 18- i tantestületi ülés jegyzőkönyvéből az egytanerős iskola osztályainak munkarendjét és tananyagát ismerhetjük meg. Az 5-6. osztály valamint a 7-8. osztály párhuzamosan végezte a munkát. Az 5. osztályig az általános iskolai Tanterv szerint, a 6. osztálytól felfelé pedig a népiskolai anyag elvégzése volt előírva. /285/ Az igazgató a tankönyvhasználattal kapcsolatban bejelentette, hogy a 7-8. osztály továbbra is a régi tankönyveket, a 5-6. osztály pedig a belterületen bevezetett 5. osztályos általános iskolai tankönyvet használja. /286/

A tanárok amúgy is nehéz munkáját az új Tanterv bevezetése mégjobban megnehezítette, annál is inkább, mert a felsőbb osztályok tanulóinak a kezében nem volt olyan tankönyv, amire támaszkodni lehetett volna. Az új tankönyvek nagyrésze 1947 szeptemberére jelent meg, amikből kezdetben a tanyai iskolákhoz alig jutott. Magas árak miatt a megvásárlásuk is nagy terhet jelentett a szegény tanyai szülők számára. A minisztérium segített a tankönyvhiány okozta problémákon, a szegények között ingyen osztott szét tankönyveket. 1948 februárjára a tanulók 90 % teljes mértékben el volt látva tankönyvvel. /287/

4. A tanyai iskolák pedagógusai a felszabadulás után

Már 1945- ben is látható volt, hogy a régi iskolai rendszer nemcsak tartalmában, szervezetében, hanem tárgyi és személyi feltételeiben is elavult és hiányos. Az elhanyagolt tanyavilágban ez a probléma is hatványozottan jelentkezett. A kis létszámú külterületi iskolák tantestületének rossz tárgyi és anyagi körülmények között kellett ellátni az új helyzetből adódóan könnyűnek nem nevezhető oktató-nevelő munka követelményeit. A minisztérium már 1945- ben 24 622. sz. rendeletével gondoskodott anyagi helyzetük javításáról. A rendelet értelmében a tankerületi főigazgató 1945 augusztus 9- én kimutatást kért a tanfelügyelőtől, mivel az állami és nem állami tanítók részére tanyai pótlékokat kívántak rendszeresíteni. A működő tanterőről készült kimutatásból láthatjuk, hogy a tanyai tanítói állásoknak kb. a fele volt betöltve, az is elsősorban olyan tanítókkal, akik már régebb óta tanyán tanítottak. Volt köztük olyan, aki már 10-15 éve ott dolgozott. /288/ Ezek a rossz körülmények ellenére sem hagyták cserbe az iskolájukat.

A felszabadulás után a Csanádmegyei Szakszervezet elnöke rövidesen javaslatot készített a tanyai tanítók áthelyezési lehetőségének és helyzetük javítására vonatkozóan. Az áthelyezéssel kapcsolatos javaslat arra irányult, hogy egy bizonyos idő eltelté után lehetővé tegyék a tanyai tanítóknak, hogy kérhessék áthelyezésüket jobb körülményekkel rendelkező iskolába. A helyzetük javításával kapcsolatba az elnök javasolta: "Mivel pedagógiai okokból igen nagy érdek fűződik ahhoz, hogy a tanyai tanító helyét sűrűn ne változtassa, illetőleg

hogy működési helyén maradjon megbecsültebbé, kedvezőbbé, kívánatossá kell tenni azok helyzetét, akik tanyai iskolához kerülnek." Az legyen az alapelv - írta a továbbiakban - hogy minél távolabb és mennél mostohább körülmények között kénytelen élni a közösség életének az előnyeiből kirekesztett tanító, annál határozottabban segítsék és támogassák őket.

1. Rendszeresítsenek minden tanyai tanító részére számottevő tanyai működési pótlékot, melyet pontrendszer alapján osztanak szét. A pótlék legyen a tanító összes illetményének legalább 40 %- a.
2. Egészséges, kényelmes, jó tanítói lakásokat biztosítsanak amelyhez az állam által állított gyümölcsös, méhészet, baromfitelep tartozna, valamint néhány hold szántóföld is, hogy szükség esetén lovat és tehenet is tudjanak tartani.
3. Az egytanítós osztatlan tanyai iskolát mielőbb fejlesszék részben osztott iskolává. /289/

A helyi szervek vezetői közül Csanád megye tanfelügyelője 1945 április 11-én a Vármegyei Földbirtokrendező Bizottsághoz írt kérelmében földet igényelt a népiskolák részére a mezőgazdasági szakoktatás gyakorlati foglalkozásához, valamint a tanyán működő tanítók részére. A mezőgazdasági oktatás megfelelő gyakorló terület nélkül el sem képhető - írta. A tanyai tanítók földhözjuttatási kérelmét azok nehéz életkörülményeinek a leírásával indokolta. "Sok tanító munkás élete jelentős részét tanyán, pusztán éli le. A legtöbb családos, gyermekes. Élelmezésükről és ellátásukról maguknak kell gondoskodni. Általában, de különösen a mai beszerzési

lehetőségek mellett a tanító igen mérsékelt fizetésből a mezőgazdasági terményeket s termékeket beszerezni nem tudja. Tengeti családjá életét - ahogy tudja. A tanítónak még a látszatát is kerülni kell, hogy nem elfogulatlan. Ennek rovására meg, amikor többszetben rá van utalva egyes tanyai lakók szivességére. Igaz segíteni kell egymást, de vigyáznunk kell, hogy az elfogulatlan-ság elve csorbát ne szenvedjen. Amennyiben a tanyai iskolák nagyobb gyakorló területet kapnának, ennek révén a tanító családjának mindennapi kenyérét is tudná biztosítani. Ezzel szociális célt is szolgálunk, de népoktatási és népnevelési célokat is. Kevesebb gondal küzdő tanító több mosolyt és derüt tud átvinni gyermekeink lelkébe." /280/

A helyi szervek javaslataival, intézkedéseivel egyidőben a minisztériumban egymást követték a demokratikus iskola kiépítéséhez szükséges feltételek megteremtését biztosító rendeletek. A demokratikus iskolarendszernél a korszerű képzés egyik feltétele a jól képzett pedagógus. A felszabadulás utáni új helyzetben az is fontos volt, hogy tudják biztosítani a korszerű oktató-nevelő munkát maradéktalanul megoldani tudó személyi feltételeket. Éppen ezért már az iskolai oktatás gyökeres átszervezésének a kezdetén arra is nagy hangsúlyt helyeztek, hogy biztosítsák a pedagógusok átképzését, továbbképzését és nem utolsó sorban a világnézeti képzésüket.

Csanád megye tanfelügyelője a VKM utasítására hivatkozva elrendelte, hogy valamennyi bel- és külterületi működő tanerő részére, havonta egy alkalommal világnézeti tájékoztató értekezletet kell tartani. A külterületen működő tanerők részére az első értekezletet 1946 november 6-án

tartották. Az előadásokat többnyire a tantestület azon kijelölt tagja tartotta, aki korábban tanusított magatartása miatt az új politikai vezetés bizalmát kiérdemelte. /291/ Ezt követően minden hónapban rendszeresen megtartották a világnézeti átképző tanfolyam előadásait.

A szervezett továbbképzés mellett a tantestületi értekezletek nyújtottak jó alkalmat ahhoz, hogy a felmerülő problémákat megbeszéljék, pedagógiai, módszertani kérdésekben tájékozódjanak. Nagy szükség volt a tanítók szorgalmas önképzésére is, ehhez kézikönyvek vásárlásával, valamint a Köznevelés című szaklap előfizetésével nyújtottak segítséget.

Az oktató munka feltételeinek a javítását szolgálta a VKM 27 822/1945. IV. sz. rendelete, amely intézkedett a népiskolák osztálykereteinek kiépítéséről és fejlesztéséről, valamint arról, hogy az egytanerős iskolát két illetve három tanerőssé kell fejleszteni. A rendelet megjelenését követően a tanyai iskolák igazgatója tervezetet készített a felügyelete alá tartozó iskolák két tanerőssé fejlesztéséről. Három iskolát talált arra alkalmasnak, ahol megoldható a két tanerős oktatás.

1. A Lelei uti iskola, ahol a városból való kijárással és váltakozó tanítással megoldható a kérdés.
2. Az Igási iskola tanulóinak a száma az 50- et meghaladja. Női tanerőnek, mint másodiknak a jelenlegi készségesen adna lakást. Váltakozó tanítás lehetne, a tanterem jobb kihasználására. Új tanítói lakás építésével a tanterem probléma is megoldható lenne.
3. Rákoson a tanulók száma már meghaladja a 100- at, szaporítani kellene a tanítói létszámot. Célszerű lenne Halmágyi Iván áthelyezése. A tanítói lakás

átalakításával könnyen megoldható lenne a három tanterem kérdése is. Jelenleg a tanítói lakást nem használják, Kiss Livia máshol lakik, átadható lenne a házaspárnak. /291/

Az 1946/47- es tanév előkészítéséhez megjelent 64 068/1946. IV. sz. rendelet úgy intézkedett, hogy az osztatlan iskoláknál 40, az osztott és részben osztott iskoláknál egy tanerőre 50 tanuló essen. Az általános iskolánál az osztályfőnök mellett további egy tanító beosztása is lehetséges, hogy minden tanítóra legkevesebb heti 20 óra jusson. Az egy és két tanerős népiskola a tankötelesek számának megfelelően kettő, illetve három tanerős iskolává szervezhető át. A népiskolák igazgatóinak tanítás alóli felmentését a VKM hatályon kívül helyezte. Ahol háromnál több távoleső tanya volt, ott ideiglenesen hozzájárultak ahhoz, hogy az igazgató az őszi és a tavaszi időszakban két hetenként, télen három hetenként látogasson meg a tanyai tanerőket. A tanyai tanítók részére - esetleg kisebb körzetekben - rendszeresíteni kell a tantestületi értekezleteket. Azokról mindenkor jegyzőkönyvet kell vezetni és felterjeszteni azt a felsőbb hatósághoz. /293/

A rendeletben leírtak megvalósításával a tanyai oktatás területén jelentősebb előrehaladást és kedvezőbb eredményt érhettek volna el. Sajnálatos módon azonban meg kell állapítanunk, hogy csak a külterületi igazgató által javasolt három iskolában /Lelei, Igási, Rákosi/ valósult meg a két tanerős oktatás. Ha a tanyai iskolák tanulójának felszabadulás utáni létszámát megnézzük /10. mell./ láthatjuk, hogy az élet konszolidálásával a tanulók létszáma igen jelentős számban emelkedett, aminek következtében több olyan iskola is

volt, ahol indokolt lett volna a két tanerős oktatás bevezetése. A rendelkezésnek az iskolák látogatására és az értekezletek tartására vonatkozó részét maradéktalanul végrehajtották, azokról jegyzőkönyvet készítettek, amelyek biztosítják az utókornak a tanyai iskolák akkori helyzetére vonatkozó adatok megismerésének a lehetőségét.

5. Iskolán kívüli népművelés

A felszabadulás utáni években, az élet beindulását követően igen nagy súlyt helyeztek a tömegek, de különösen a parasztság műveltségi színvonalának az emelésére. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iskolán kívüli népművelési ügyosztálya és tanácsadó szerve, az Országos Szabad Művelődési Tanács 1945 végén kezdte meg működését. A miniszter 1946 áprilisában a következőképpen határozta meg a szabad művelődés rendeltetését:

"Fiatal demokráciánk nem mondhat le arról, hogy világszemléletileg is helyes irányban világosítsa fel az évtizedeken át rosszul vezetett tömeget. A világnézeti neveléssel azonban egyenrangúnak tartja a magyar tömegek tárgyi, szakmai, általános műveltségi képzését." A szabad művelődés segítette a klerikális reakció elleni harcban, a parasztság politikai és műveltségi színvonalának emelésében. /294/

A szabad műveléssel kapcsolatos munkák megindításának a felszabadulás után, az akadályozó tényezői hasonlóak voltak az oktatásával. Varju Sándor, Csanád megye szabadművelődési vezetője a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez küldött 1964 januári jelentésében a makói tanya-világ szabadművelődési beszervezéséről írt. A külterületi iskolák igazgatója szerint az esti szabadművelődési

tevékenysége megszervezését gátolta a tüzelő és a világítóanyag hiánya, továbbá a közbiztonság sem engedte meg az esti összejövetelek szervezését. /295/ Az akadémia azonban nem hatottak riasztóan a munkát illetően. 1974 szeptember 20-án Csanád megye szabadművelődési felügyelője körlevelet bocsájtott ki a szabadművelődési munka megszervezésére. Néhány igen fontos szempont-ra hívta fel a figyelmet:

1. A legfontosabb alapelv: Keveset, de jót !
2. Tanfolyamoknak csak a tervszerű művelődési munkát nevezhetjük. Tanfolyamok óraszám: 30-150 óráig terjedhet, 15-40 beiratkozott hallgató szükséges ahhoz, hogy a tanfolyamot meg lehessen nyitni. Csak a tanfolyamokon lehet igazán kiképezni az embereket. Csupán azokat a tanfolyamokat engedélyezem, amelyek megfelelő színvonalat mutatnak fel mind téma, mind előadók alkalmassága szempontjából. /296/

A körlevelet a tanyai iskola igazgatója is megkapta, azal, hogy állítson össze munkatervet a tanyai iskoláknál rendezendő előadások, tanfolyamok tartásáról és küldje be a felügyelőségre. /297/ Kovács igazgató a következő tervet készítette:

I. 1947. nov. 30. du. 6^h - Csókási, Igási, Bogárcsói iskola

Előadók: dr Rohány - Csillag, világ
Szabolcsi - Mit olvassunk ?
Bruder - Alkalmoszerű gazdasági kérdések
Döme - Jellemképek Petőfi költészetéből
Belvárosi Ifj. Csoport: népi játékok, táncok, szavalat, népdal

II. 1947. dec. 7. du. 6^h - Rákosi, Dáli iskola és Komlósi uti olvasókör

Előadók: dr Póka - Emberbaráti szeretet
Harczár - Az ősi családi élet mire tanítja a mai családokat
Bruder - Alkalomszerű gazdasági kérdések
dr Németh - Vallás a magyarság életében
Ujvárosi Ifj. Csoport: népi játékok, táncok, szavalatok, népdalok

III. 1947. dec. 14. du. 6^h - Lelei uti, Papháti iskola,
Békési uti olvasókör

Előadók: dr Szilas - A magyar nép erényei
Döme - Arany János költészete
Bruder - Alkalom szerű gazdasági kérdések

Gimnázium Regős Csoportja : népi táncok,
játékok, szavalat, népdal

Az előadások némi változtatással lettek megtartva:

1947. nov. 30. Bogárzói iskola
dec. 7. Rákosi iskola, Komlósi uti olvasókör
dec. 14. Sürütanyai, Csókási iskola, Békési uti olvasókör. /298/

Varju Sándor, szabadművelődési felügyelő külterületi tantestületi értekezleten nyomatékosan felhívta a figyelmet a szabad művelődés céljára és fontosságára. Nem elegendő - mondotta - ötletszerű s céltalan előadásokat rendezni. Iskolászerű népművelés a cél. Az előre elkészített terv szerint kell dolgozni. A helyi viszonyoknak megfelelő kívánalmakat gyűjtsék össze, hogy kellőképpen megszervezett előadásokat, értékes tanfolyamokat lehessen tartani. A tantestület tagjai felváltva tarthatnak előadást. /299/

Az előadások tartása el is kezdődött. A külterületi iskoláknál tartott szabadművelődési előadások tartásáért az előadók tiszteletdíjat is kaptak. Az előadások mellett a műveltség színvonalának az emelését vándorkönyvtárak, népkönyvtárak létesítésével is segítették.

Az 1948. évi januári tantestületi ülésen a külterületi iskolák igazgatója felhívta a tantestület tagjainak a figyelmét a rendelet értelmében létesítendő vándorkönyvtárak és népkönyvtárak iskoláknál történő elhelyezésére. Külön kihangsúlyozta a mozgalomnak a jelentőségét. A népnevelésnek ez az eszköze komoly eredménnyel járhat - mondotta - ha a végrehajtásban minél több tanerő segédkezik. Elmondta azt is, hogy mivel a könyvek elhelyezéséhez nincs minden iskolánál megfelelő szekrény, az csak egyes iskoláknál oldható meg. Ezek a Hatrongyósi, Bogárzói, Csókási, Rákosi, Papháti, Igási, Sürütanyai, Járandószéli, Komlósi uti belső. Ezeknek az iskoláknál lévő tanítók elvállalták a könyvek elhelyezését és kezelését. /302/

A parasztság szórakozását és továbbképzését biztosító rendezvényeket szervezett a Paraszt Szövetség makói szervezete is. Ez a szervezet Makón 1942-ben alakult, kulturális téren igen aktív tevékenységet folytatott. "A Szövetség célja általában a magyar paraszt társadalomnak, kisbirtokosoknak, földmunkásoknak és mezőgazdasági cselédeknek a szolgálata, ezek közül a Szövetségbe belépettek erkölcsi és gazdasági érdekeinek védelme és képviselése, a paraszttársadalom művelődési, gazdasági és társadalmi színvonalának emelése." /303/ A közművelődési munka mellett kisgazdapárti programmal politikai síkon is tevékenykedett, a háború vége felé egyre jobban balra tolódott. Emiatt a belügyminiszter a

Szövetség működését országosan betiltotta. 1944 május 17 -én Csanád megye alispánja elrendelte a feloszlatott Paraszt Szövetség vagyonának leltározását. /303/ A Parasztszövetség működését azonban nem szüntette meg, ezt bizonyítják a felszabadulás után található - működésére vonatkozó - dokumentumok. A Paraszt Szövetség Ifjúsági Csoportja tagjainak előadást szervezett a Rákostanyaszéli iskolánál. /304/ Gazdasági tanfolyam tartásához a rákosi iskola egyik tantermét vették igénybe, a tanfelügyelő a szorgalmi időn kívülre engedélyezte a terem használatát. /306/

Tevékenységére vonatkozóan a későbbiekben nem találtunk dokumentumokat, valószínű, hogy a szocializmus társadalmi szerveinek megalakulásával fokozatosan szüntették meg működését.

A Szabadművelődési Felügyelőségnek az 1948. évi áprilisi havi beszámolójából értesültünk a külterületen rendezett, a húsvéti ünnepekkel kapcsolatos, színjátzó tevékenységről, valamint arról, hogy elkezdődött a Szabad Föld Vasárnapok szervezése. /307/ Ez megegyezett a Szabad Föld Téli Esték elnevezésű mozgalommal, amely ismeretterjesztésre, önképzésre adott lehetőséget. Megalakulása arra az időszakra esett, amikor a nagy tömegek először találkoztak a kultúrával, a tudománnyal. A két munkaspárt kongresszusa 1948-ban a népművelés programját is meghatározta mind világnézeti, mind szakmai-tartalmi, mind pedig intézményi szempontból. Révai József a Művelt Nép című hetilap megindulásakor a népművelés feladatait így foglalta össze: "A kulturforradalom, a népművelés a szó legátfogóbb értelmében: nemcsak abban áll, hogy a kultúrának új "vásárlóközönsége" jelentke-

zik, hogy munkások, parasztek százezrei és milliói tanulni, művelődni akarnak. Ez a dolognak csak egyik oldala: de fölöttébb pozitív oldal. A másik oldal, hogy a kulturáért jelentkező, művelődni akaró néptömegek új-tartalmu kulturát akarnak, olyat, amely segíti őket munkájukban, harcaikban, öntudatuk fejlődésében, olyat, amely fegyver a kezükben a szocializmus építésénél." /308/

6. Az iskolák államosítása

Közoktatásügyünk fejlődésében az iskolák államosításával döntő fordulat következett be. A párt utmutatása, az iskoláknak az egyháztól való elválasztása lerakta a köznevelés tartalmi és szervezeti egységének az alapjait, biztosította a demokratikus feladatokról a szocialista feladatokra való áttérés feltételeit. Az átalakulás fokozatosan ment végbe, hol lassabb, hol gyorsabb iramban. A fordulat nem jelentette a szocialista pedagógia azonnali érvényesülését. /308/

Ortutay Gyula miniszter az országgyűlés 1948. évi június 16- i ülése elé terjesztette az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot, ahol azt megtárgyalták, általánosságban és részleteiben elfogadták. Az 1948. évi XXXIII. törvény elrendelte a nem állami iskolák, tanulóotthonok, továbbá a kisdédóvodák és a hozzájuk tartozó felszerelések és berendezések államosítását. Az iskolák államosításával végleg felszámolták az iskolák megosztottságát, s véget vetettek az egyházak több évszázados hatalmának. Megteremtették az egységes szellemű oktatás és nevelés alapjait, a szocialista nevelés egyik legalapvetőbb feltételét. /309/

A makói tanyai iskolákat ez a rendelkezés jogilag nem érintette, mivel azok államosítása már jóval korábban megtörtént. Részesei lehettek viszont az egységes iskolarendszernek, az általános iskola teljes megvalósításának és ezáltal a nevelés egységének, valamint az oktatási színvonal emelésének. Együtt harcolhattak a szocialista jellegű köznevelés megteremtéséért.

ÖSSZEKÉPZÉS

Tanulmányunkban - a lehetőség határain belül - arra vállalkoztunk, hogy bemutassuk a sajátos problémákkal küzdő tanyavilág közoktatási és közművelődési helyzetét. A magyar társadalomnak még napjainkban is problémája a tanyakérdés, mivel a tanyavilág sajátos földrajzi, települési, kulturális stb. helyzetéből adódóan a fejlődés általános ütemét mérséklő, visszahuzó, régi magatartást konzerváló hatást fejtett ki régen és fejt ki még ma is.

A mai tanyavilág sajátos történelmi és gazdasági fejlődés eredményeként alakult ki. Kialakulásának történetéből megállapítható, hogy a tanyák a szabad paraszti gazdálkodás erősödésével terjedtek el ott, ahol a földrajzi távolságok nem tették lehetővé a szántóföldeknek a lakóhelyekről történő megközelítését, illetve a termelő munka optimális időben történő elvégzését. Ahhoz, hogy az egyre belterjesebbé váló termelés folytonossága biztosítható legyen a lakóhelyet kellett egyesíteni a termelőhellyel. Így alakult ki a magángazdálkodáson alapuló, különböző birtoknagysága, a lakóhely és a termelőhely egységét testesítő tanyavilág. A tanyavilág kialakulásánál a gazdasági okok az elsődlegesek, amelyeket sajátos történelmi, társadalmi helyzet idézett elő. A gazdasági élet fejlődésével egyre többen költöztek ki távoli földjeiken lévő szálláshelyeikre. A tanyai lakosság számának növekedésével szükségszerűvé vált az iskolai képzés megszervezése.

A tanyai iskolák létesítésének kérdése a felsőbb rendelkezésekkel egyidőben a kinnélők igényeként is jelentkezett. A tanyai létesítések kezdeményezései sok esetben

hamarabb vezettek eredményhez, mint akár az államé, vagy az egyházé. Az uralkodó osztály, de hűséges szövetségese az egyház sem törekedett arra, hogy nagyobb összegű befektetést eszközöljön az iskolák építésére, mivel nem volt érdeke a műveltebb emberfők formálása. Hatalmukat műveltségi monopóliumuk megvédésével, a néptömegek kulturális elmaradottságának konzerválásával fokozatosabban tudták biztosítani.

Az Eötvös által kiadott népoktatási törvény ellenére is nagyon nehézkesen és akadozva haladt előre a tanyai oktatás lehetőségének megteremtése. Legtöbbször a szülők áldozatvállalására is szükség volt, hogy az iskolafenntartók változtatni tudjanak a mostoha körülményeken. Mind az egyháznak, mind az államnak nagy terhet jelentett az új iskolák felállítása és a meglévők fenntartása. Ezzel magyarázható az is, hogy az egyház nem gördített akadályt a század végéig létrehozott iskoláinak 1903-ban történő államosítása elé. Az államosítás ellenére azonban továbbra is igyekezett biztosítani a tanyai iskolák feletti befolyását, elsősorban a többségben lévő felekezethez tartozó tanító alkalmazásával.

Az iskolák életében és történetében Klebersberg Kunó kultuszminisztersége alatt egy új szakasz kezdődött. A miniszter úgy látta, hogy az új ideológia emberekbe történő ültetésének, a tankötelezettség maradéktalan megvalósításának a legfőbb akadálya az iskolák hiánya. Nagyfoku építési akciójával részben megteremtette az iskolába járás lehetőségének feltételét. Az összes problémát azonban ezáltal sem tudta megoldani. A gazdasági elmaradottság és a szegénység következtében továbbra is szükség volt a gyermeki munkaerőre. Az őszi és a tavaszi idénymunkák idején a

gyerekek nem jártak iskolába, a 12-14 évesek legtöbb esetben ki is maradtak.

A makói tanyavilág iskolahálózatának a teljes kiépítése erre az időszakra esik. Ezt követően csak a fennálló iskolák karbantartására és fenntartására fordítottak kisebb beruházást. Több új iskola nem épült. Az iskolák száma 16 -ra emelkedett, felszámolásukig ennyi is maradt.

A tanyavilág közművelődési helyzetét összegezve megállapíthatjuk, hogy a tanyai lakosság részéről a gazdasági élet fejlődésével párhuzamosan jelentkezett a kultúra iránti igény is. A haladóbb gondolkodásuak kezdeményezésére a tanyai rendezvények bevételeiből könyveket vásároltak, könyvtárakat hoztak létre. Később különböző köröket, egyesületeket is alapítottak. A könyvtárakat elsősorban kulturális szándékkal, az olvasó- és gazdaköröket politikai és gazdasági céllal létesítették. Az állam kihasználva a tanyai lakosságnak az ilyen jellegű igényét, az egyesületeken keresztül befolyást gyakorolt az emberekre. Megszervezte és irányította a népkönyvtárakat, a mindenkor uralkodó osztály szellemének megfelelő könyvanyaggal látta el. A gazdakörök politikai jellegének ellensúlyozására meghatározott témakörökkel előadásokat, tanfolyamokat szervezett.

A felszabadulás az iskolák életében döntő változást eredményezett. A párt már a népi demokratikus forradalom kezdetétől harcot indított a műveltségi monopóliumok felszámolásáért. A cél az egységes, demokratikus iskolarendszer megteremtése, a dolgozó tömegek kulturális színvonalának emelése, a zsákutcás iskolarendszer megszüntetése volt.

A tanyai iskolákban - a háboru okozta nehézségek felszámolása utáni első években - a kísérletezések, a próbálkozások voltak jellemzők. Kezdetben nem volt megfelelő tankönyv és kellő számu szakképzett pedagógus. A nehézségeken viszonylag rövid időn belül sikerült felülkerekedni. Az 1948- as államcsitást követően bekapcsolódhattak abba a munkába, amely a demokratikus iskola-rendszer megvalósítására és az új tartalmu oktató-nevelő munka alkalmazására irányult.

Az iskolák államosítását követő időszak dokumentum anyagának a feldolgozása egy újabb tanulmány témája lehet, amely által teljessé válna a kép a makói tanyavilág iskolai oktatásának és művelődési lehetőségének alakulásáról. A gazdasági és társadalmi változások eredményeként - ezen belül is a szövetkezeti mozgalom kibontakozásával, majd a termelőszövetkezeti gazdálkodás létrehozásával - a tanyavilág képe megváltozott. A gazdasági változás következtében egyre többen költöztek be a városba. Megváltozott az életmód, ezzel együtt az igények is. A városban a kulturának, a művelődésnek differenciáltabb formái voltak biztosítva. A magasabb követelményeknek is megfelelő városi iskolákban a továbbtanulás lehetősége is jobban adva volt. A gazdasági fejlődéssel elindult egy folyamat, amely az életmód változása mellett az elmaradott, oly sokáig lenézett parasztság kulturális felemelkedésére és hátrányos helyzetének megszüntetésére adott lehetőséget. A nagyfoku urbanizáció a tanyai iskolák fokozatos felszámolását eredményezte. Tanyai kollégiumot létesítettek a városban, ahol a kint élő emberek gyermekei a városi iskola színvonalának megfelelő körülmények között tanulhatnak. Ma már csak egy iskola működik a tanyavilágban - a rákosi tanya-központban - 30 tanulóval és egy tanítóval. Ennek az is-

kolának a végleges felszámolását is tervezik. Megszűnésével véget ér egy korszak, amely több mint egy évszázadig tartott és magába foglalta a tanyai iskolák létesítését, fejlesztését és felszámolását, teljes történelmét.

Anyagunk összegyűjtésében nagy segítséget kaptunk a szegeci és a makói levéltár munkatársaitól, mindenekelőtt Nagy Sándortól, a makói levéltár korábbi vezetőjétől. Érdekes adatokat bocsájtott rendelkezésünkre dr. Hencz Aurél a tanyai iskolák multjára és jelenére vonatkozóan. A téma feldolgozása során a JATE Pedagógiai Tanszéke látott el bennünket hasznos szakmai és módszertani tanácsokkal. Mindannyiójuknak ezuton is hálás köszönetet mondunk.

FORRÁSOK - JEGYZETEK

1. Tóth Ferenc: Makó településtörténeti vázlata. Makó, 1974. 46. p. /Makó muzeumi füzetek 14./
2. Uo.
3. Uo.
4. Reizner János: Makó város története. Szeged, 1892. 27-28. p.
5. Tóth Ferenc: i.m. 46. p.
6. Magyar városok monográfiája. Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek. Szerk. Barna János. Bp. 1929. 11. p.
7. Tóth Ferenc: i.m. 47. p.
8. Erdei Ferenc: Makó város történeti pályája. = Makó az első felszabadult város. Makó, 1969. 11. p.
9. Balogh István: Az alföldi tanyás gazdálkodás. = A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914. Szerk. Szabó István. Bp. 1965. 1. köt. 447. p.
10. Csongrád megyei Levéltár makói részlege: továbbiakban CsML /Mr/ Rovatos adóösszeírások 1790-1810.
11. Szabó István: Kísérletek az alföldi tanyarendszer megszüntetésére az 1780-as és 1850-es években. = Agrártörténeti tanulmányok. Szerk. Szabó István. Bp. 1960. 140. p.
Az állattartó szállásokat már a 14-15.sz. óta emlegetik az írott források, amelyek elsősorban az alföldi mezővárosok korán növekedésnek induló határában, az állattenyésztés nyomában jöttek létre.
12. Uo.
13. Erdei Ferenc: Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. Összegyűjtött írások és beszédek. Szerk.: Halász József, Kovács István. Bp. 1977. 249. p.
14. Szabó István: i.m. 142. p.
15. Balogh István : i.m. 434. p.
16. Balogh István: i.m. 435-436. p.

17. Tóth Ferenc: i.m. 8. kép.
18. Makó Város Tanácsának iratai: továbbiakban Mvt. iratok 1857. 1753. sz.
19. Rovatos adóösszeírások 1805.
20. Uo. 1860.
21. Balogh István: i.m. 471. p.
22. Balogh István: i.m. 446. p.
23. Balogh István: i.m. 431. p.
24. Erdei Ferenc: i. m. 63. p.
25. Uo.
26. CsmL /Mr/ Makó város Polgármesteri Hivatalának iratai: továbbiakban Polgm. iratok 1943. 560. sz.
27. Balogh István: i. m. 472. p.
28. Horváth Illés: Népoktatási monográfia. Szeged, 1896. 159. p.
29. Uo.
30. CsmL /Mr/ Mvt. iratok 1860. 801. sz.
1858. 545. ikt.sz.
31. CsmL /Mr/ Makó város Tanácsülési jegyzőkönyve: továbbiakban Tü. jkv. 1856. 452. sz.
32. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1864. 1145. sz.
33. Uo. 1859. 1486. sz.
34. CsmL /Mr/ Tü. jkv. 1857. 94. sz.
35. Uo. 1857. 51. sz.
36. Uo. 1858. 94. sz.
37. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1860. 801. sz.
1858. 5682. ikt.sz.
38. Uo.
39. Uo.
40. CsmL /Mr/ Tü. jkv. 1858. 169. sz.
54. ikt. sz.

41. Uo.
42. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1859. 27 sz.
43. Uo. 1859. 3463. sz.
44. Uo. 1860. 73. sz.
45. Uo. 1860. 2159. sz.
46. Uo.
47. Uo. 1862. 1519. sz.
48. Uo.
49. Horváth Illés: i. m. 169. p.
50. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1865. 1661. sz.
1862. 1479. ikt.sz.
51. CsmL /Mr/ Tü. jkv. 1863. 9. sz.
52. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1863. 2107. sz.
53. CsmL /Mr/ Tü. jkv. 1865. 63. sz.
54. Uo. 1865. 112. sz.
55. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1866. 2422. sz.
56. Uo.
57. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1868. 2355. sz.
58. Felkai László: Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Bp. 1979. 143. p.
59. Köte Sándor: Közoktatás és pedagógia az abszolútizmus és a dualizmus korában /1849-1918/. Bp. 1975. 39-46. p.
60. A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. Irta: Ravasz János, Felkai László stb. Bp. 1968. 105. p.
61. Felkai László: i. m. 150. p.
62. Uo. 191. p.
63. Uo. 180. p.

64. Hencz Aurél: A magyar tanyavilág multja és jelene az igazgatáspolitikai aspektusából. 1848-1944. Kézirat, a szerző tulajdonában. Bp. 1974. 98. p.
65. Felkai László: i.m. 198. p.
66. Sötér István: Eötvös József Bp. 1967. 329. p.
67. CsmL /Mr/ Tü. jkv. 1896. 511. sz.
68. Uo.
69. Uo. 1869. 239. sz.
70. CsmL /Mr/ Tü. jkv. 1869. 109. sz.
71. Uo. 1865. 341. sz.
72. CsmL /Mr/ Mvt. iratai 1871. 2024. sz.
73. Sipos István műgyűjtő Makó, Kölcsey u. 1. tulajdonában
74. Uo.
75. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1872. 82. 872. sz.
76. CsmL /Mr/ Tü. jkv. 1873. 377. sz.
77. Uo.
78. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1874. 1766. sz.
79. Uo.
80. CsmL /Mr/ Makó város Képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei: továbbiakban Kgy. jkv. 1874. 182. sz.
81. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1876. I. 19. sz.
82. Uo.
83. Köte Sándor: i. m. 58-61. p.
84. Arató Ferenc: Az oktatás tartalma = 100 éves a kötelező népoktatás. Bp. 1968. 108-109. p.
85. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1876. I. 19. sz.
86. Uo.

87. Csml /Mr/ Polgm. iratok 1876. I. 19. sz.
88. Uo.
89. Uo. 1875. 1302. sz.
90. Uo. 1876. 11.126.sz.
91. Somogyi József: Hazánk közoktatásügye a második világháborúig. Bp. 1942. 31-32. p.
92. Csml /Mr/ Polgm. iratok 1874. 3311. sz.
93. Uo.
94. Csml /Mr/ Kgy. jkv. 1874. 204. sz.
95. Somogyi József: i.m. 52. p.
96. Csml /Mr/ Kgy. jkv. 1875. 237. sz.
4789. ikt.sz.
97. Uo. 1875. 293. sz.
3769. ikt.sz.
98. Uo. 1879. 21. sz.
99. Csml /Mr/ Makó város Iskolaszékének iratai: továbbiakban MI, iratai 1879. 1. sz.
100. U.o. 1881. 99. sz.
101. U.o.
102. Csml /Mr/ Polgm. iratok 1879. V. 717. sz.
103. Csml /Mr/ Makói református iskolaszék iskolai anyakönyve 1879-1890.
104. Csml /Mr/ Polgm. iratok 1883. II. 278. sz.
2031. ikt.sz.
105. Uo. 1883. II.278. sz.
1887. 3726. ikt.sz.
106. Uo. 1883. II. 278. sz.
1889. 7568. ikt.sz.
107. Csml /Mr/ MI. iratai 1889. 9. 156. sz.
108. Csml /Mr/ Kgy. jkv. 1885. 149. sz.

109.	CsmL /Mr/ Polgm. iratok	1887. I. 23. sz. 6317. ikt.sz.
110.	Uo.	1887. I. 23. sz. 1888. 2715. ikt. sz.
111.	CsmL /Mr/ MI. iratai	1888. 136.245. sz.
112.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1892. 195. sz.
113.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1892. 328. sz.
114.	CsmL /Mr/ Mi. iratai	1894. 301. sz.
115.	Uo.	
116.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1887. 300. sz.
117.	CsmL /Mr/ Polgm. iratok	1891. I. 75. sz. 1888. 128. ikt.sz.
118.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1888. 11. sz.
119.	CsmL Polgm. iratok	1896. VI. 44. sz. 9156. ikt.sz.
120.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1896. 211. sz.
121.	Uo.	1896. 266. sz.
122.	Uo.	1897. 194. sz.
123.	Uo.	1897. 284. sz.
124.	Uo.	1897. 359. sz.
125.	CsmL /Mr/ MI. iratai	1898. 143. sz.
126.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1897. 407. sz.
127.	Uo.	1899. 15. sz.
128.	Uo.	1899. 43. sz.
129.	CsmL. /Mr/ MI. iratai	1899. 520. sz.
130.	CsmL. /Mr/ Kgy. jkv.	1904. 55. sz.
131.	CsmL. /Mr/ MI. iratai	1894. 249. sz.
132.	CsmL. /Mr/ Kgy. jkv.	1909. 533. sz.
133.	Uo.	1885. 44. sz.

157.	CsmL /Mr/ MI. iratai	1889. 140. sz.
158.	Uo.	1893. 9. sz.
159.	CsmL /Mr/ Polgm. iratok	1900. 12724. sz.
160.	CsmL /Mr/ MI. iratai	1893. 9. sz.
161.	Uo.	
162.	Balogh István: A paraszti művelődés = A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848-1914. Szerk. Szabó István. Bp. 1965. 2. köt. 554-558. p.	
163.	CsmL /Mr/ Polgm. iratok	1906. 8822. sz. 1898. 3393. ikt.sz.
164.	Uo.	1906. 8822. sz. 1898. 10834. ikt.sz.
165.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1898. 442. kgy. sz.
166.	CsmL /Mr/ Polgm. iratok	1906. 8822. sz. 1899. 3593. ikt.sz.
167.	Uo.	1906. 8822. sz. 1899. 1157. ikt.sz.
168.	CsmL /Mr/ Kgy. jkv.	1899. 101. kgy. sz.
169.	Uo.	1899. 207. kgy.sz.
170.	CsmL /Mr/ Polgm. iratok	1906. 8822. sz. 1899. 5802. ikt.sz.
171.	Uo.	1906. 8822. sz. 1899. 6615. ikt.sz.
172.	Uo.	1906. 8822. sz. 1899. 13.190. ikt.sz.
173.	Uo.	1906. 8822. sz. 1900. 12.724. ikt.sz.
174.	Uo.	1906. 8822. sz. 1900. 12.583. ikt.sz.
175.	CsmL /Mr/ MI. iratai	1902. 49. sz.
176.	Uo. tantestületi jkv.	1903. 63. sz.
177.	Uo.	1902. 3114. sz.

134.	CsmL. /Mr/ Polgm. iratok	1911. 1750. sz.
135.	CsmL. /Mr/ Kgy. jkv.	1911. 248. sz.
136.	Uo.	1911. 509. sz.
137.	CsmL. /Mr/ Polgm. iratok	1912. 3725. sz.
138.	CsmL. /Mr/ Kgy. jkv.	1912. 153. sz.
139.	Uo.	1912. 250. sz.
140.	Uo.	1912. 269. sz.
141.	Uo.	1912. 547. sz.
142.	CsmL. /Mr/ Mérnöki Hiv. Külter. isk. ép. iratai. 1913.	
143.	CsmL. /Mr/ MI. iratai 1912-13. iskolai anyakönyve	
144.	CsmL. /Mr/ ML iratai	1894. 249. sz.
145.	Uo.	1894. 250. sz.
146.	Uo.	1899. 138. sz.
147.	CsmL /Mr/ Polgm. iratok	1883. 274. sz. 1888. 3313. ikt.sz.
148.	CsmL /Mr/ MI iratai	1903. 115. sz.
149.	Uo.	1903. 114. sz.
150.	CsmL /Mr/ Külterületi iskolák igazgatóságának iratai: továbbiakban Külter. isk. Ig. iratai Tanyai iskolák anyakönyvi kivonata	1903-1910.
151.	Uo.	1910-1911.
152.	CsmL /Mr/ Külter. isk. ig. iratai	1935. 110. sz.
153.	Uo.	1946. 176. sz.
154.	Csongrád megyei Levéltár, Csongrád megye Tanfelügyelőségi iratai: továbbiakban CsmL = Csm. Tanfel. iratai	1947. 829. sz.
155.	CsmL /Mr/ MI. iratai	1889. 46. sz.
156.	Uo.	1889. 140. sz.

178. Tanácsköztársaság Csongrád megyében. Szeged, 1959. 129. p.
179. Tamási Mihály: A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság = Makó az első felszabadult magyar város. Makó, 1969. 51. p.
180. Tanácsköztársaság Csongrád megyében: i.m. 131-132.p.
181. Köte Sándor: A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején. Bp. 1963. 5-33. p.
182. Tanácsköztársaság Csongrád megyében: i.m. 132-134. p.
183. CsmL /Mr/ Külter. isk. ig. iratai. 1918. 65. sz.
184. Uo. 1919. 14. sz.
185. Uo. 1919. 9. sz.
186. Köte Sándor: i.m. 34-44. p.
187. Neveléstörténet. Irták: Jóboru Magda, Mészáros István, stb. Bp. 1976. 352-353. p.
188. Tamási Mihály: i.m. 88-89. p.
189. Tanácsköztársaság Csongrád megyében: i.m. 150. p.
190. CsmL /Mr/ Külter. isk. ig. iratai 1919. 51. sz.
191. Berend T. Iván - Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon. 1848-1944. Bp. 1978. 198. p.
192. Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. Bp. 1956. 135. p.
193. CsmL /Mr/ Külter. isk. ig. iratai 1920. 85. sz.
194. Uo. 1921. 54. sz.
195. Klebersberg Kunó: A magyar nacionalizmus = Néptanítók Lapja, 1928. 3-4. sz. 7. p.
196. Klebersberg Kunó: Neonacionalizmus. Bp. 1928. 135. p.
197. Klebersberg Kunó: i.m. = Néptanítók Lapja, 1928. 3-4. sz. 8. p.
198. Uo. 7-8. p.

199. Klebersberg Kunó: i.m. 136. p.
200. Klebersberg Kunó: i.m. = Néptanítók Lapja, 1928. 3-4. sz. 9. p.
201. Klebersberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatái. 1916-1926. Bp. 1927. 329. p.
202. Uo. 329-330. p.
203. Bernisch Artur: Az iskolaépítési akció = Magyar népoktatás. Bp. 1928. 108-109. p.
204. Klebersberg Kunó, 1927: i.m. 395. p.
205. Benisch Artur: i.m. 110. 114. p.
206. 1921. XXX. tc. az iskoláztatási kötelezettség teljesítésének biztosításáról. = Magyar Törvénytar, 1921. évi törvénycikkek. Bp. 1922. 160. p.
207. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1948. 2803. sz.
208. Uo. 1931. 11. sz.
1920. 3267. ikt. sz.
209. Uo.
210. Kgy. jkv. 1926. 291. sz.
211. Uo. 1926. 299. sz.
212. Uo. 1926. 505. sz.
213. Uo. 638. sz.
214. Uo. 938. sz.
215. CsmL /Mr/ Mérnöki Hivatal külterületi iskolák építésének iratai, külön csomag
216. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1933. 2350. sz.
1930. 17 986. ikt. sz.
217. CsmL /Mr/ Kgy. jkv. 1929. 479. sz.
218. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1933. 2350. sz.
1930. 17 986. ikt. sz.
219. A magyar népoktatás reformja. Országos tanítókongresszus Budapesten. = Makói Friss Ujság, 1923. július 7. 151. sz. 2. p.

220. CsmL /Mr/ Kültér. isk. ig. iratai 1927. 26.sz.
221. A tanyavilágban szunnyad és senyved a független magyar nép ereje. A tanyák népének legfájóbb sebei a Kamara előtt. = Marosvidék, 1927. március 25. 69. sz. 1-2. p.
222. A tanyakérdés törvényes rendezése előtt. A DTMGK 1936. december 8-án Kiskundorozsmán tartott kongresszusának naplója. Kecskemét, 1937. 6. p.
223. Steinbacher József: Megszólal a tanya. = Marosvidék, 1927. április
224. Irt a tanya. Felnőttek iskolájával és oktatással segítsük elő boldogulásában a tanyát. = Marosvidék, 1927. április 8. 3-4. p.
225. Gesztei Nagy László: A tanyavilág élete. é.n. 4-15. p.
226. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1931. 1442. sz.
1927. 15 556. ikt.sz.
227. H.Szabó Imre: A magyar mezőgazdaság új utjai. Titkári jelentés a Makói Gazdasági Egyesület 1927. évi működéséről. Makó, 1928. 89-93. p.
228. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1931. 1442. sz.
1927. 17 729 ikt.sz.
229. CsmL /Mr/ Kgy. jkv. 1929. 75. kgy.sz.
230. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1941. 499. sz.
231. CsmL /Mr/ Kgy, jkv. 1939. 351. kgy.sz.
232. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1941. 499. sz.
1939. 1050. ikt.sz.
233. CsmL /Mr/ Kgy. jkv. 1939. 235. sz.
234. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1949. 3752. sz.
1941. 470. ikt.sz.
235. Uo. 1949. 65. sz.
1942. 7247. ikt.sz.
236. Balogh István: A paraszti művelődés: i.m. 557-558.p.

237. K.Nagy Imre: A tanyai olvasóköri. Felszólalás a Magyar Gazdák Szövetségének 1929. március 10-i makói gyűlésén. = Magyar Gazdák Szemléje, 1929. 188. p.
238. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1906. 8822. sz.
239. Gesztei Nagy László: i.m. 72-73. p.
240. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1931. 1442. sz.
1927. 11 457.ikt.sz.
241. H.Szabó Imre: i.m. 98-102. p.
242. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1931. 1442. sz.
1927. 15 556. ikt.sz.
243. Uo. 1936. 23 151 ikt.sz.
244. Uo. 1938. 620. sz.
13 365.ikt.sz.
245. Uo. 1943. 4268. sz.
246. Uo. 1949. 191. sz.
247. CsmL /Mr/ Külter. isk. ig. iratai 1938. 116. sz.
248. 1940. XX. tc. az iskoláztatási kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról. = Magyar Törvénytár, 1940. évi törvények. Bp. é.n. 147. p.
249. CsmL /Mr/ Külter.isk. ig. iratai 1940. 199. sz.
250. Uo. 1941-42. évi iskolai anyakönyvek
251. A Vörös Hadsereg felhívása a felszabadított magyar lakossághoz. Makói József Attila Múzeum plakátgyűjtemény
252. Makó József Attila Múzeum plakátgyűjtemény
253. CsmL /Mr/ Plakátgyűjtemény
254. Vida Zoltán: Makó iskolatörténete a város felszabadulásától az átalakításig. /1944-1948/. Makó, 1973. 9. p.
255. CsmL /Mr/ Közoktatásügyi Bizottság iratai: továbbiakban Közokt. Biz. iratai 1944. 11. sz.

256. Uo.
257. CsmL Tankerületi Főigazgatóság iratai: továbbiakban Tanker. Főig. iratai 1944-45. 168. sz.
1944. 19. ikt. sz.
258. Uo. 1944-45. 168. sz.
1944. 21. ikt. sz.
259. CsmL /Mr/ Közokt. Biz. iratai 1944. 1. sz.
260. Uo. 1944. 18. sz.
261. Uo.
262. Uo. 1944. 19. sz.
263. Uo. 1944. 14. sz.
264. Uo.
265. Uo. 1945. 28. sz.
266. CsmL Csm. Tanfelügy. iratai 1945. 481. sz.
267. Vida Zoltán: i.m. 29. p.
268. CsmL /Mr/ Közokt. Biz. iratai 1944. 14. sz.
269. CsmL Csm. Tanfelügy. iratai 1945. 453-9. sz.
270. Uo. 1945. 1015. sz.
271. CsmL /Mr/ Külter. isk. 1944/48- as anyakönyve
272. CsmL Csm. Tanfelügy. iratai 1945. 1985. sz.
273. Uo. 1945. 3362. sz.
274. Uo. 1946. 2344. sz.
275. Uo. 1946. 2344. sz.
276. Uo. 1946. 1715. sz.
277. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1948. 2803. sz.
278. Horváth Márton: Közoktatáspolitikai és az általános iskola. Bp. 1978. 13-16. p.
279. CsmL Csm. Tanfelügy. iratai 1945. 453-9. sz.

280. Horváth Márton, 1978: i.m. 23. p.
281. Uo. 23-25. p.
282. VKM 1883/1945. sz. rendelete = Magyar Közlöny, 1945. 31. sz. 185. p.
283. Horváth Márton: A népi demokrácia közoktatási rendszere. /1945-1948/. Bp. 1975. 63-65. p.
284. CsmL. Csm. Tanfelügy. iratai 1947. 829.sz.
285. Uo.
286. Uo.
287. Uo.
288. CsmL. Csm. Tanfelügy. iratai. 1945. 1683. sz.
289. Uo. 1944-45. 1651. sz.
290. Uo. 1945. 490. sz.
291. CsmL /Mr/ Külter. isk. ig. iratai 1947. 3. sz.
292. CsmL Csm. Tanfelügy. iratai 1946. 332. sz.
1945. 166. ikt.sz.
293. Uo. 1946. 1671. sz.
2391. ikt.sz.
294. Köpeczi Béla: A magyar kultúra harminc éve. /1945-1975/. Bp. 1977. 187-188. p.
295. CsmL Csanád megye Szabadművelődési Felügyelősége: továbbiakban Csm. Szabadműv. Felügy. 1946. 45. sz.
53.ikt.sz.
296. Uo. 1947. 580. sz.
297. CsmL Külter, isk. ig. iratai 1947. 241. sz.
298. Uo. 1947. 268. sz.
299. CsmL Csm. Tanfelügy. iratai 1947. 829. sz.
300. Uo.
301. CsmL. Csm. Tanfelügy. iratai 1948. 196. sz.

302. A Magyar Paraszt Szövetség alapszabályzata. h.n.
[1942] 1. p.
303. CsmL /Mr/ Polgm. iratok 1949. 65. sz.
1944. 12 262 ikt.sz.
304. CsmL /Mr/ Külter.isk.ig. iratai 1947. 57. sz.
305. Uo. 1947. 304.sz.
306. Uo. 1947. 193. sz.
307. CsmL. Csm. Szabadműv. Felügy. 1948. 291. sz.
308. Köpeczi Béla: i.m. 188-190. p.
309. Simon Gyula - Szarka József: A magyar népi demok-
rácia nevelésügyének története. Bp. 1965. 30. p.
310. Horváth Márton, 1975: i.m. 154-155.

ÁTNÉZETT IRODALOM

- ANGYAL JÁNOS: Az általános iskola falun és tanyán. = Köznevelés, 1945. 6. sz.
- ASZTALOS József: Elemi népoktatásunk újabb fejlődése. Bp. 1929.
- BALOGH - SZABOLCS: Pedagógusok a két világháború között. 1919-1945. Bp. 1963.
- Békés megye 1944-1945- ben. Szerk. Dér László, Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1975.
- BENISCH Artur: Elemi népoktatásunk kulturpolitikai problémái. = Néptanítók Lapja, 1924. 43-44. p.
- CZETTLER Jenő: Tanyai település és tanyai központok. Bp. 1913.
- ERDEI Ferenc: Magyar tanyák. Bp. 1976.
- - : A makói parasztság társadalomrajza. Makó, 1934.
- - : A makói tanyarendszer. Szeged, 1933.
- ERDEI Sándor: A magyar tanyák rövid története. Bp. 1973.
- Források a magyar népi demokrácia történetéhez. 3. köt. Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról. 1945-1948. Összeáll. és bev. Dancs Istvánné. Bp. 1979.
- FÖLDES Ferenc: A munkásság és a parasztság kulturális helyzete Magyarországon Bp, 1941.
- - : Válogatott művei. Bp. 1957.
- GESZTHELYI NAGY László: A magyar Alföld és a tanya-világ. Bp. 1929.
- - : A magyar tanyarendszer kialakulása. Kecskemét, 1926.
- - : A tanya és gazdakörök. Bp. 1938.
- - : A tanyaiskolák = Magyar Róna, 1930.
- - : Újabb eredmények tanyafronton = Magyar Róna, 1929.

- GYÖRFFY György: A magyar tanya = Földrajzi Közlemények, 1937.
- - : A tanyai telepedés kezdete = Magyar Szemle, 1928. 2. sz.
- HALÁSZ Péter - TÓTHNÉ LOÓS Gyöngyi: Egy termelősövetkezet harminc éve. Bp. 1978.
- HÓMAN Bálint: A közoktatásügyi igazgatás újjászervezése Bp. 1935.
- - : Művelődéspolitika. Bp. 1938.
- HALÁSZ Ferenc: Állami népoktatás, Bp. 1902.
- HORNYIK János: A makói tanyarendszer. Szeged, 1933.
- HUSZTI József: Klebersberg Kuno életműve. Bp. 1942.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: Az oktatásügy megindulása a felszabadult Kecskeméten. = Levéltári Szemle, 1977. 1. sz.
- KAÁN Károly: Az Alföld. Bp. 1925.
- - : A magyar Alföld. Bp. 1927.
- KELEMEN Ferenc: Makó igazgatásának történeti formái. Makó, 1970.
- KEMÉNY Gábor: Demokratikus iskolareform. = Embernevelés, 1945. 2. sz.
- KÉTHLY Anna: Demokratikus közoktatás. Bp. 1945.
- KISS Áron: A magyar népiskolai tanítás története. Bp. 1981.
- KISS Árpád: Az általános iskola mint kulturpolitikai probléma. = Köznevelés, 1945. 11.sz.
- KORNIS Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927.
- KOVÁCS Máté: Az általános iskola továbbfejlesztése. = Köznevelés, 1946. 14-15. sz.
- Közoktatásügyi igazgatás és iskolafelügyelet. Bp. 1942.
- Közoktatásügyi tanulmányok. Bp. 1906.

Köznevelésünk évkönyve. 1974-1975. Bp. 1977.

Közoktatásügy Magyarországon. Bp. 1908.

LAKATOS Endre: Az új iskolai reformtervhez. = Köznevelés, 1945. 7. sz.

LÁNG Lajos: A népoktatás hazánkban. 1869-1884. Bp. 1886.

LAURENTZY Vilmos: Új magyar iskolapolitika. Bp. 1933.

MAGYAR Kázmér: A tanyai iskolaügy. = Magyar Gazdák Szemléje, 1921.

Magyarország története. 1849-1915. Szerk. Hanák Péter. Bp. 1972.

NEMÉNYI Imre: Állami népoktatás. Bp. 1903.

NEMES Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon. 1919-1921. Bp. 1962.

- - : Magyarország felszabadulása. Bp. 1962.

Neveléstörténeti tanulmányok. Szerk. Köte Sándor. Bp. 1970.

Nevelésügyünk husz éve. /Tanulmányok a magyar népi demokrácián neveléstörténetéből. /Szerk. Simon Gyula. Bp. 1965.

ORBÁN Sándor: Egyház és állam. 1945-1950. Bp. 1962.

ORTUTAY Gyula: Művelődés és politika. Bp. 1949.

PETROVICS György: Az októberi forradalom és az idegen megszállás Makón. Makó, 1921.

REIZNER János: Makó város története. Szeged, 1892.

SZABÓ ERNŐ : Kér a puszta is. = Köznevelés, 1945. 7.sz.

SZABOLCSI Miklós: Új iskolaév, új feladatok. = Köznevelés, 1948, 16. sz.

SZATHMÁRY György: Nemzeti állam és népoktatás. Bp. 1892.

100 éves a kötelező népoktatás Magyarországon. Bp. 1968.

A Szocialista Tanítómozgalom Magyarországon. 1900-1920. /Szerk. Kelen Jolán./ Bp. 1958.

TÁLAS Géza: Makó bibliográfiája. Bp. 1958.

Tanyai értekezéslet Makón. = Magyar Róna, 1927.

A tanyavilág kívánsága. A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara szegedi /1933, május 27./ tanyakongresszusának naplója. Kecskemét, 1933.

A tanyavilág kulturája. = Alföldi Népművelés, 1926. 2.sz.

TONELLI Sándor: A magyar városok monográfiája. Szeged. Szeged, 1927.

TESLÉRY Károly: Ezer tanya várja a vándortanítókat. = Köznevelés, 1947. 3. sz.

VÁCZY István: Népoktatásunk ezeréves története, rövid áttekintés és célszerű-e a változó rendszer a népiskolákban. Selmecebánya, 1896.

Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéhez. Csongrád megye felszabadulása az élet megindulása. 1944. szeptember - 1945. október. Szeged, 1970.

VÖRÖS Károly: A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás. Bp. 1956.

ZILÁHI Lajos: Adatok a tanyai iskolák felszabadulás utáni életéből. = Békési Élet, 1977. 2. sz.

ZSILINSZKY Mihály: Csanád vármegye története. 1-3. köt. Bp. 1897-1900.

Kimutatás.

1. mell.

A rákosi spanyol iskola I. II. és III. demi osztályában előadott santsárgyakról az 1876. évben

I. Osztály.

1^{so} felév

2^{ik} felév

Vallásán.

a, Istentől, terméseket és emberekről.

b, Ima. Uri- reggeli- esti- szentmise előtt - szentmise után - étel előtt - ital után.

c, Szokások emléke az 1844-ig.

d, Emlékezet gyakorlásul egy-egy verscsokk.

e, Beszéd és értelem gyakorlások. Ismeretkörök. A szó sárgyal ismeretisé. Szó- és hangnairól beszéd és ismeretisé.

f, Számítás. Számítás 100-ig. Szóbeli számolás mind a négy művelettel 20-ig. Római szám 100-ig.

g, Íróolvasás. A kis betűk ismeretisé; az egytű- és kétű- írás és olvasása.

1. Vallásán.

a, Dicsőszentoni történetek. A keresztény- és János kibéküléséig.

b, Ima.

c, Szokások emléke.

2. Beszéd és értelem gyakorlások. Az iskola- és házi- család- élet- és oktatásokról.

3. Illem szabályok. Reggel- este - és az úton.

4. Számítás. Szóbeli számolás a négy művelettel 40-ig. Római szám 10-ig.

5. Szóírás irása és olvasása a kis és nagy betűkkel.

6. Emlékezet gyakorlásul egy-egy erkölcsnevezésű verscsokk.

1. Vallásan.

a. A keresztamendomi kö-
telek. és keresztelésül - az Egyh-
tomból lettek kivabadulának.

b. Imák. Tíz parancso-

lat.

c. Zoltárok emléke és templom-

T. dől a VIII-ig.

2. Bűnök és erkelen gya-
korlatok alapján a világra.
ia, degyek világot, dombok
és virágok fogalma.

3. Memorsabályok. Tano-
dások, azoknál és Templom-
ban.

4. Számszám. Számlátol
1000-ig. Számjegyekkel. Szá-
nolás mind a negy művelés-
vel.

5. Szavakönyvölki fogé-
kony olvasás.

6. Írásnyakorlatok.

alkintást és elmondás
után. —

1. Vallásan.

a. A keresztamendomi kö-
telek. és keresztelésül - az Egyh-

tomból lettek kivabadulának.

b. Imák. Tíz parancso-

lat. Tíz parancso-

c. Zoltárok emléke és templom-
lat. Tíz parancso-

T. dől a VIII-ig.

2. Bűnök és erkelen gya-
korlatok alapján a világra.
ia, degyek világot, dombok
és virágok fogalma.

3. Memorsabályok. Tano-
dások, azoknál és Templom-
ban.

4. Számszám. Számlátol
1000-ig. Számjegyekkel. Szá-
nolás mind a negy művelés-
vel.

5. Szavakönyvölki fogé-
kony olvasás.

6. Írásnyakorlatok.

alkintást és elmondás
után. —

alkintást és elmondás
után. —

alkintást és elmondás
után. —

alkintást és elmondás
után. —

alkintást és elmondás
után. —

alkintást és elmondás
után. —

alkintást és elmondás
után. —

alkintást és elmondás
után. —

Tizenkét Magyar dandás

A Józsi éri 3337. írását sem alát kell fogármesezni senkinek, "Mádár elihagy, rákos: oldal. Sanyasi: ism. társ."
 "Mind' ebbe járí - avvendetek megálatára - Boenen
 Szentek Monost' Urral egyútt, - jelenükünk becsónak
 medek' kitételekben:"

hírdetéses kitételek von formosom jelen-
 sení - hogy a Boenen Szentek hírnél Ur - mível-
 foghatalmas, mind megm jelenhelen: - a. edis-
 zátalm evat magam jelenem meg:

Amak eredsényorú pedig, örömmeljelak
 hetem, hogy az is: f. alatt mellekék kímekadás
 peris öpcesu H. - smitörög hírnél 21. éi: robak
 jelen:

É azota: A latinban chösvak santságyalok
 erkeses jelelelűkál hírnélég, a jelenok hírnél meg
 elegendő peris ut, - chösvakos elöhaladás seneh; -
 "kínösen, a sehetsegükbe mert - eorbeli, úgy lát-
 lani kámolásban, - olvasás, és irásban igen erp
 gydnalok hírnélég:

Mel ottakér 1876. éi en October 10. éi

Halásztony
 Doroványi

Sorsora

a római tanjai iskola I. II. és III. osztályu
növéndékeinek az 1875/6 évi nyári felében.

I^o Osztály. 1° jelek

közi- lépés	kor- lát	szü- letési helye	kor- lát	szü- letési helye	szü- letési helye	szü- letési helye	szü- letési helye	szü- letési helye
5/5	Hős István	10 év	ref.	István	13 nap	IIIIII		
5/5	Mis Pöze	8.	"	Pöze	7 "	IIIIII		minis jele.
3/5	Csavaistándor	7.	"	Samuel	9 "	IIIIII		
1/5	Kalászudrnó	8.	"	Mihály	9 "	IIIIII		minis jele.
1/5	Kocsis István	6.	"	Károly	11 "	IIIIII		
1/5	Bocsi Istándor	7.	"	István	7 1/2 "	IIIIII		
4/5	Balazs Lajos	5 1/2.	read.	Lajos	12 "	IIIIII		aug. 13. óta menjár.
4/5	Ramotai Pál	7.	"	György	12 "	IIIIII		"
"	" Peter	9.	"	"	4 1/2 "	IIIIII		minis jele
5/5	Szilágyi Luján	7.	ref.	Lándor	18 "	IIIIII		
3/5	Csava Luján	8.	"	Pöze	6 "	IIIIII		
1/5	Szendvői Pál	9.	"	Terenz	9 1/2 "	IIIIII		
3/5	Endei Luján	7.	"	nép. atya apost. atya	15 1/2 "	IIIIII		

I^o Osztály. 2° jelek

1/5	Molnar István	9.	read.	nép. atya Bácsi	25 "	IIIIII		minis jele
3/5	Pincze Lajos	8.	ref.	István	15 "	IIIIII		"
1/5	Görbe Pöze	7 1/2.	"	Pöze	14 "	IIIIII		
1/5	Oláh István	9.	"	István	4 "	IIIIII		
2 1/4	Spangol István	10.	"	István	47 "	IIIIII		
1/5	Varga Imre	7 1/2.	"	István	1 1/2 "	IIIIII		
5/5	Hős Rozália	11.	"	István	10 1/2 "	IIIIII		
1/5	Felverbauer Illán	9.	g. read.	Ignác	26 "	IIIIII		

Előzetes értesítések a tantervvel kapcsolatban, melyek a válaszban
 a kérdésekre részletesen megválaszoltak és a tantervvel kapcsolatban.

II - Összesen 100 félév.

Év	Iskola	tanuló neve	kor	vallás	szüke neve	születés napja	tanterv
1/5	Pápai	Pápai János	11.	ref.	János	18. nov.	III/II
2/5	Pápai	Pápai György	11.	"	György	—	Jul. 25-én nem jár
3/5	Pápai	Pápai János	10.	"	János	3 "	Jul. 10-én nem jár
4/5	Pápai	Pápai János	10.	g. cat.	György	3 "	II/III
5/5	Pápai	Pápai János	9.	ref.	János	21 "	II/III

III - Összesen 100 félév.

1/5	Pápai	Pápai János	10.	ref.	János	4 "	Sept. 14-én nem jár
2/5	Pápai	Pápai György	10.	"	György	6 "	II/III
3/5	Pápai	Pápai János	10.	"	János	7 1/2 "	II/III
4/5	Pápai	Pápai János	9.	"	János	12 "	II/III
5/5	Pápai	Pápai János	10.	"	János	3 "	II/III

12 Tör. kir. magyarságnak a keresztényi szeretete. Feltámasztás után
a földön maradt-e még bűn? Chikido mális kedvesség?
deh Teris magyarságának?

13 Rendelék kérésére? Gy. dics. bírói hármán az igazság? Hogy gőgös
a d. lelté igazságot a mi hármán? Hogy mekkorát a embernek
emethataváise? Pépse a m. de-ó ember a magy. nyelv. magy.
jóléni? Cs. H. Ker. vallás föld igazsági?

Ura csónakos kértő "Kötelemes Péter B. Ló."

Rom. cath. catechismus a hálhatóságok szövege.

Iskolák. L. I. XXIX. CIII, CIV, CV, CXXI, CXXII, CXXIII, CXXIV, CXXV, CXXVIII,

CXXIII, CXXIV, CI.

Dicsőítőlelt. A mi Istenünk néked, Isten a szeretetnek, korábbi

37. 43. 63. 64. 107. 144. 146. 146.

III. rész.

Biblia története, hit és vil. Tanítások.

1. József története, elít tanítások József története? Előben áll az
Isten akaratjának és magyarság? Előben áll az Istennek és bűn.
dalom? Az Istennek és bűnnek, hit és világi magyarság?

2. elv. ed.

3. Egyiptomból kijöv. Hívásadás. Irigyságot, - elv. ed. a bűnnek
m. or. áll a Irigyságot? Hívásadás és bűnnek?

Magyarság és bűnnek? Irigyságot? Irigyságot?

Irigyságot a Irigyságot?

4. A szék halála

5. József. Kamasz elfogl. a bűnnek.

6. Róma. János.

7. David király.

8. Salamon - templom építés.

9. Hét nap.

10. József.

11. József. János. - elv. ed. bűnnek. Isten aly bűnnek és bűnnek.
Isten bűnnek és bűnnek, hogy a bűnnek bűnnek,
Istennek? Istennek, hogy Isten az igaz embernek bűnnek?

12. Jób - elv. ed. bűnnek a bűnnek bűnnek? Irigyságot
áll a bűnnek? A bűnnek bűnnek bűnnek, bűnnek és bűnnek.

eddig tanult bűnnek? Hogy a bűnnek bűnnek a bűnnek bűnnek.
bűnnek bűnnek? Mit tanít a bűnnek bűnnek? Hogy a bűnnek
a bűnnek a bűnnek bűnnek bűnnek? Irigyságot bűnnek?

Baldogiháta-e a bűnnek a bűnnek? Irigyságot bűnnek?
a bűnnek, hogy a bűnnek bűnnek?

Családok. Rákos tanyai ház. el. végzettségetől az 1886/87-iki tanév végeire eddig
 megerősít a követhető kancái jelentést terjesztan a 5. ék. v. iskolaközhelye!
 el felelőt 1886/87-iki tanév a bevételekhez a 4. iskolaiéktól 116/1886 s. h. a,
 tartozata értéketben, mielőtt el deplombáló bevételek megkezdése és folytatása,
 minél előbbi a septemb. hóban bevételekhez 441 mindegyikbe közhely, októ.
 bevéte 20, novemberben 8. márciusban 2. Összesen 74 lekelt.

Országunkban.

I. év országos bevételekhez: 26 németek, ebből 8 fű és 18 leány, vall. h. s. az 21 reform,
 erekt. 6 fű és 15 leány. 5 rom cath., erekt. 2 fű, 3 leány.

II. év Okt. 22 lekt, erekt. 16 fű és 6 leány, vall. h. s. 19 reform, erekt.

14 fű és 5 leány, 3 rom cath., erekt. 2 fű és 1 leány,

III. év Okt. 14 lekt, erekt. 10 fű és 4 leány, vall. h. s. 12 reform, erekt. 8 fű
 és 4 leány, továbbé 2 rom cath. fű.

IV. év Okt. 12 lekt, erekt. 6 fű és 6 leány, vall. h. s. 8 reform, erekt. 3 fű és
 5 leány, 4 rom cath., erekt. 3 fű, 1 leány.

A kancái lefolyása alatta az 44 mindegyikbe tartozók, közül ismétlődő,
 ben lemaradt 8 lekt, megj. 3 ellátások, 1 gyereke és igazságtól több

1 edel anyje hirtelen betegre aint. 3 pedig majus hóban nem aintatott
 meg a zarándokút és erekt. ugyanaz majus 20-án megidőzőt megst. de jekt. tel

tem, de nem aintatott. Lemaradtak pedig: 5 a nyugati orlatok,

2 a harnadik oszt. ból, 1 si elvő oszt. ból, ezek lenint maradv. 66 lekt. s.

3. maradv. osztályú fű: reform aint. a virgái napen elmaradtak,

hatteje elvő már fainappal betegre volt, egy pedig orlat az uszon! (?)

A megmaradt 66 mindegyikbe tartozók, országunkban:

I. év országban okt. 25 lekt; erekt. 8 fű és 17 leány; vall. h. s. 21 reform,
 erekt. 6 fű és 15 leány. 4 rom cath., erekt. 2 fű és 2 leány.

II. év Okt. 22 lekt; erekt. 16 fű és 6 leány, vall. h. s. 19 reform, erekt.
 14 fű és 5 leány. 3 rom cath., erekt. 2 fű és 1 leány.

III. év Okt. 12 lekt, erekt. 9 fű és 3 leány, vall. h. s. 10 reform,
 erekt. 7 fű és 3 leány, és 2 rom cath. fű.

IV. év Okt. 7 lekt, erekt. 4 fű és 3 leány, vall. h. s. 5 reform, erekt.
 3 fű és 2 leány. 2 rom cath., erekt. 1 fű és 1 leány.

Munkaosztás feljegyzés hónapontok és országunkban.

Ország. Sept. okt. Nov. Dec. Jan. Febr. Marc. April. Maj. Juni. Jül.

I. 18 + 82 + 34 + 20 + 130 + 84 + 46 + 56 + 32 + 8 = 510

II. 92 + 62 + 50 + 38 + 144 + 46 + 34 + 46 + 66 + 54 = 662

III. 38 + 28 + 24 + 14 + 46 + 46 + 40 + 52 + 14 + 16 = 318

IV. 24 + 60 + 18 + 8 + 44 + 42 + 18 + 36 + 42 + 42 = 334

Össz. 172 + 232 + 126 + 80 + 364 + 248 + 138 + 190 + 154 + 120 = 1824 leány

mindigazok.

A tanév folyamán alakult az iskolai diánszövetek: Szeptemberben 10 egyesület
vett el a határozat kedvéért a tanévvel való társas, megpedig szót. március 1-én
felelt, de évi iskolamunkái végett: Október 23-án és 24. napjain; Kovácsék által
munkán idején: nov. 19-23-24. napjain. December 4, 10, 11-én, Január,
márc. 6, 7-én, Február 16-án, Április 9-én, 16-án és 26-án a városi közp. iskolában
végezték. május 11-12-én Kovácsék munkái végett, május 18-án és 23-án a helyi
tanácsban. - Június 17-én Dr. Kóv. általános; - tehát Okt. 29-án.

A hímzés jánvány és iskolamunkái Január 12-én vette kezdetét és
azon hónapban folytatódott végig; ezért a. páros tanács Dr. Hoffer Lipót v.
Orvos úr javaslatára folytatán 524/1887. sz. határozatával 14 nap szünettel kezdte,
mely kezdődött január 24-én és végre Febr. 7-én. megújult pedig az idők
nyáron az szept. 7-én. Dr. Kovács főnök úr javaslatára javaslatára folytatán a
9/19/1887-ös sz. tanács írás végével.

Az önkéntes tanév folyamán alakult az iskolai körök sem a jánvány
hímzésben, sem egyéb munkákban egy-egy önkéntes kör.

Az 66 munkásügyi tanácsok a köv. munkásügyi általános ér.
demokratizációt nyerte: u. m. 1. Erdélyi határozat, 11 --- jébet,
27. jébet, 15. ... elegeséget, 2. ... elegeséget.

A tanácsok 8 munkásügyi iskoláit kezelték 1 meggyes közp. kóv.
fü. határozat, 1 meggyes közp. fü. jébet. 1 meggyes közp. fü. jébet.
Az meggyes közp. fü. jébet, 1 munkás közp. fü. jébet, 1 munkás
közp. fü. jébet, 1 munkás közp. fü. jébet.

E munkás iskolák az iskolákat 10/1887. sz. határozatával az önkéntes
tanácsok által folytatott 26-án. Teljesen vége megkezdte, de az önkéntes
tanácsok részéről történt az önkéntes tanácsok általános ér.
108/1887 sz. végére érte munkás folytatán 26-án az önkéntes, a munkás
általános ér. határozat. A munkás általános ér. határozat az önkéntes
tanácsok.

Az önkéntes tanácsok végére a munkás tanácsok 26-án, 27-én.

Tanácsok: hit és er. tan. elnöke, igazgató, tanácsok, munkás tanácsok,
tanácsok, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás,
tanácsok, munkás.

A munkás általános ér. határozat a köv. munkás.

munkás általános ér. határozat.

munkás általános ér. határozat: munkás általános ér. határozat

munkás általános ér. határozat: munkás általános ér. határozat

Tanácsok: munkás és munkás.

Tanácsok: munkás és munkás.

Tanácsok: munkás általános ér. határozat.

Tanácsok: 13 helyi, munkás, 7 fü. - munkás, munkás, munkás, munkás, munkás,
1 munkás általános ér. határozat, és 1 munkás általános ér. határozat.

Tanácsok: munkás, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás,
munkás, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás, munkás,

Közelítő - reform. munkás általános ér. határozat.
Tanácsok: munkás általános ér. határozat.
Tanácsok: munkás általános ér. határozat.
Tanácsok: munkás általános ér. határozat.

a.) Antikváriátusain közgazdasági részem: Belső - Chongap.

b.) Az iskolakönyvtárban nem határoztam meg "formális" előnyök megjelölését és egyelőre fennhagyom.

c.) Saját könyvtáram 65 kötet, az iskolaié 29 kötet, közülük 21 műveje 18 fő, az iskolai könyvtárban ismét megkapom az 24 főt könyvtárunkból, melyek az iskolánál 1884 utasításainál hiányoltak, köztük az értekezés, valamint az iskolai, valamint jelenlegi könyvtárban 29 kötet és 27 füzet.

d.) A kötelező tanácsok az iskolakönyvtárunkra, minél hamarabb, vétehető egy nagy gyűjteményre. Ezzel együtt 4 ft. ö. és 10 ö. füzet, az iskolánál, pindarai tanácsok, melyek önmagukban is firtetettek, egyéni tanácsok -

e.) Tanácsok nem kaphatók; minél hamarabb a tanácsok.

f.) A polgáros ügyeségi állapota megkezdte, az előkezdésben halad a tanácsok, egyéni tanácsok, mint a "híres" jelmű és a "munkás" jelmű kódszámok helyre.

g.) Rendkívüli foglalkozás: özet megfordítottak elő.

h.) Az egyesületi állapota, dacára, hogy az iskolai tanácsok, hogy jól működnek.

i.) Az iskolai "tanács" által központosított 6 % ja kifizetését 42 ft. ö. és.

j.) A "helyi" anyag pénz értéke a kötelező tanácsok 24 ft. ö. és.

Utolsó

Rakosvárosi Községi Iskolák - 1884-1885-1886-1887-1888-1889-1890-1891-1892-1893-1894-1895-1896-1897-1898-1899-1900-1901-1902-1903-1904-1905-1906-1907-1908-1909-1910-1911-1912-1913-1914-1915-1916-1917-1918-1919-1920-1921-1922-1923-1924-1925-1926-1927-1928-1929-1930-1931-1932-1933-1934-1935-1936-1937-1938-1939-1940-1941-1942-1943-1944-1945-1946-1947-1948-1949-1950-1951-1952-1953-1954-1955-1956-1957-1958-1959-1960-1961-1962-1963-1964-1965-1966-1967-1968-1969-1970-1971-1972-1973-1974-1975-1976-1977-1978-1979-1980-1981-1982-1983-1984-1985-1986-1987-1988-1989-1990-1991-1992-1993-1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633-2634-2635-2636-2637-2638-2639-2640-2641-2642-2643-2644-2645-2646-2647-2648-2649-2650-2651-2652-2653-2654-2655-2656-2657-2658-2659-2660-2661-2662-2663-2664-2665-2666-2667-2668-2669-2670-2671-2672-2673-2674-2675-2676-2677-2678-2679-2680-2681-2682-2683-2684-2685-2686-2687-2688-2689-2690-2691-2692-2693-2694-2695-2696-2697-2698-2699-2700-2701-2702-2703-2704-2705-2706-2707-2708-2709-2710-2711-2712-2713-2714-2715-2716-2717-2718-2719-2720-2721-2722-2723-2724-2725-2726-2727-2728-2729-2730-2731-2732-2733-2734-2735-2736-2737-2738-2739-2740-2741-2742-2743-2744-2745-2746-2747-2748-2749-2750-2751-2752-2753-2754-2755-2756-2757-2758-2759-2760-2761-2762-2763-2764-2765-2766-2767-2768-2769-2770-2771-2772-2773-2774-2775-2776-2777-2778-2779-2780-2781-2782-2783-2784-2785-2786-2787-2788-2789-2790-2791-2792-2793-2794-2795-2796-2797-2798-2799-2800-2801-2802-2803-2804-2805-2806-2807-2808-2809-2810-2811-2812-2813-2814-2815-2816-2817-2818-2819-2820-2821-2822-2823-2824-2825-2826-2827-2828-2829-2830-2831-2832-2833-2834-2835-2836-2837-2838-2839-2840-2841-2842-2843-2844-2845-2846-2847-2848-2849-2850-2851-2852-2853-2854-2855-2856-2857-2858-2859-2860-2861-2862-2863-2864-2865-2866-2867-2868-2869-2870-2871-2872-2873-2874-2875-2876-2877-2878-2879-2880-2881-2882-2883-2884-2885-2886-2887-2888-2889-2890-2891-2892-2893-2894-2895-2896-2897-2898-2899-2900-2901-2902-2903-2904-2905-2906-2907-2908-2909-2910-2911-2912-2913-2914-2915-2916-2917-2918-2919-2920-2921-2922-2923-2924-2925-2926-2927-2928-2929-2930-2931-2932-2933-2934-2935-2936-2937-2938-2939-2940-2941-2942-2943-2944-2945-2946-2947-2948-2949-2950-2951-2952-2953-2954-2955-2956-2957-2958-2959-2960-2961-2962-2963-2964-2965-2966-2967-2968-2969-2970-2971-2972-2973-2974-2975-2976-2977-2978-2979-2980-2981-2982-2983-2984-2985-2986-2987-2988-2989-2990-2991-2992-2993-2994-2995-2996-2997-2998-2999-3000-3001-3002-3003-3004-3005-3006-3007-3008-3009-3010-3011-3012-3013-3014-3015-3016-3017-3018-3019-3020-3021-3022-3023-3024-3025-3026-3027-3028-3029-3030-3031-3032-3033-3034-3035-3036-3037-3038-3039-3040-3041-3042-3043-3044-3045-3046-3047-3048-3049-3050-3051-3052-3053-3054-3055-3056-3057-3058-3059-3060-3061-3062-3063-3064-3065-3066-3067-3068-3069-3070-3071-3072-3073-3074-3075-3076-3077-3078-3079-3080-3081-3082-3083-3084-3085-3086-3087-3088-3089-3090-3091-3092-3093-3094-3095-3096-3097-3098-3099-3100-3101-3102-3103-3104-3105-3106-3107-3108-3109-3110-3111-3112-3113-3114-3115-3116-3117-3118-3119-3120-3121-3122-3123-3124-3125-3126-3127-3128-3129-3130-3131-3132-3133-3134-3135-3136-3137-3138-3139-3140-3141-3142-3143-3144-3145-3146-3147-3148-3149-3150-3151-3152-3153-3154-3155-3156-3157-3158-3159-3160-3161-3162-3163-3164-3165-3166-3167-3168-3169-3170-3171-3172-3173-3174-3175-3176-3177-3178-3179-3180-3181-3182-3183-3184-3185-3186-3187-3188-3189-3190-3191-3192-3193-3194-3195-3196-3197-3198-3199-3200-3201-3202-3203-3204-3205-3206-3207-3208-3209-3210-3211-3212-3213-3214-3215-3216-3217-3218-3219-3220-3221-3222-3223-3224-3225-3226-3227-3228-3229-3230-3231-3232-3233-3234-3235-3236-3237-3238-3239-3240-3241-3242-3243-3244-3245-3246-3247-3248-3249-3250-3251-3252-3253-3254-3255-3256-3257-3258-3259-3260-3261-3262-3263-3264-3265-3266-3267-3268-3269-3270-3271-3272-3273-3274-3275-3276-3277-3278-3279-3280-3281-3282-3283-3284-3285-3286-3287-3288-3289-3290-3291-3292-3293-3294-3295-3296-3297-3298-3299-3300-3301-3302-3303-3304-3305-3306-3307-3308-3309-3310-3311-3312-3313-3314-3315-3316-3317-3318-3319-3320-3321-3322-3323-3324-3325-3326-3327-3328-3329-3330-3331-3332-3333-3334-3335-3336-3337-3338-3339-3340-3341-3342-3343-3344-3345-3346-3347-3348-3349-3350-3351-3352-3353-3354-3355-3356-3357-3358-3359-3360-3361-3362-3363-3364-3365-3366-3367-3368-3369-3370-3371-3372-3373-3374-3375-3376-3377-3378-3379-3380-3381-3382-3383-3384-3385-3386-3387-3388-3389-3390-3391-3392-3393-3394-3395-3396-3397-3398-3399-3400-3401-3402-3403-3404-3405-3406-3407-3408-3409-3410-3411-3412-3413-3414-3415-3416-3417-3418-3419-3420-3421-3422-3423-3424-3425-3426-3427-3428-3429-3430-3431-3432-3433-3434-3435-3436-3437-3438-3439-3440-3441-3442-3443-3444-3445-3446-3447-3448-3449-3450-3451-3452-3453-3454-3455-3456-3457-3458-3459-3460-3461-3462-3463-3464-3465-3466-3467-3468-3469-3470-3471-3472-3473-3474-3475-3476-3477-3478-3479-3480-3481-3482-3483-3484-3485-3486-3487-3488-3489-3490-3491-3492-3493-3494-3495-3496-3497-3498-3499-3500-3501-3502-3503-3504-3505-3506-3507-3508-3509-3510-3511-3512-3513-3514-3515-3516-3517-3518-3519-3520-3521-3522-3523-3524-3525-3526-3527-3528-3529-3530-3531-3532-3533-3534-3535-3536-3537-3538-3539-3540-3541-3542-3543-3544-3545-3546-3547-3548-3549-3550-3551-3552-3553-3554-3555-3556-3557-3558-3559-3560-3561-3562-3563-3564-3565-3566-3567-3568-3569-3570-3571-3572-3573-3574-3575-3576-3577-3578-3579-3580-3581-3582-3583-3584-3585-3586-3587-3588-3589-3590-3591-3592-3593-3594-3595-3596-3597-3598-3599-3600-3601-3602-3603-3604-3605-3606-3607-3608-3609-3610-3611-3612-3613-3614-3615-3616-3617-3618-3619-3620-3621-3622-3623-3624-3625-3626-3627-3628-3629-3630-3631-3632-3633-3634-3635-3636-3637-3638-3639-3640-3641-3642-3643-3644-3645-3646-3647-3648-3649-3650-3651-3652-3653-3654-3655-3656-3657-3658-3659-3660-3661-3662-3663-3664-3665-3666-3667-3668-3669-3670-3671-3672-3673-3674-3675-3676-3677-3678-3679-3680-3681-3682-3683-3684-3685-3686-3687-3688-3689-3690-3691-3692-3693-3694-3695-3696-3697-3698-3699-3700-3701-3702-3703-3704-3705-3706-3707-3708-3709-3710-3711-3712-3713-3714-3715-3716-3717-3718-3719-3720-3721-3722-3723-3724-3725-3726-3727-3728-3729-3730-3731-3732-3733-3734-3735-3736-3737-3738-3739-3740-3741-3742-3743-3744-3745-3746-3747-3748-3749-3750-3751-3752-3753-3754-3755-3756-3757-3758-3759-3760-3761-3762-3763-3764-3765-3766-3767-3768-3769-3770-3771-3772-3773-3774-3775-3776-3777-3778-3779-3780-3781-3782-3783-3784-3785-3786-3787-3788-3789-3790-3791-3792-3793-3794-3795-3796-3797-3798-3799-3800-3801-3802-3803-3804-3805-3806-3807-3808-3809-3810-3811-3812-3813-3814-3815-3816-3817-3818-3819-3820-3821-3822-3823-3824-3825-3826-3827-3828-3829-3830-3831-3832-3833-3834-3835-3836-3837-3838-3839-3840-3841-3842-3843-3844-3845-3846-3847-3848-3849-3850-3851-3852-3853-3854-3855-3856-3857-3858-3859-3860-3861-3862-3863-3864-3865-3866-3867-3868-3869-3870-3871-3872-3873-3874-3875-3876-3877-3878-3879-3880-3881-3882-3883-3884-3885-3886-3887-3888-3889-3890-3891-3892-3893-3894-3895-3896-3897-3898-3899-3900-3901-3902-3903-3904-3905-3906-3907-3908-3909-3910-3911-3912-3913-3914-3915-3916-3917-3918-3919-3920-3921-3922-3923-3924-3925-3926-3927-3928-3929-3930-3931-3932-3933-3934-3935-3936-3937-3938-3939-3940-3941-3942-3943-3944-3945-3946-3947-3948-3949-3950-3951-3952-3953-3954-3955-3956-3957-3958-3959-3960-3961-3962-3963-3964-3965-3966-3967-3968-3969-3970-3971-3972-3973-3974-3975-3976-3977-3978-3979-3980-3981-3982-3983-3984-3985-3986-3987-3988-3989-3990-3991-3992-3993-3994-3995-3996-3997-3998-3999-4000-4001-4002-4003-4004-4005-4006-4007-4008-4009-4010-4011-4012-4013-4014-4015-4016-4017-4018-4019-4020-4021-4022-4023-4024-4025-4026-4027-4028-4029-4030-4031-4032-4033-4034-4035-4036-4037-4038-4039-4040-4041-4042-4043-4044-4045-4046-4047-4048-4049-4050-4051-4052-4053-4054-4055-4056-4057-4058-4059-4060-4061-4062-4063-4064-4065-4066-4067-4068-4069-4070-4071-4072-4073-4074-4075-4076-4077-4078-4079-4080-4081-4082-4083-4084-4085-4086-4087-4088-4089-4090-4091-4092-4093-4094-4095-4096-4097-4098-4099-4100-4101-4102-4103-4104-4105-4106-4107-4108-4109-4110-4111-4112-4113-4114-4115-4116-4117-4118-4119-4120-4121-4122-4123-4124-4125-4126-4127-4128-4129-4130-4131-4132-4133-4134-4135-4136-4137-4138-4139-4140-4141-4142-4143-4144-4145-4146-4147-4148-4149-4150-4151-4152-4153-4154-4155-4156-4157-4158-4159-4160-4161-4162-4163-4164-4165-4166-4167-4168-4169-4170-4171-4172-4173-4174-4175-4176-4177-4178-4179-4180-4181-4182-4183-4184-4185-4186-4187-4188-4189-4190-4191-4192-4193-4

Reformatus tanyai iskolák tanulótinak lemorzsolódása

5. mell.

Iskola:	1892/93. 1. oszt.	1893/94. 2. oszt.	1894/95. 3. oszt.	1895/96. 4. oszt.	1896/97. 5. oszt.
Békesi uti	7	10	5	6	5
Hatrongyosi	22	23	16	14	18
Járándószéli	9	9	9	7	8
Komlósi uti	22	15	23	15	15
Mezőhegyesi uti	9	9	8	5	7
Rákostanyaszéli	7	12	6	10	-
Összesen:	76	78	67	57	53

Tanyai mindennapi iskola tanulónak lemorzsolódása

Iskola:	1905/06	1906/07	1907/08	1908/09	1909/10	1911/12
	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	5. oszt.	6. oszt.
Békési uti	17	18	17	11	3	2
Bogárzói	19	18	19	17	20	5
Csókási	24	32	24	25	12	3
Déli	30	22	18	17	7	3
Hatrongyósi	10	9	6	-	-	-
Igási	16	12	15	11	6	-
Járandószéli	17	16	13	12	10	5
Komlósi uti	16	18	18	14	-	1
Lelei uti	9	13	14	10	14	-
Paphati	15	15	15	14	9	6
Súrútanysai	9	6	7	6	6	2
Összesen:	182	179	166	137	87	27

Tanyai ismétlő iskolai tanulók lemorzsolódása

Iskola:	1905/06 1. oszt.	1906/07 2. oszt.	1907/08 3. oszt.
Békési uti	12	15	9
Bogárzói	5	8	7
Csókási	15	5	16
Déli	31	27	19
Hatrongyosi	13	14	11
Igási	22	17	12
Járandószéli	22	18	14
Komlósi uti	13	13	12
Lelei uti	30	8	5
Papháti	33	13	13
Sűrűtanyai	9	5	8
Összesen:	205	143	126

Az 1930/31-es tanév tanulóiinak létszáma

Iskola: Mindennapi iskola

1.oszt. 2.oszt. 3.oszt. 4.oszt. 5. oszt. 6.oszt. Összesen Ismétlődő isk.

Iskola	1.oszt.	2.oszt.	3.oszt.	4.oszt.	5. oszt.	6.oszt.	Összesen
Békesti uti	7	8	11	4	4	-	17
Bogárut	3	2	5	4	3	4	17
Csókási	19	10	14	13	7	1	64
Déli	13	15	10	12	4	3	57
Hatrongyos	3	8	6	7	4	-	28
Igási	16	14	7	14	6	1	58
Igas-ugari	7	10	8	6	7	-	38
Járándószéli	8	6	6	7	2	3	32
Komlósi uti belső	9	8	8	8	5	1	39
Komlósi uti külső	7	9	8	5	5	3	37
Lelci uti	9	10	10	6	9	1	45
Menőhegyesi uti	9	11	9	6	3	-	38
Paphati	6	5	4	6	2	1	24
Rákosi	14	18	15	16	6	1	70
Rákostanyászei	12	12	6	4	4	1	39
Szűntanyai	5	3	5	1	2	1	17
Összesen	147	149	132	119	73	21	641
	260						

A társaság iskolák tanulóiinak létszáma a felszabadulás után

Iskolák:	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48
Békest utca	-	28	34	40
Bogárutca	44	41	50	44
Csókai	46	50	52	84
Déli	60	46	47	37
Hátronyosi	-	26	19	18
Igási	51	56	68	70
Igás-ugari	18	22	26	35
Járándószéli	38	29	26	26
Komlósi utca belső	-	39	49	66
Komlósi utca külső	32	21	28	22
Lelei utca	49	44	31	43
Mezőhegyesi utca	48	33	23	29
Papháti	27	-	36	34
Rákostanya	80	108	145	133
Rákostanyaszéli	-	27	25	27
Szurutanya	32	26	27	27
Összesen	525	576	686	735

MAKÓI TANYAI ISKOLÁK ELHELYEZKEDÉSE

M = 1 : 150 000

